

T.C.
MUĞLA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİNE GÖRE
TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ ÖZGÜRLÜĞÜNÜN
KAPSAMI VE TÜRKİYE'DEKİ UYGULAMALAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
TUNCAY TAŞKAYA

Tez Danışmanı
Yrd.Doç.Dr. Naci DOĞAN

ŞUBAT 2010
MUĞLA

T.C.
MUĞLA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİNE GÖRE
TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ ÖZGÜRLÜĞÜNÜN KAPSAMI
VE TÜRKİYE'DEKİ UYGULAMALAR

TUNCAY TAŞKAYA

Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsünde

“Yüksek Lisans”

Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 24.02.2010

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 02.02.2010

Tez Danışmanı : Yrd.Doç.Dr. Naci DOĞAN

Jüri Üyesi : Prof.Dr. N.Kemal ÖZTÜRK

Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Dr. A. Faruk MUTLUSU

Enstitü Müdürü : Prof.Dr. Nurgün OKTİK

ŞUBAT 2010

MUĞLA

TUTANAK

Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 07/01/2010 tarih ve 476/1 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 2514 maddesine göre, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Tuncay TAŞKAYA'nın "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Göre Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Kapsamı ve Türkiye'deki Uygulamalar" adlı tezini incelemiş ve aday 02.02.2010 tarihinde saat 14.00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 60. dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulara sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin ..KABUL... olduğuna .Dy. B. D. ile karar verildi.

Tez Danışmanı

Yrd.Doç.Dr. Naci DOĞAN

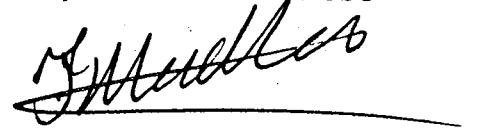
Üye

Prof.Dr. N.Kemal ÖZTÜRK

Üye

Yrd.Doç.Dr. A. Faruk MUTLUSU

YEMİN

Yükseklisans tezi olarak sunduğum “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Göre Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Kapsamı ve Türkiye’deki Uygulamalar ” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

02/02/2010

Tuncay TAŞKAYA

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

MERKEZİMİZCE DOLDURULACAKTIR.

Soyadı : TAŞKAYA

Adı : TUNCAY

Kayıt No:

TEZİN ADI

Türkçe : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Göre Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Kapsamı ve Türkiye'deki Uygulamalar

İngilizce : The Content And Applications In Turkey of Meeting And Demonstration Freedom According to The European Human Rights Convention.

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta Yeterlilik

●

○

○

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : Muğla Üniversitesi

Fakülte :

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Diğer Kuruluşlar :

Tarih :

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayınlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : Naci DOĞAN

Ünvanı : Yrd. Doç. Dr.

TEZİN YAZILDIĞI DİL : TÜRKÇE

TEZİN SAYFA SAYISI:

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamı İle Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Yeri
2. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Göre Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Sınırlandırılması
3. Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü ve İlgili Düzenleme ve Uygulamaları

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER :

1. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü
2. Sınırlamalar
3. Ölçülülük İlkesi
4. İnsan Hakları

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMER:

- 1.The freedom of meeting and demonstrations
- 2.Restrictions
- 3.Proportionality principle
4. Human rights

1. Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum
2. Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir
3. Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir

Yazarın İmzası :

Tarih : 24./02/2010

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Tuncay TAŞKAYA

Doğum Yeri : Mehmetler

Doğum Yılı : 10.03.1973

Medeni Hali : Evli

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Lise 1987-1991 : Polis Koleji - İzmir

Lisans 1991-1995 : Polis Akademisi - Ankara

Yabancı Dil : İngilizce

MESLEKİ BİLGİLER

19...-19.... : _____

19...-19... : _____

ÖZET

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi temel hak ve özgürlüklerin koruyucu belgelerindedir. Avrupa Konseyine üye ülkelerin insan hakları alanında yapmış oldukları ilerlemeler sözleşme ile uluslararası bir boyuta taşınmıştır. Bu temel haklar arasında yer alan Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü Uluslararası Sözleşmeler, Anayasa ve Kanunlar ile güvence altına alınan kişinin kendisini ifade edebilmesi, fikir ve düşüncelerini başkalarına aktarabilmesi ve bir kamuoyu oluşturması anlamını taşımaktadır.

Ancak burada önemli olan devletin ve özellikle kanunların uygulayıcısı olan kolluk kuvvetlerinin daima Uluslararası Sözleşmeler, Anayasa ve Kanunlar çerçevesinde ve insan hakları göz önünde bulundurarak hareket etmesi gerekmektedir. Aksi halde hak ve özgürlüklerin kullanımında ihlal olduğu takdirde devletin uluslararası sorumluluğu gündeme gelecektir. Yani Devlet Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde bu ihlallerden dolayı yargılanabilecektir.

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü ili ilgili olarak özellikle uygulamada kolluk kuvvetlerimizin uluslararası ve ulusal mevzuat çerçevesinde hareket etmesi gerekmektedir. Gelişmişliğin ve ilerlemenin ölçütü temel hak ve özgürlüklere saygılı olmaktan geçer. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü de temel haklar ve özgürlükler arasında yer aldığından dolayı bu hak ve özgürlüğün kullanımında kolluk kuvvetlerimiz belirlenen çerçeve dahilinde hareket etmelidir. Aksi takdirde aşırı veya orantısız güç kullanımı bu hak ve özgürlüğün korunmasını değil ihlalini sağlayacaktır.

Bu çalışmamızda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine göre Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü ele alınarak uluslararası boyutta incelemesi yapılmış ve mevcut durumun ülkemiz açısından anayasal ve yasal düzeyde değerlendirmesi yapılarak demokratikleşme ve insan hakları boyutlarıyla konu irdelenmiştir. Avrupa

İnsan Hakları Sözleşmesi çerçevesinde ülkemiz açısından çeşitli uygulamalar ele alınarak değerlendirilmiş olması da insan hakları açısından son derece önemlidir.

Çalışmamızın amacı; Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün uluslararası bir sözleşme olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi boyutlarıyla ele alınarak, ülkemizdeki mevzuat çerçevesinde ve uygulamalar bazında incelemesini yaparak, mevcut durumu ortaya koyarak sağlıklı bir değerlendirmesini yapabilmektir. Bu, ülkemiz için demokrasi ve insan hakları açısından son derece önemlidir. Çalışmamızda konu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Anayasa, 2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ve Uygulamasına Dair Yönetmelik, çeşitli Kanun ve Yönetmelik hükümleri ile Yüksek Mahkeme İçtihatlarından faydalanılarak irdelenmiştir.

ABSTRACT

The document of European Convention on Human Rights is the guardian of fundamental rights and freedoms. The Improvements that the member states of European Council have made in the field of Human Rights were taken to an international dimension within a contract. The freedom meetings and demonstrations among these fundamental rights means that one who is in the assurance of International Contracts, constitution and the Law can express himself ideas and thought and create a public opinion.

However it is crucial that state and the enforcements of Laws that are the performers of the Law are always needed to act in the framework of International Contracts, Constitution and Laws by considering Human Rights. Otherwise, in case of the ignorance of the rights and Freedoms, the States International responsibility will be on the agenda hence, the state will be able to be seen in The Court of Human Rights in Europe due to this jurisdiction.

It's a necessity for our law enforcement to act in the frame of International and National legislation especially in regard with the practice on the Meetings and Demonstrations. The Measure to Progress and developments is to be respectful. Due to the fact that the freedom of the Meeting and Demonstration are among the Basics Rights and Freedoms, it's expected that Law enforcement must act within the specified frameworks. Otherwise, excessive or disproportionate use of force will not keep the maintenance of these Rights and Freedoms.

In this study of ours, the Freedom of Meeting and Demonstration according to the European Human Rights Convention has been focused and examined in the International dimension, and the topic has been employed in the dimension of demarcation and Human Rights by considering the present situation in our country of the level of the Constituent and Laws. It also quite important for the Human Rights to be considered these issues in terms of being eliminated some samples in the framework of European Convention and Human Rights.

The aim of our study; We are to evaluate properly the present situation by having examined considered the freedom of Meeting and Demonstration in terms of European Convention on Human Rights, which is an international convention, examining them in the frame of legislations and practices. This is very crucial for our country in point of Democracy and Human Rights. The topic in our study has been discussed within the use of European Human Rights Convention, the Constitution, No 2911 Law and Meetings and Demonstrations and their applications, some provisions of various Laws and Regulations, and the Supreme Court cases.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

GİRİŞ	1
-------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ KAPSAMI İLE TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ ÖZGÜRLÜĞÜNÜN YERİ

1- AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ (AİHS)	3
A- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Gerekçeleri	3
B- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Kapsamı	5
a- Genel Olarak	5
b- Sözleşme’de Yer Alan Haklar ve 1982 Anayasası’ndaki Düzenleme	6
C- Sözleşmenin Öngördüğü Kurumsal Yapısı	7
a- 11 Nolu Protokol Öncesi Kurumsal Yapı ve İşleyişi	7
b- 11 Nolu Protokol’den Sonraki Kurumsal Yapı ve İşleyişi	11
D- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Yaptırım Gücü ve Bağlayıcılık Özelliği	17
2- AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİNE GÖRE TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ ÖZGÜRLÜĞÜNÜN(TGYÖ) YERİ	25
A- AİHS’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kavramı	25
B- Kişisel Geçerlik Alanı	30
C- Yerel Geçerlik Alanı	31
D- Konuya İlişkin Geçerlik Alanı	33
E- Zaman Açısından Geçerlik Alanı	34
F- Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Kullanılmasındaki İstisnalar	35

a-	Silahlı Kuvvetler Mensupları -----	35
b-	Kolluk Mensupları -----	35
c-	Devletin İdari Mekanizmasında Görevli Olanlar -----	36

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİNE GÖRE TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ ÖZGÜRLÜĞÜNÜN SINIRLANDIRILMASI

1-	SINIRLANDIRMA NEDENLERİ -----	38
A-	Ulusal Güvenlik -----	38
B-	Kamu Emniyeti – Kamu Düzeni -----	40
C-	Suç İşlenmesinin Önlenmesi -----	43
D-	Ahlak ve Sağlığın Korunması -----	44
E-	Başkalarının Hak ve Özgürlüğünün Korunması -----	45
2-	DEVLETİN MÜDAHALE VE KISITLAMA YETKİSİNİN SINIRLARI İLE ÖLÇÜTLERİ -----	47
A-	Sınırlamanın Kanunla Olması -----	47
B-	Sınırlandırmanın Demokratik Toplum İçin Gerekli Olması -----	50
a-	Genel Olarak -----	50
b-	AİHM'e Göre Demokratik Toplumun Unsurları -----	54
C-	Sınırlandırmanın Meşru Bir Amaca Yönelik Olması -----	55
a-	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Göre -----	55
b-	İç Hukukumuzda Göre -----	57
D-	Sınırlandırmanın Geçici Bir Süre İçin Olması -----	60
E-	Sınırlandırmada Hakkın veya Özgürlüğün Özüne Dokunulmaması -----	63

F-	Ölçülülük İlkesi -----	66
a-	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Göre -----	66
b-	İç Hukukumuzda Göre -----	69
G-	Olağanüstü Hallerde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Sınırlandırılması -----	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ ÖZGÜRLÜĞÜ VE İLGİLİ DÜZENLEME VE UYGULAMALARI

1-	TGYÖ İLE İLGİLİ TÜRKİYE'DEKİ ANAYASAL DÜZENLEME -----	76
a-	1982 Anayasası Öncesi -----	76
b-	1982 Anayasası Sonrası -----	77
2-	TGYÖ İLE İLGİLİ TÜRKİYE'DEKİ DÜZENLEMELER -----	79
a-	İçtimaat-ı Umumiye Kanunu -----	79
b-	6187 sayılı Vicdan ve Toplanma Hürriyetinin Korunması Hakkında Kanun -----	80
c-	6761 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun -----	81
d-	171 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti Hakkında Kanun -----	82
e-	2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ve Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelik -----	83
f-	Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü ile İlgili Diğer Kanun, Tüzük ve Yönetmelikte Bulunan Düzenlemeler -----	96
I)	Kanun -----	96
II)	Tüzük -----	97
III)	Yönetmelik -----	97
3-	TÜRKİYE'DE TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ ÖZGÜRLÜĞÜNÜN NİTELİĞİ -----	98
4-	AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİNİN İÇ HUKUKUMUZDAKİ YERİ -----	100

5-	TÜRKİYE'DEKİ UYGULAMALAR -----	103
a-	AIHM Kararları Doğrultusunda -----	103
b-	Yargıtay ve Danıştay Kararları Doğrultusunda -----	108
c-	Ülkemizin İçinde Bulunduğu Durum -----	110
d-	Basında Çıkan Haberler -----	112
	SONUÇ -----	116
	KAYNAKÇA -----	120

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı Geçen Eser
AİHD	: Avrupa İnsan Hakları Divanı
AİHK	: Avrupa İnsan Hakları Komisyonu
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AÜSBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
AY	: Anayasa
AYM	: Anayasa Mahkemesi
AYMK	: Anayasa Mahkemesi Kararı
b.	: Basım
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
C.	: Cilt
C.D.	: Ceza Dairesi
Çev.	: Çeviren
DEÜ	: Dokuz Eylül Üniversitesi
DEÜHF	: Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi
DÜHF	: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi
E.	: Esas
EÖDT	: Emniyet Örgütü Disiplin Tüzüğü
f.	: Fıkra
IRA	: İrlanda Kurtuluş Örgütü
İÜHF	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
K.	: Karar
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
m. (md.)	: Madde
Mrk	: Merkezi
OHAL	: Olağanüstühal

PVSK	: Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu
RG	: Resmi Gazete
S	: Sayı
s.	: Sayfa
T	: Tarih
T.B.M.M.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TGY	: Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü
TGYK	: Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kanunu
TGYÖ	: Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü
TGYKUDY	: Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelik
TODAİE	: Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü
vb.	: Ve Benzeri
vs.	: Ve Saire
Y.	: Yıl
Yay.	: Yayınları
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine göre toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün kapsamı ve Türkiye'deki uygulamalar başlığı altında inceleyeceğimiz konunun genel olarak haklar arasındaki yerine değinilerek insanların fikir ve düşüncelerini topluma aktarma ve bunları özgürce ifade ederek savunabilmeleri esaslarına değinilmiştir. Ancak burada Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi çerçevesinde bu özgürlük kullanılabilir. Bu husus Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 11. Maddesinde düzenlenmiştir. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğün kullanılmasında bir takım sınırlandırmalar ve istisnalar mevcuttur.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine göre Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün düzenlenmesi bu Uluslararası Sözleşmenin belirlediği ilkeler doğrultusunda anayasal ve yasal mevzuat çerçevesinde incelenmiştir. Demokrasinin ve hukukun üstünlüğünün bir gereği olarak toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı herkes için tanınmıştır. İlerleyebilmenin ve çağdaşlaşmanın önemli kilometre taşlarından bir tanesi de toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğüdür. Düşünce özgürlüğünün adeta bir uzantısı ve devamı niteliğinde olan toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü demokratik toplumlarda fikir ve düşünceleri savunabilme, sesini en iyi şekilde duyurabilme ve hakkını arayabilme adına demokrasinin adeta olmazsa olmaz unsurları arasına girmiştir.

Çalışmamızda konu üç bölüm halinde ele alınmıştır. Birinci bölümde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamı ile Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün yeri incelenmiş, ikinci bölümde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine göre Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün sınırlandırılması konu başlığı altında sınırlandırma nedenleri ve devletin müdahale ve kısıtlama yetkisinin sınırları ile ölçütlerine değinilmiş, son bölümde Türkiye de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü ile ilgili düzenleme uygulamalar konu başlığı altında Türkiye'deki Anayasal ve Yasal düzenlemelere, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün niteliğine, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin iç hukukumdaki yerine ve Türkiye'deki uygulamalara değinilmiştir.

Ülkemizde pek çok etnik köken ve kültürden farklı insan grupları bulunmaktadır. Ayrıca farklı dine ve inanca sahip insanların da bulunmasıyla farklı fikirler ve düşünceler meydana gelmektedir. İnsanlar bu farklı fikir ve düşüncelerini dile getirerek seslerini duyurabilmektedirler. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus bu farklı fikir ve düşünceleri savunulması sırasında başta Uluslararası Sözleşmelerin, Anayasa ve Yasaların çizdiği sınırlar çerçevesinde kalınabilmesidir. Özellikle 1 Mayıs, Nevruz ve Üniversite olaylarında göstericiler ile kolluk kuvvetleri karşı karşıya kalmaktadır. Demokrasinin uygulandığı ülkelerde bir hak arama özgürlüğü olan toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü tabiki insanlar tarafından kullanılacaktır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus sınırlandırma nedenleri ile ölçütlerine uyma zorunluluğudur. Bu özgürlüğü kullananlar ve uygulayanların bunlara dikkat etmesi gerekmektedir.

Kolluk kuvvetleri kanunsuz toplantı ve gösteri yürüyüşüne müdahale ederken gerektiğinden fazla güç kullanmamalı, kanuna uygun toplantı ve gösteri yürüyüşünün güvenli bir şekilde yapılabilmesi için de gerekli tedbirleri almalıdır. Hukuk dinamik ve canlı bir olgudur. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine göre toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü hem hukuksal anlamda Sözleşme Hükümleri, Anayasa, Yasa, Yönetmelik ve Yüksek Mahkeme İçtihatları hem de Türkiye'deki uygulamalar çerçevesinde incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ KAPSAMI İLE TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ ÖZGÜRLÜĞÜNÜN YERİ

1- AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ (AİHS)

A- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Gerekçeleri

Avrupa'nın şu veya bu biçimde birleştirilmesi için gösterilen çabaların tarihçesi neredeyse Avrupa tarihi kadar eskiye dayanmaktadır. ¹ Lakin birleşme ve örgütlenme alanında somut sonuçların alınması, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme rastlamaktadır. Kıta'nın Savaş'tan sonra " siyasi, ekonomik ve askeri bakımdan içinde bulunduğu durum, Avrupa'nın birleştirilmesi düşüncesinin yeniden güç kazanmasına yol açmış, bu görüşü destekleyen çeşitli dernekler ve akımlar doğmuştur. ²

İkinci Dünya Savaşı, insan haklarına, insan onuruna, yaşam hakkı gibi temel haklara büyük ölçüde zarar vermiştir. Bunun neticesinde insanlık için devamlı bir barışın kurulması gerekli olmuştur.

AİHS'nin önemi, insan haklarını uluslararası düzeyde güvenceye almasında yatar³. 1945 yılında, Birleşmiş Milletler Şartını imzalayan Devletler, insan haklarına, insan onuruna olan inançlarını bir kez daha kanıtlamışlar, insanlığa ve insan haklarına yapılan saldırıların önlenmesi amacıyla, insanların tutum ve davranışlarını düzenleyen ve tüm halk ve ulusların benimseyeceği kuralların saptanması için yeni

¹ DOĞAN, Naci, "*İnsan Hakları Hukuku*", Altın Nokta Yay., İzmir, 2005, s.149.

² MERAY, Seha L., "*Devletler Hukukuna Giriş*", C.II, 4.Baskı, AÜSBF Yay., Ankara, 1975,s.265; dpnt. DOĞAN, Naci, a.g.e., s.149

³ ÖZDEK, Yasemin, "*İnsan Hakları Hukuku ve Türkiye*", TODAİE Yay., Ankara, 2004, s.27.

bir çaba içine girilmesini kararlaştırmışlardır. 10 Aralık 1948’de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından İnsan Hakları Evrensel Bildirisi kabul edilmiştir. Bu tarihi Bildiri ile, insanlık ailesinin tüm üyelerinin devredilemeyen haklarına saygı gösterilmesinin dünyada özgürlüğün, adaletin ve barışın temelini oluşturduğu inancı vurgulanmıştır.(...) Birleşmiş Milletler tarafından Evrensel Bildiri’nin kabul edilmesi ile dünya toplumunun arzuladığı bir ideal gerçekleştirilmiştir. Ne var ki; Birleşmiş Milletler tarafından, Bildiride yer alan tüm özgürlük ve hakları uygulamaya koyacak, gerçekleştirecek bir düzen kurulamamıştır. Kuşkusuz, uygar ülkeler Evrensel Bildiri’de yer alan temel hak ve özgürlüklere uymakla yükümlüdürler. Ancak, bu ülkeler yükümlülüklerini yerine getirmezlerse, bundan zarar gören bireyi etkili bir biçimde koruma olanağı yoktur⁴.

İkinci Dünya Savaşı sonunda çözümlenmesi gereken sorunları düşünen, zamanın İngiltere Başbakanı Winston Churchill, barışa kavuşulunca kurulacağı kesin olan, geleceğin Birleşmiş Milletler Teşkilatı’nın yanı sıra, bölgesel düzeyde örgütler kurulması fikrini 1943’te ortaya atmış ve benimsenen bu fikir, 1948 tarihli Avrupa Kongresi gündeminde ele alınarak, bu amaçla bir Avrupa Konseyi kurulması, oy birliği ile karar altına alınmıştır⁵.

Bu gelişmeler sonucunda, Avrupa’nın ilk siyasal kuruluşu olan Avrupa Konseyi 1949 yılında kurulmuştur. Bu konsey Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ni hazırlayarak imzalamış ve bu belgenin önsözünde amacının, “Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 10 Aralık 1948 de ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’ni; bu Bildiri’nin metninde açıklanan hakların her yerde ve etkin olarak tanınmasını ve uygulanmasını sağlamayı hedef aldığını ” belirtmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hak ve özgürlüklerin tarihte ilk kez olarak uluslararası yargı organlarınınca denetlenmesi bakımından ilgi çekmektedir.

⁴ ÜNAL, Şeref, “*Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku*”, Yetkin Yay., Ankara, 1997, s.143

⁵ DOĞAN, Naci, “*İnsan Hak ve Hürriyetleri Açısından Avrupa Konseyi*” (Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1989, 3.bölüm

B- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Kapsamı

a- Genel Olarak

Çağımızda yargı yerlerini, bazı hukuk prensiplerine üstünlük tanınması yoluyla, insan haklarının ve azınlığın çoğunluğa karşı korunmasında bir araç olarak kullanma düşüncesi “Hukuk Devleti”nin belirleyici özelliği olmuştur. XX. Yüzyılın ortasında, “ulusalüstü hukuk” ve “ulusalüstü hukuka bağlılık” kuralları ile yeni bir dönem başlamış,(...) İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Avrupa Topluluk Hukuku uygulamalarıyla artan bir önem kazanmıştır⁶.

Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan; Avrupa Konseyi üyesi olan devletlerin dışişleri bakanlarınca 4 Kasım 1950 tarihinde Roma’da imzalanan bu Sözleşme, 3 Kasım 1953 yılında yürürlüğe girmiştir⁷. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi üç bölümden oluşur. Birinci bölüm hak ve özgürlükleri, ikinci bölüm denetim mekanizması ve işleyişini, üçüncü bölüm de çekinceler, imza ve onay safhası gibi genel konuları ele alır. Sözleşme eklerinde yer alan haklar sınırlıdır. Bu açıdan sözleşme tüm hak ve özgürlükleri kapsamamaktadır. Dolayısıyla Sözleşme ile tüm hak ve özgürlükler güvence altına alınmamıştır.

Sözleşme ve sözleşmeye yapılan ek protokoller, Birleşmiş Milletlerce kabul edilen sözleşmelerde “Medeni ve Siyasi Haklar” ya da “Kişisel ve Siyasal Haklar” da denilen ve Anayasamızca “Kişi Hakları” ve “Siyasi Haklar” adı altında düzenlenen hak ve özgürlüklerin bir bölümünü içermektedir. Avrupa Konseyi , “Sosyal Hakları” ayrı bir mekanizma içinde ele almıştır. Güvence altına alınan hakların büyük bir kısmı sözleşmede, bir kısmı da sonradan çıkarılan protokollerde yer almış ve sözleşmenin kapsamı zaman içinde genişletilmiştir. Sözleşme kapsamının genişlemesinde Avrupa İnsan Hakları Komisyon ve Divan içtihatlarının da etkisi büyük olmuştur⁸.

⁶ ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz, “İnsan Haklarının Anayasal ve Uluslararası Düzeyde Korunması”, IX. Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansı Paris 10-13 Mayıs 1993, Ankara, 1994, s.1.

⁷ RG. 19.03.1954/8662.

⁸ GÖLCÜKLÜ, A. Feyyaz; GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması”, Turhan Kitabevi Yay., Genişletilmiş 2.Baskı, Ankara, 1996, s.7-8.

Sözleşme'nin âkit devletler açısından bağlayıcılığı olmasından dolayı sözleşmede bulunan hak ve özgürlükler genel ilkeler şeklinde sayılmamış ayrıntılı biçimde tanımlanmıştır.

b- Sözleşme'de Yer Alan Haklar ve 1982 Anayasası'ndaki Düzenleme

Sözleşme ve ek protokollarda yer alan hak ve özgürlükler aşağıdaki gibi sınırlanabilir. Bu sıralamada, Sözleşme veya protokolların ilgili maddesi ile Anayasamızın ilgili maddesi parantez içerisinde gösterilmiştir⁹:

- Yaşama hakkı (AİHS m. 2; Anayasa m. 17)
- İşkence, insanlık dışı ve onur kırıcı davranışta bulunma ve ceza verme yasağı (AİHS m. 3; Anayasa m. 17/3)
- Kölelik, kulluk, zorla çalıştırma ve angarya yasağı (AİHS m. 4; Anayasa m. 18)
- Kişi özgürlüğü ve güvenliği (AİHS m. 5; Anayasa m. 19)
- Adil yargılanma (AİHS m. 6; Anayasa m. 138, 140, 141)
- Suç ve cezaların kanuniliği (AİHS m. 7; Anayasa m. 38/1)
- Özel yaşantıya ve aile yaşantısına, konut ve haberleşme özgürlüğüne saygı (AİHS m. 8; Anayasa m. 20, 21, 22)
- Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü (AİHS m. 9; Anayasa m. 24, 25)
- Düşünceyi açıklama özgürlüğü (AİHS m. 10; Anayasa m. 26)
- Toplantı ve örgütlenme özgürlüğü (AİHS m.11;Anayasa m.33, 34, 51)
- Evlenme ve aile kurma hakkı (AİHS m. 12; Anayasa m. 41)
- Hak arama özgürlüğü (AİHS m. 13 Anayasa m. 36, 40)
- Mülkiyet hakkı (1 Nolu Protokol m. 1; Anayasa m. 35)
- Eğitim ve öğretim hakkı (1 Nolu Protokol m. 2; Anayasa m. 42)
- Yasama meclisinin gizli oy ve kamu oyunu yansıtır şekilde serbest seçimle oluşturulması (1 Nolu Protokol m. 3; Anayasa m. 67)

⁹ GÖLCÜKLÜ, A.Feyyaz; GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref, “ *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*”, Turhan Kitabevi, Ankara, 2003, s.12-13'den özetlenmiştir.

- Özel hukuk ilişkilerinden doğan yükümlülük nedeniyle kişi özgürlüğünü kısıtlama yasağı (4 Nolu Protokol m. 1)
- Serbestçe dolaşma ve konutunu seçme hakkı (4 Nolu Protokol m. 2; Anayasa m. 23)
- Vatandaşların sınır dışı edilmesi ve ülkeye girmelerinin engellenmesi yasağı (4 Nolu Protokol m. 3; Anayasa m. 23/6)
- Yabancıların topluca sınır dışı edilmeleri yasağı (4 Nolu Protokol m. 4; Anayasa m. 16)
- Ölüm cezasına çarptırılmama hakkı (6 Nolu protokol m. 1)
- Bir ülkede yasal olarak bulunan yabancıların keyfi surette sınır dışı edilmesi yasağı (7 Nolu Protokol m. 1; Anayasa m. 16)
- Bir suçtan hüküm giyen kimsenin üst mahkemeye başvurma hakkı (7 Nolu Protokol m. 2)
- Haksız hüküm giyen kişiye tazminat ödenmesi (7 Nolu Protokol m. 3)
- Aynı suçtan dolayı, yeniden yargılanma yasağı (7 Nolu Protokol m.4)
- Evlilikte, eşlerin hak eşitliği (7 Nolu Protokol m. 5)

C- Sözleşmenin Öngördüğü Kurumsal Yapısı

a- 11 Nolu Protokol Öncesi Kurumsal Yapı ve İşleyişi

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni onaylayan devletler bu sözleşme hükümlerini uygulamakla yükümlüdürler. Bu yükümlülüğün yerine getirilmemesinden doğabilecek anlaşmazlıkları çözmek üzere "İnsan Hakları Avrupa Komisyonu" adında bir komisyon ve "İnsan Hakları Avrupa Divanı" adında bir mahkeme kurulacağı AİHS m. 19'da belirtilmiştir.

Komisyon, Yüksek Sözleşen Tarafların sayısına eşit sayıda üyeden oluşacaktır. Komisyon'un iki üyesi aynı Devlet vatandaşı olamaz. (AİHS m. 20/1). Komisyon tüm üyelerin hazır bulunduğu oturumda toplanır.

Komasyon üyeleri, her Sözcüfemeci Devletin Parlamenter Meclisinde bulunan üyelerin oluşturduğu grubun gösterdiği üç aday arasından Bakanlar Komitesince üye tam sayısının salt çoğunluğu ile altı yıl için seçilir. Süresi biten üyeler yeniden seçilebilir. Görev süresi biten üyenin yeri dolana kadar, eski üye görevde kalır. Yeni üye göreve başladıktan sonra da, eski üye kendisine önceden verilmiş olan işlere bakmaya devam eder. Böylece Komasyon çalışmalarında devamlılık sağlanmış olur. Bir adayın üye seçilebilmesi için, yüksek yargısal görevi yürütecek niteliklere sahip olması gerekir. Komasyon üyelerinin yarısı her üç yılda bir yenilenir¹⁰. Komasyon üyeleri bu görevleriyle bağdaşmayacak başka işler üstlenemezler.

Komasyon üslendiği görevin niteliği gereği, kendine özgü yargı benzeri bir organdır. Bir tür soruşturma organdır. Yargısal yöntemlerle çalışan Komasyon, bir yandan başvuruların ilk incelemesini yapar, kabul edilebilir olup olmadığına karar verir; diğer yandan da kabul edilebilir kararı verdiği başvurular için, bir sorgu yargıcı titizliği ile olayları saptar. Komasyon dostça çözüm aşamasında uzlaştırmacı, esas hakkında raporunu verirken de, hüküm veren bir yargıç gibi hareket eder.¹¹

Divan, Avrupa Konseyine üye olan devletlerin sayısı kadar yargıçtan oluşur. Yargıçlar dokuz yıl için üye devletlerin gösterdiği üç aday arasından Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisince seçilir. Yargıçlar da, kendilerini aday göstermiş olan devletlerden bağımsız olarak, görev yaparlar. Divan, daire ve genel kurul biçiminde çalışır. Divana gelen her dava için dokuz üyeli bir daire oluşturulur. Bu daireye, davada taraf olan devletin uyuğuundan olan yargıç, doğal üye olarak katılır. Dairenin diğer üyeleri ile yedek üyeler ad çekme yolu ile saptanır. Dairelere Divan Başkanı, ya da yardımcısı başkanlık eder. Kural olarak, dava dairece karara bağlanır. Dairenin verdiği karar kesindir; buna karşı başka bir yere başvurma olanağı yoktur¹².

Sözcüfemede bir vak'ayı Divan önüne getirme yetkisi sınırlı olarak verilmiştir. AİHS m. 44'e göre bu yetki; Yüksek Sözcüfem Tarafların, Komasyonun ve madde 25

¹⁰ GÖLCÜKLÜ, A. Feyyaz; GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, a.g.e 1996, s.25.

¹¹ GÖZÜBÜYÜK, Şeref, "Anayasa Hukuku", Turhan Kitabevi, Ankara, 1995, s.265

¹² GÖZÜBÜYÜK, Şeref, a.g.e, s.266.

kapsamında bir dilekçe sunmuş bulunan kişilerin, hükümet dışı örgütlerin ya da birey gruplarınınındır.

Divana doğrudan başvurma olanağı yoktur. Başvurunun Divana gidebilmesi için Komisyonun başvuruyu ön koşullar açısından kabul etmesi ve esas hakkındaki raporunu Bakanlar Komitesine vermesi gerekmektedir. Ancak bu başvurma sonucunda bir işlem yapılabilmesi için, kendisinden şikâyet olunan devletin Komisyonun yetkisini tanımış olduğunu bildirmesi gerekir (AİHS m. 25). Komisyon, meseleyi ancak tüm iç hukuk yolları tüketildikten sonra ve nihai kararın alındığı tarihten itibaren altı ay içerisinde ele alabilir. Ancak başvuru isimsiz ise, daha önce ele alınmışsa veya dilekçe hakkının kötüye kullanıldığına karar verilmişse dilekçeyi reddeder.

Komisyon başvurunun kabulüne karar verdikten sonra, başvurunun konusunu oluşturan olayları ve bunların doğruluğunu, tarafların karşılıklı görüşlerini alarak inceler. Komisyon gerekli gördüğünde soruşturma açar. Soruşturmanın etkin bir biçimde yürütülmesi için, ilgili devletlerle Komisyon görüş alışverişinde bulunur; ilgili devletler, Komisyon'a gereken her türlü kolaylığı sağlarlar¹³. Eğer dostça çözüm yolu gerçekleştirilirse Komisyon, ilgili Devletlere, Bakanlar Komitesine ve yayımlaması için Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne gönderilecek olan bir rapor düzenler.

Komisyon, dilekçeyi kabul etmiş ancak dostane çözüm gerçekleşmemişse, olgular hakkında ve bu olguların ilgili Devletin Sözleşme çerçevesindeki yükümlülüklerinin bir ihlalini oluşturup oluşturmadığı hususundaki görüşünü belirterek, bir rapor düzenler. Bu rapor Bakanlar Komitesi'ne iletilir. İlgili taraflara da iletilir ancak yayımlama yasağı vardır. Bakanlar Komitesi raporun iletilmesinden itibaren üç ay içerisinde Divan'a başvurabilir. Divan'ın yargı yetkisini kullanabilmesi için dostça çözüm yolunun gerçekleşmemiş olması ve tarafların bu yetkiyi tanımaları gerekir. Bu tanıma beyanları karşılıklı anlaşma yoluyla, belli bir süre için veya tek taraflı beyanla olabilir.

¹³ GÖLCÜKLÜ, A.Feyyaz; GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref , a.g.e. 1996, s.116.

Günümüzde Sözleşmeyi onaylayan tüm Devletler Mahkeme'nin bireysel başvuruları inceleme yetkisini otomatik olarak kabul etmekle yükümlüdürler¹⁴. Bu tanıma beyanları, bunların örneklerini Yüksek Sözleşen Taraflara iletecek olan, Avrupa Konseyi Genel Sekreterine depo edilir (AİHS m. 46). Mahkeme'nin yargı yetkisine ilişkin bir uzlaşmazlık halinde, mesele Mahkeme'nin vereceği kararlarla çözümlenecektir (AİHS m. 49).

Divan, dava ile ilgili her türlü bilgi ve belgeyi topladıktan ve duruşma yaptıktan sonra esas hakkında kararını verir. Divan normal olarak, ya davalı devletçe Sözleşmenin çiğnendiğine, ya da çiğnemenin söz konusu olmadığına karar verir¹⁵.

Mahkeme, bir Yüksek Sözleşen Tarafın bir yasal mercii ya da herhangi başka mercii tarafından alınan karar ya da önlemin tamamen ya da kısmen bu Sözleşmeden doğan yükümlülükleriyle çeliştiğini bulgularsa ve eğer sözü geçen Tarafın iç hukuku, bu karar ya da önlemin sonuçları için ancak kısmi bir giderimin yapılmasına elveriyorsa, Mahkeme'nin kararı, gerekirse, zarar gören tarafın adil biçimde tatmin edilmesini sağlayacaktır (AİHS m. 50).

Mahkeme'nin hükmü için gerekçeler gösterilir. Mahkeme hükmü tamamen ya da kısmen yargıçların oybirliği görüşünü yansıtmıyorsa, herhangi bir yargıç ayrık görüş belirtme hakkına sahip olacaktır (AİHS m. 51). Mahkeme'nin hükmü nihaidir (AİHS m. 52). Yüksek Sözleşen Taraflar, tarafı oldukları herhangi bir vak'ada Mahkeme kararına uymayı üstlenirler (AİHS m. 53). Mahkeme'nin hükmü, bunun icrasını denetleyecek olan Bakanlar Komitesi'ne iletilecektir (AİHS m. 54). Mahkeme kendi kurallarını biçimlendirecek ve kendi çalışma usulünü belirleyecektir (AİHS m. 55). Mahkeme üyelerinin ilk seçimi, Yüksek Sözleşen Tarafların m. 46'da sözü geçen tanıma beyanları toplamının sekize ulaştıktan sonra yapılacaktır. Bu seçimden önce hiçbir vak'a Mahkeme'nin önüne getirilemez (AİHS m. 56).

¹⁴ GOMİEN, Donna, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi El Kitabı", (Çev. Serkan CENGİZ- Utku KILINÇ), İzmir Barosu Yay., İzmir, 2008 s.14

¹⁵ GÖLCÜKLÜ, A.Feyyaz; GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref , a.g.e. , 1996, s.154.

b- 11 Nolu Protokol'den Sonraki Kurumsal Yapı ve İşleyişi

Bu Protokol, Sözleşme'nin denetim mekanizmasında köklü değişiklikler getirmiştir. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu lağvedilmiş, Bakanlar Komitesinin yargı yetkisi kaldırılmış; Avrupa İnsan Hakları Divanı yerine yargısal ve tam zamanlı çalışan bir mahkeme olarak "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi" kurulmuştur.

Mahkeme üyelerinin sayısı eski düzenlemeden farklılık gösterir. Eski düzenlemede, Avrupa Konseyi'ne üye devlet sayısı kadar yargıç mahkeme üyesi olarak seçilirken, yeni düzenlemede AİHS'ne taraf devlet sayısı kadar yargıç üye olacağı kararlaştırılmıştır. Divan'ı oluşturan yargıçlar 9 yıl için seçilirken (AİHS eski md. 40/1), Mahkeme'de görev süreleri 6 yıl olarak belirlenmiştir (md. 23/1). Mahkeme'de görev yapanların yeniden seçilmeleri olanaklıdır. Ayrıca, ilk seçilen yargıçlardan yarısının görev süreleri üç yıl olarak kabul edilmiştir. Böylelikle her üç yılda bir periyodik olarak yargıçların yarısı yenilenebilmektedir.

Eski dönemde (md. 39/3) ve yeni dönemde (md. 21/1) ortak olan bir konu da yargıçlarda görev için aranan koşullardır. Buna göre; yüksek etik karaktere sahip olmaları ve yüksek mahkeme üyesi olabilme niteliklerini taşımaları gerekmektedir. Yine her iki düzenlemede de yargıçlar, seçildikleri ülkeleri değil, kendilerini temsil etmektedir (eski md. 40/7 ; md. 21/2). Görevlerinde tamamen tarafsız ve bağımsızlardır. Yeni düzenlemede tam zamanlı çalışan Mahkeme yargıçlarının, tarafsızlıkları ve sürekli görevin gerekleri ile bağdaşmayan herhangi bir görev üstlenmeleri yasaklanmıştır (md. 21/3). Strasbourg'da sürekli bulunma zorunluluğu da sistemdeki önemli bir değişimdir. Yargıçlar, her üye ülke için, o ülke tarafından gösterilen ve üç aday içeren bir liste üzerinden, Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi'nde yapılan oylama ile seçilmektedir (md. 22/1). Eski düzenleme de bu şekildeydi (eski md. 39/1). Yukarıda da değinildiği gibi 6 yıl için seçilmekte olan yargıçlar, Mahkeme'nin tamamen yenilenmemesi için, her üç yılda bir yarısının seçiminin yenilenmesi öngörülmüştür (md. 23). Yeni yargıç göreve başlayana kadar, eski yargıç görevine devam etmekte ve görev süresi bitmiş olsa da elde görülen dava

bitinceye kadar göreve devam etmektedir (md. 23/7). Divan yargıçlarının ise üçte biri, üç yılda bir yenilenirdi. Yargıçların, seçim, yetmiş yaşını doldurulmaları (md. 23/6), istifa ve ölüm gibi nedenlere görevleri sona erebilecektir¹⁶. Hâkim adaylarının seçimi konusunda getirilen bir başka yenilik de, adayların mülakata tabi tutulmasıdır. Mülakat için Parlamenterler Meclisi tarafından oluşturulan bir komisyon, adayları değerlendirmeye almaktadır¹⁷.

Mahkeme’de yargıçların yanı sıra görev alan bürokrat hukukçular da bulunmaktadır. Bunlar devamlı statüde hukukçu, geçici statüde hukukçu ve stajyer hukukçu olmak üzere üç farklı guruptadır. Dosyaların incelemesini yapan hukukçular, onların hukukçu asistanları ve destek elemanları Mahkeme Genel Sekreterliğine bağlı olarak çalışmaktadır. Ayrıca her Daire, hukuksal ve yönetsel işleri için kendi genel sekreteryasına sahiptir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, önüne gelen başvuruları incelemek üzere, 3 yargıçlı Komiteler, 7 yargıçlı Daireler ve 17 yargıçlı Büyük Daire şeklinde toplanır (md. 27/1). Komiteler, 34. madde uyarınca yapılan bireysel başvurunun, daha fazla incelenmesi gerekmediği durumlarda, oybirliği ile “kabul edilmezliğine” veya “kayıttan düşmesine” kesin olarak, karar verebilir (md. 28). (...) Mahkeme, üç yıl için dört Daire olarak kurulmuştur. Her yargıç bir Daireye bağlı olarak çalışır. Aleyhine başvuru alan ülkenin yargıcı, Daire Başkanı ve başkan tarafından belirlenen beş yargıçla oluşan Daire karar verir. Eğer ulusal yargıç o Dairede görev almıyorsa, söz konusu Daire üyesi olarak yine görev alır. Böylelikle aynı anda birden fazla Dairede görev almak olanaklı hale gelmektedir. Dört Dairenin iki başkanı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Başkan yardımcılarında, diğer ikisi ise seçimle belirlenir. Daire, Komite tarafından karar verilmemiş bireysel başvurular ile ülke başvuruları hakkında 29. madde uyarınca “kabul edilebilirliği” ve esasları hakkında kararlar verir. Daire önünde görülen bir dava, Sözleşme’nin veya protokollerin yorumu konusunda ciddi sorunlar doğurması veya Dairece önceden verilmiş bir kararla çelişki yaratması durumlarında (md. 30) Büyük Daireye gönderilebilir. Ayrıca, bir Daire kararını 3 ay içerisinde davanın

¹⁶ KARAASLAN Erol, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Yapısı ve Yargılama Yöntemi*, <http://www.inhak-bb.adalet.gov.tr/aihm/400.doc>

¹⁷ ÇELİKCAN, Sevtap, “*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuzdaki Yeri*” (*Yüksek Lisans Tezi*), Muğla, 2004, s.65.

taraflarından her biri istisnai olarak Büyük Daireye götürebilir (md. 43/1). Bu haliyle Büyük Daire aynı zamanda bir temyiz mahkemesidir. Büyük Dairenin kararı kesindir (md. 44/1). Büyük Daire; Mahkeme başkanı, başkan yardımcıları, Daire başkanları, ilgili ülke yargıcı ve Mahkeme Genel Kurulu tarafından seçilecek diğer yargıçlardan oluşur¹⁸.

AİHS'nin denetim sistemi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne yapılan iki tür başvuru yolu ile harekete geçebilmektedir: Devletlerarası başvurular ve bireysel başvurular. Bu başvuru yollarından biri kullanılmadıkça, Sözleşmenin denetim sistemi işlememektedir. Sözleşme organı olan Mahkemenin kendiliğinden harekete geçerek ulusal yasaların ve uygulamaların Sözleşmeye uygunluğunu denetleme yetkisi yoktur. AİHM, yalnız önüne gelen somut olaylarla ilgili olarak taraf devletlerde Sözleşmenin uygulanmasını denetleyebilmektedir¹⁹.

Sözleşmenin 52. maddesi “Her Yüksek Sözleşmeci Taraf, Avrupa Konseyi Genel Sekreterinin talebi üzerine, Sözleşme hükümlerinin etkili bir biçimde uygulanmasını iç hukukunda nasıl güvenceye aldığı konusunda açıklamada bulunur” hükmünü getirmiştir. Bu kural düzenli bir rapor sistemi öngörmemekle birlikte, yalnız Genel Sekreterin talebi üzerine devletleri bir açıklamada bulunmakla yükümlü kılmaktadır. 11. Protokol ile değiştirilmeden önce bu yetki 1995'e kadar sadece 5 kez kullanılmıştır. Bu uygulamaların tümünde de açıklamada bulunma talebi belirli devletlere değil, bütün sözleşmeci taraflara yöneltilmiştir.²⁰

Devletlerarası başvuru, sözleşmeye taraf bir devletin, bir başka sözleşmeci devletin Sözleşmeyi ihlal ettiği iddiasıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne şikâyette bulunmasıdır. Bu başvuru Sözleşmenin 33. maddesinde düzenlenmiştir: “Herhangi bir Yüksek Sözleşmeci Devlet, Sözleşme ve Protokol hükümlerinin başka

¹⁸ KARAASLAN Erol, a.g.e. <http://www.inhak-bb.adalet.gov.tr/aihm/400.doc>,

¹⁹ ÖZDEK, Yasemin, a.g.e., s.49.

²⁰ GOMIEN, Donna, HARRIS, David, ZWAAK, Leo, “*Law and Practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter*,” Council of Europe Publishing, Germany, 1996 s.19.; dpnt. ÖZDEK, Yasemin a.g.e., s.50.

bir Yüksek Sözleşmeci devlet tarafından ihlal edildiği iddiasıyla Mahkemeye başvurabilir.”²¹

Sözleşme'nin (1950 tarihli ana metnin) Türkçe resmi çevirisinde “müştereken sağlama” olarak adlandırılan “ortak güvence”, bu uluslararası belgenin temel özelliklerinden birini oluşturan “devlet başvurusu” mekanizmasıdır²².

Sözleşmeye taraf olan devletler, devletlerarası başvuru yolunu, m. 33 gereği sözleşmeye imza atmakla zorunlu olarak kabul etmiş sayılmaktadır. Zaten Sözleşme, güvenceye aldığı hak ve özgürlüklerin korunmasından devletleri sorumlu tutmuştur. Devletlerarası başvuru yolunu da bu yükümlülüğü gerçekleştirmek için bir araç olarak kabul etmiştir.

Devletlerarası başvuru yolu Sözleşmeye taraf devletlerin objektif sorumluluklarına dayandığından, başvuruda bulunan devletin mağdur olması gerekmez. Bunun gibi, başvuruda bulunan devletin kendi vatandaşlarına karşı bir ihlal iddiasını ileri sürmesi de gerekli değildir. Sözleşmeye taraf bir devlet kendi vatandaşlarının yanı sıra, vatandaşı olmayan ya da taraf devletlerden birinin vatandaşı olmayan kişilerin, vatansızların, hatta şikâyet ettiği devletin vatandaşlarının Sözleşmedeki haklarının ihlal edildiği iddiasıyla bir başka Sözleşmeci devlete karşı başvuruda bulunabilir. Ancak, bir başvuruda bulunulabilmesi için Sözleşmenin 1. maddesine göre, ihlal iddiasının dayandığı işlem ve eylemlerin Sözleşmeye taraf bir devletin “yargı yetkisi içinde” meydana gelmiş olması gerekir²³. Devletlerarası başvuru yolu siyasal niteliği gereği bu güne kadar gayet az kullanılmıştır.

Bireysel başvuru hakkı, Sözleşme ile getirilen denetim sisteminin en önemli parçasıdır²⁴. Bireysel başvuru, Sözleşmeye taraf devletin yargı yetkisi içinde meydana gelen eylem ve işlemlerden dolayı hakları ihlal edilen kişilerin, o devlete

²¹ ÖZDEK, Yasemin a.g.e., s.50.

²² GÖLCÜKLÜ, A.Feyyaz; GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref, a.g.e., 2003, s.14.

²³ ÖZDEK, İdem, s.51

²⁴ GÖLCÜKLÜ, A.Feyyaz; GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref, a.g.e., 2003, s.14.

karşı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvurması şeklinde gerçekleşir. Bu yol Sözleşmenin 34. maddesinde tanınmıştır: Mahkeme, Sözleşmede ya da Protokollerinde belirtilen hakların bir Yüksek Sözleşmecî Devlet Tarafından ihlal edilmesinden mağdur olduğunu iddia eden herhangi bir kişinin, hükümetdışı örgütün veya bireyler grubunun başvurularını alabilir. Yüksek Sözleşmecî Taraflar, bu hakkın etkili bir biçimde kullanılmasını herhangi bir biçimde engellememeyi üstlenirler.(...) 11. Protokol, bireysel başvuru hakkının tanınmasını Sözleşmeye taraf bütün devletler için zorunlu hale getirmiştir²⁵.

Bireysel başvurularda hak bütün kişilere tanınmıştır. Bütün kişilerden kasıt “herkes”tir. Kişilerin ehliyetli olmasına, reşit olmasına gerek yoktur. Kısıtlı bulunan kişiler bile doğrudan veya temsilcileri vasıtasıyla başvuruda bulunabilirler. Ayrıca yalnız gerçek kişiler değil, tüzel kişiliğe sahip “hükümetdışı örgütler” de başvuru yapabilir.

Kendilerine başvuru hakkı tanınan Devletler veya kişiler bu haklarını her zaman kullanma yetkisine sahip değildirler. Bu hakkı kullanmak için bazı koşulların oluşması gerekir. Bunlardan ilki “iç hukuk yollarının tüketilmesidir”.

“İç hukuk yollarının tüketilmesi” terimi ulusal hukuk tarafından sağlanan tüm iç yollarının başvuru tarafından tüketilmesi şeklinde yorumlana gelmiştir²⁶. İkinci koşul ise süre olarak kendini gösterir: “... kesin karardan itibaren altı ay içinde Mahkeme’ye başvurulabilir” (AİHS m. 35/1). Bu süre geçtiği andan itibaren artık başvuru hakkı düşmüş olur. Ayrıca;

- a- Başvuru imzasız ise veya
- b- Başvuru Mahkeme tarafından daha önce incelenmiş veya uluslararası diğer bir soruşturma veya çözüm merciine sunulmuş başka bir başvurunun konusuyla esas itibarıyla aynı ise ve yeni olaylar içermiyorsa, mahkeme başvuruyu kabul etmez (AİHS m. 35/2).

²⁵ ÖZDEK, Yasemin, a.g.e. s.52-53.

²⁶ GOMİEN, Donna, a.g.e. s.202.

Mahkeme, 34. madde uyarınca sunulan herhangi bir kişisel başvuruyu işbu Sözleşme ve Protokolleri hükümleri dışında kalmış, açıkça yasal dayanaktan yoksun veya başvuru hakkının suistimali mahiyetinde telakki ettiği takdirde, kabul edilemez bulur (AİHS m. 35/3). Mahkeme yargılamanın her aşamasında bu kararı verebilir (AİHS m. 35/4).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvurular dilekçe ile yapılır. Dilekçede ihlalin konusu olan olaylar, Sözleşmenin hangi maddesinin veya maddelerinin ihlal edildiğine dair açıklamalar yer almalıdır. Başvuru yapıldıktan sonra Mahkeme tarafından kabul edilebilirlik şartları incelenir.

Bir Komite, 34. madde uyarınca yapılan kişisel başvurunun, daha fazla incelemeyi gerektirmediği hallerde, oybirliği ile kabul edilemezliğine veya kayıttan düşürülmesine karar verebilir. Bu karar kesindir (AİHS m. 28). 28. madde çerçevesinde karar verilmediği takdirde, bir Daire, 34. madde ve 33. madde uyarınca yapılan kişisel başvuruların kabul edilebilirliği ve esası hakkında karar verir (AİHS m. 29).

Başvuru kabul edilebilir bulunduğu takdirde, Mahkeme taraflar arasında dostça bir çözüm bulmaya çalışır. Böyle bir sonuca gidilebilirse dava kayıttan düşer. Ancak bulunan dostça çözüm “insan haklarına saygı” koşuluna aykırı olamaz (AİHS m. 38/1-b). Dostça çözüm süreci gizlidir (AİHS m. 38/2). Eğer dostça çözüm getirilemez ise Mahkeme başvuru esası hakkında bir karar verir. Bu karar sözleşmenin ihlal edilip edilmediği şeklindedir. İhlal edildiği tespit edilirse ve Mahkeme tarafından gerekli görülürse zarar gören tarafa ödenmek üzere hakkaniyete uygun bir tazminata hükmeder (AİHS m. 41). Ancak bu kararı verirken Devletlerin iç hukukuna doğrudan etki edecek bir sonuca varamaz.

Bir daire dava hakkında hükmü vermeden bu yetkisini Büyük Daireye bırakırsa veya bir davanın esası hakkında hüküm verildikten sonra taraflardan biri davayı Büyük Daireye götürürse artık yargılama Büyük Dairede olur. Bu iki durum halinde Büyük Dairede davalar görülebilir. Taraflardan her biri dairenin hükmünden

itibaren 3 ay içinde Büyük Daireye başvurabilir (AİHS m. 43/1). Büyük Dairenin kararları kesindir. Hükümler gerekçeli olarak verilir (AİHS m. 45/1).

Başvurunun geri çekilmesinin veya başvuru sahibinin dava konusundaki faaliyetsizliğinin Mahkeme'nin herhangi bir iştiraki olmaksızın Sorumlu Devlet ile başvuru arasındaki ön bir anlaşmaya dayanması halinde bir davanın kayıttan düşürülmesi özel bir önem kazanır²⁷.

Yargılamanın herhangi bir aşamasında, Mahkeme, aşağıdaki sonuçlara varılması halinde başvurunun kayıttan düşürülmesine karar verebilir:

- a- Başvuru sahibi başvurusunu takip etme niyetinde değilse veya;
- b- Sorun çözümlenmişse veya
- c- Başka herhangi bir nedenden ötürü, başvurunun incelenmesine devam edilmesi hususunda artık haklı bir gerekçe görmezse.

Ancak işbu Sözleşme ve Protokollerinde tanımlanan insan haklarına riayet gerektiriyorsa, Mahkeme başvurunun incelenmesine devam eder (AİHS m. 37/1).

D- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Yaptırım Gücü ve Bağlayıcılık Özelliği

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ihlalden doğan herhangi bir uyuşmazlık halinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, daireleri vasıtası ile önüne gelen uyuşmazlığa bir çözüm yolu üretir. Dairelerde görülen davaların sonucunda taraflar davayı Büyük Daire'ye götürmezlerse veya kurul bu istemi reddederse karar kesinleşir. Benzer şekilde, Büyük Daire'nin kararları kesindir, üst başvuru yeri yoktur (AİHS m. 44). Kesinleşen kararlar birlikte ihlal eden konumundaki tarafa bir takım yükümlülükler yüklenir. Sözleşmenin 46. maddesine göre taraflar bu yükümlülükleri uymayı taahhüt ederler. Bu kararı denetleme görevi aynı madde ile Bakanlar Komitesi'ne verilmiştir.

²⁷ GOMIEN, Donna, a.g.e. s.207.

Devletler, kuralları istedikleri için yaparlar. Her kural, bir ihtiyaca cevap verdiği için yapılır. Devletler isteyerek bu kuralı uygulurlar. Bir başka deyişle, milletlerarası hukuk kurallarının rızai karakteri aynı zamanda onlara riayet etmenin de bir çeşit garantisidir. İkinci olarak, devletler ekonomik ve teknolojik bakımdan gittikçe artan oranda birbirlerine bağımlı hâle gelmişlerdir. Güven yaratma ve bu kurallara riayet böyle bir ortamda ayakta kalmanın ön şartıdır. Üçüncü olarak, milletlerarası hukukta mütekebbiliyet son derece etkili bir yaptırım işlevi görür. Mesela, A devleti milletlerarası hukuk kurallarını hiçe sayarak B devletinin diplomatlarının dokunulmazlığını tanımazsa, B devletinde bulunan kendi diplomatlarının dokunulmazlığını düşünmesi gerekir. Dördüncü olarak, milletlerarası toplumda devletler üstü merkezi bir yasama ve yürütme organı olmaması sebebiyle devletler sadece milletlerarası hukuku yapmakla kalmamakta, aynı zamanda onu uygulamaktadırlar da. Bu sebeple, milletlerarası toplumda ihkak-ı hak kurumu iç hukuka nazaran daha belirgin şekilde varlığını sürdürmektedir. Bu çerçevede “meşru savunma” dan “ misilleme” den ve “zararla karşılık verme” den bahsedebiliriz. Beşinci olarak, devletlere yüklenmiş olan milletlerarası hukukun kuvvet kullanma yasağına aykırı şekilde gerçekleştirilen fiili durumların hukuken tanınması görevi, milletlerarası hukuku ihlal etme niyetini taşıyan devletleri caydıracak mahiyettedir. Altıncı olarak, milletlerarası hukukun bir kısım kuralları, milli hukuk sisteminin milletlerarası hukuka atıf yapması veya onu iktibas etmesi suretiyle milli hukuklarda uygulanmaktadır. Dolayısıyla, bu durumda milletlerarası hukuk, milli hukukların yaptırımlarından yararlanmaktadır. Yedinci olarak, bu bağlamda BM’nin milletlerarası hukuku icra etme yönündeki işlevlerine değinmek gerekir. Geçmişte, BM adına saldırgan Kuzey Kore’ye karşı Güney Kore’nin savunulması için BM komutasında asker gönderilmesi veya gerek Güvenlik Konseyi’nin ve gerekse Genel Kurul’un kararlarına uygun olarak dünyanın çeşitli çatışma bölgelerine barış gücü gönderilmesi de burada zikredilebilir.²⁸

Kesinleşmiş Mahkeme kararlarının bağlayıcılığı nisbîdir; yalnız dava konusu ve tarafları ile sınırlıdır. Aynı durumda olan başkaları Mahkemenin kesin hüküm niteliğini kazanmış olan bu karardan hukuken sonuç doğurur şeklinde, yani somut

²⁸ GÜNDÜZ, Aslan, “*Milletlerarası Hukuk, Temel Belgeler – Örnek Kararlar*”, Beta Yay., İstanbul, 2003 , s.14-16’den özetlenmiştir.

surette yararlanamazlar. Başka bir deyişle bunların “erga omnes” (herkes için geçerli) etkisi yoktur²⁹.

Mahkeme kararları kendiliğinden iç hukuka etki etmez. Aykırılığa konu olan işlemi iptal etme veya değiştirme gibi bir yetkisi bulunmamaktadır. Mahkeme sadece Sözleşme hükümlerine aykırılığı beyan eder. Âkit devletler de hukuka aykırılığı kendi iradeleri ile ortadan kaldırmaya çalışırlar.

Sözleşme âkit devletlerin yasama, yürütme ve yargı organları açısından bağlayıcı nitelikte olduğundan, âkit devletler kendi uygulama ve iç hukuklarının sözleşme ile uyumlu olup olmadığını araştırmak ve uyumsuzluk, boşluk veya çelişki varsa gereken değişiklikleri yapmakla yükümlüdürler³⁰.

Uluslararası hukukta “cebri icra”nın yeri yoktur. Sözleşme ile kurulan sistemde Mahkeme kararları, Taraf devletlerin ulusal hukuk düzenine dolaysız ve doğrudan uygulanıp sonuç doğurma niteliğine sahip değildirler. Alınmış bulunan ihlal kararlarının yerine getirilmiş olması için, bu ihlale terettüp eden, yani sözkonusu ihlalin gerekli kıldığı uygun tedbirlerin alınması Taraf devletlerin yetkisinde bulunan bir görevdir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi ihlal kararlarını yerine getirmekle değil, fakat bunların yerine getirilmesini gözetmekle görevlendirilmiştir (AİHS m. 46/2)³¹.

İhlal ile mahkûm olan devlet, ihlali tamir için ne yapması gerektiğini, ilgili kararın gerekçesini okuyarak kendisi bulacaktır. Kısaca Sözleşme organları, devletlere ne yapacakları konusunda talimat verme yetkisine sahip değildirler; devletlere verilen yüküm bir “sonuç yükümü”dür³².

²⁹ GÖLCÜKLÜ, A.Feyyaz; GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref, a.g.e., 2003 s.123.

³⁰ *Digest of Case –Law Relating to the European Convention on Human Rights (1955-1967)*, Heule-Belgium 1970, s.2; dnt ÜNAL, Şeref, “ *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*”, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yay. , Ankara, 2001, s.89.

³¹ GÖLCÜKLÜ, A.Feyyaz; GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref a.g.e. , 2003 , s.124’den özetlenmiştir.

³² GÖLCÜKLÜ; GÖZÜBÜYÜK, idem, 2003, s.125

Nitekim Mahkeme Marckx/Belçika (13.6.1979), § 58), Dudgeon/İngiltere, (24.2.1983, A 59, § 15) ve Bellios/İsviçre (29.4.1988, A 132, § 78) davalarında, ulusal mevzuatın, hangi düzeyde olursa olsun, Sözleşme'ye aykırı bulduğu hükümleri iptal yetkisine veya idari ve yargısal mercilerin aldığı bireysel kararları değiştirme veya uygulamasını erteleme yetkisine sahip bulunmadığını; Albert ve Le Compte/Belçika (24.10.1983) kararında bazı ceza ve disiplin müeyyidelerini kaldırmasını davalı devletten isteyemeyeceğini; Dudgeon/İngiltere (20.2.1983, A 59, s. 8, 15), McGuff/İsveç (26.10.1984, A 83, § 30-31)kararlarında davalı devletten bazı beyanlarda bulunmasını veya Sözleşme'ye aykırı bulunan işlemin tekrarını önleyecek bazı tedbirlerin alınmasını talep edemeyeceğini, McGoff / İngiltere, Paulvels/Belçika (26.5.1988) davalarında davalı devlet “yerine getirme” talimatı veremeyeceğini, gecikme haline müeyyide öngöremeyeceğini açıkça belirtmiştir³³.

Sözleşmeye taraf olan bazı devletler, kendi iç hukuklarında, sözleşme hükümlerinin normlar hiyerarşisinde hangi basamakta bulunacağını belirleme yoluna gitmişlerdir. İç hukukundaki hükümleri Sözleşme hükümlerine uygun hale getirerek ihlal konusu olguları en asgarî düzeye indirmeye çalışmışlardır.

Mahkeme'nin Sözleşme'nin çiğnendiğini saptayan kararlarının, ilgili devletçe yerine getirilmesi çeşitli devlet organlarının devreye girmesini zorunlu kılabilir. Bunlar, yasama, yürütme, merkezi yönetim, hizmet yönünden yerinden yönetim kuruluşları, ya da yerel yönetimler olabilir³⁴.

AİHS'nin 46. maddesine göre âkit devletler taraf oldukları davalarda Mahkemenin kesinleşmiş kararlarına uymayı taahhüt ederler. Burada Mahkeme için önemli olan hangi organın sorumlu olduğu değil, devletin sorumlu olduğudur. Devlet burada tüm organlarıyla sorumludur. Âkit devletler ihlal neticesi kendi iç hukuklarında Sözleşme hükümlerine uygun olarak yeni bir takım düzenlemelere gitmişler, böylece kendi iç hukuklarını Sözleşme hükümlerine uygun hale

³³ GÖLCÜKLÜ, A.Feyyaz; GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref a.g.e. , 2003 , s.125.

³⁴ İbidem

getirmişlerdir. Aksi takdirde âkit devletler ihlalden dolayı çeşitli müeyyidelerle karşılaşabileceklerdir. Örneğin, ihlallerden dolayı âkit devletler tazminat ödemek zorunda kalabileceklerdir.

Sözleşme'nin 34. maddesi uyarınca bireysel başvuru yolu ile, devlet başvurusundan farklı olarak, yasaların soyut olarak Sözleşme'ye aykırılığı kural olarak ileri sürülemez. Böyle bir dava mahkeme önüne geldiğinde, Mahkeme soyut olarak ilgili yasanın Sözleşme ile bağdaşp bağdaşmadığını değil, ancak somut olarak yasanın başvurana uygulamasının Sözleşme'ye aykırılık oluşturup oluşturmadığını inceler ve karara bağlar. Böyle bir ihlal kararının davalı devletçe yerine getirilmesi için, önce kararın içeriğine, dayandığı gerekçeye ve hükme bakmak, kısaca ihlalin kaynağını saptamak gerekir. Ancak bu aşamadan sonra, Mahkeme kararının nasıl yerine getirilmesi gerektiği açıklığa kavuşur. Eğer ihlalin nedeni doğrudan yasa hükmü ise, Mahkeme kararının yerine getirilmesi ancak bu kanun hükmünün değiştirilmesi ile mümkün olacaktır; yani durum devlet başvurusunda yapılan soyut mevzuat incelemesinin aynısıdır. Mahkeme "(...) verdiği kararların sadece önüne getirilmiş bulunan nizayı çözmeye yaramadığını, fakat daha geniş bir içerikle, Sözleşme normlarının korunması ve geliştirilmesini sağladığı ve, bu yoldan, Sözleşen Taraflar sıfatıyla devletlerin, üstlenmiş buldukları taahhütlere saygılı olmasına katkıda bulunduğunu (...)" belirtmiştir (Mah. K., İrlanda/İngiltere, 18.1.1978, A 25, § 154; Guzzardi/İtalya, 6.11.1980, A 39 § 86)³⁵.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 41. maddesi uyarınca bir Yüksek Sözleşen Taraf, Sözleşmeden kaynaklanan yükümlülüklerini ihlal etmiş ise ve ulusal hukukun söz konusu ihlal nedeniyle yeterli bir giderimi de sağlamadığı durumlarda "Mahkeme, gerektiği takdirde, başvuruçunun hakkaniyete uygun bir surette, zarar gören tarafından tatminine hükmeder". Mahkeme çok sayıda davada sadece ihlal tespit kararının kendi içinde hakkaniyete uygun bir tazminat olduğuna; bazı diğer davalarda ise belirli bir para tutarının kâfi olduğuna karar vermiştir. Hal böyle olmakla birlikte Mahkeme bazı davalarda kazanan başvuruçulara, hükümetin ödemeleri uygunsuzca geciktirmesi halinde ödenecek faizler de dahil olmak üzere,

³⁵ GÖLCÜKLÜ A.Feyyaz; GÖZÜBÜYÜK A.Şeref, a.g.e.,2003, s.126-127

hatırı sayılır miktarda paranın ödenmesine karar vermiştir. Bazı davalarda Mahkeme hukuka aykırı olarak kamulaştırılan bir mülke ilişkin en uygun tazminatın söz konusu kamulaştırılan malın başvurucuya iade edilmesi olduğunu belirtmiştir. Mahkeme 41. madde uyarınca ücret ve masrafların ödenmesine de karar verebilir³⁶.

AİHS'nin kişi bakımından uygulama alanını, Sözleşmenin 1. maddesi belirlemektedir. Bu hükme göre Sözleşmeyi onaylayan devletler yargı yetkileri içindeki herkes için Sözleşmede sayılan hak ve özgürlükleri güvenceye alma yükümlülüğü altına girmişlerdir. Yalnız yurttaşlar değil, yabacılar ve vatansızlar da Sözleşmedeki hak ve özgürlüklerden yararlanabileceklerdir. Sözleşmedeki "herkes" kavramının, çocuklar ve zihinsel engelliler gibi tam ehliyeti olmayan kişileri de kapsadığı açıktır. AİHS'nin konu bakımından uygulanma alanına, Sözleşme ve protokollerindeki hak ve özgürlükler gelmektedir. Sözleşme güvenceye aldığı hak ve özgürlükleri sınırlı olarak saydığı için, bu hak ve özgürlüklere yorum yoluyla yenilerinin ekleyerek Sözleşmenin kapsamını genişletmek mümkün değildir. AİHS'nin yer bakımından uygulanmasında genel kural, taraf devletlerin siyasal sınırları içerisinde, ülke topraklarında Sözleşmenin uygulanmasıdır. Aynı şekilde, Sözleşmenin yer bakımından uygulama alanına, taraf devletlerin bayraklarını taşıyan gemiler ve uçaklar da dahildir. AİHS'nin zaman bakımından uygulanmasında kural, Sözleşmenin onaylanması ile birlikte uygulamaya girmesidir. Sözleşmeye taraf bir devlet ancak Sözleşmeye taraf olduktan beş yıl sonra ve Sözleşmeden çıktığına ilişkin bildirimini Avrupa Konseyi Genel Sekreterliğine ilettikten altı ay sonra Sözleşmeden çıkabilecektir. Örneğin; Yunanistan, 12 Aralık 1969 tarihinde AİHS'ni feshetmiş ve Avrupa Konseyi'nden çekilmiş ancak Danimarka, İsveç ve Norveç 10 Nisan 1970'te Yunanistan'a karşı Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na başvuruda bulunmuşlardır³⁷. Görüldüğü üzere Sözleşmenin yaptırım gücü ve bağlayıcılığı kişi, konu, yer ve zaman bakımından değişiklik göstermektedir. Sözleşmenin yaptırım gücü ve bağlayıcılığı bu anlatılanlar çerçevesinde ele alındığında açıkça görülmektedir. Mahkeme kararının yerine getirilmesinde denetleme yetkisinin Bakanlar Komitesi'ne aittir.

³⁶ GOMIEN, Donna, a.g.e., s.208

³⁷ ÖZDEK, Yasemin, a.g.e., s.33-40'dan özetlenmiştir.

Bakanlar komitesi, Mahkeme kararının yerine getirilmesi amacı ile davalı devlete bir bildirimde bulunurken, herhangi bir öneride bulunamaz; Mahkeme kararının yerine getirilmesi yol ve yönteminin takdirini ve seçimini davalı devlete bırakır. Mahkeme'nin bir kararında belirttiği gibi, Mahkeme kararının nasıl yerine getirileceğini ve “yerine getirmenin içeriğini” saptama yetkisi davalı devlete aittir. Özellikle kararın yerine getirilmesinde, davalı devletin elinde birden çok seçenek bulunması durumunda bu çözüm yollarından birini seçmek davalı devlete ait bir yetkidir. Bu konuda, Mahkeme'nin veya Bakanlar Komitesi'nin çözüm yollarından kendi seçtiği bir yolu uygulaması için davalı devleti zorlama yetkisi yoktur³⁸.

Davalı devlet, Mahkeme kararının yerine getirildiğinin Bakanlar Komitesi'nce saptanabilmesi için, aldığı önlemleri Bakanlar Komitesi'ne ayrıntılı olarak bildirmekle yükümlüdür. Bu da Bakanlar Komitesi'ne verilen denetim görevinin bir gereğidir³⁹.

“Koçak ve Diğerleri/Türkiye” davasında;

6 Eylül 1993 tarihinde, Devlet Karayolları Genel Müdürlüğü İstanbul'da bulunan başvuranlara ait olan arsaları kamulaştırmıştır. Bilirkişi heyeti arsaların değerini belirlemiş ve kamulaştırma tarihinde başvuranlara tazminatı ödenmiştir. 4 Şubat 1994 tarihinde, başvuranların tazminatın artırılmasına yönelik talebini müteakip Kartal ilk derece mahkemesi, başvuranlara karar tarihinde geçerli oran olan yıllık %30 yasal faizle birlikte 48,410,250,000 TL ek tazminat verilmesine hükmetmiştir. Ulusal mahkeme, 6 Eylül 1993 tarihini, yasal faizin başlangıç tarihi olarak saptamıştır. Taraflar karara itirazda bulunmuştur. 12 Mayıs 1994 tarihinde Yargıtay ilk derece mahkemesinin kararını bozmuştur. 2 Kasım 1994 tarihinde, davayı yeniden inceleyen ilk derece mahkemesi ek tazminat tutarını 45,692,700,000 TL olarak yeniden belirlemiştir. Taraflar itirazda bulunmadığından karar, nihai hale gelmiştir. 29 Aralık 1997 tarihinde idare, başvuranlara 95,426,696,000 TL tutarında ek tazminatını faiziyle birlikte ödemiştir. Ek tazminatın faizi, ilk derece mahkemesinin başvuranların lehine verdiği karar tarihinden 31 Aralık 1997 tarihine

³⁸ GÖLCÜKLÜ, A. Feyyaz; GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref, a.g.e., 2003, s.129

³⁹ İbidem

kadar geçerli olan yıllık yasal faiz oranıyla hesaplanmıştır. 1993 - 1999 yılları arasında yıllık enflasyon ortalama %81,7 olarak gerçekleşmiştir. Başvuranlar, kamulaştırma için, mahkeme sürecinden üç yıl bir ay yirmi gün sonra, ödenen ek tazminatın değerini yitirdiğini çünkü faiz oranının Türkiye'deki yüksek enflasyon oranını karşılamadığını ileri sürmüştür. Sonuç olarak Mahkeme; 1 Nolu Protokolün 1. maddesinin ihlal edildiğine ve maddi zarar açısından 1,000,000 EUR (birmilyon euro); ödenen ücretler ve harcamalar için 1,000 EUR (bin euro) ödenmesine hükmetmiştir⁴⁰.

Anayasamızın 90. Maddesinin son fıkrasına göre “Usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin Milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda Milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır” denmektedir.

Sözleşme'nin olağan yasalardan niteliği itibarı ile farklı olmasından dolayı diğer yasalar gibi Anayasa Mahkemesi'nde iptal edilmeleri ihtimaline yer verilmemiştir. Sözleşme hukuken yasa değerinde olmasına rağmen iç hukuk açısından yasanın üstünde yer almaktadır. Ayrıca Anayasa'ya aykırılığının ileri sürülememesi ve yasa ile aralarında çıkabilecek uyuşmazlıklarda Milletlerarası antlaşma hükümlerinin esas alınması hükmü itibarıyla de bağlayıcı olduğu görülmektedir.

⁴⁰ Koçak ve Diğerleri-Türkiye Davası, Başvuru no:42432/98, Mahkemenin 19 Mayıs 2004 tarihli kararı.

2- AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİNE GÖRE TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ ÖZGÜRLÜĞÜNÜN (TGYÖ) YERİ

A- AİHS'de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kavramı

Toplumsal bir varlık olduğu tartışmasız olan insan varolduğu ilk çağlardan bugüne değin farklı nedenlerle gruplaşma ihtiyacı hissetmiştir. Ancak insan doğasının bir yansıması olan bu gruplaşma faaliyetlerinin iktidarlar karşısında bir hak ve özgürlük olarak kabul edilmesi oldukça geç olmuştur. Aslında XVIII. yüzyıla kadarki dönem için, özel olarak toplantı özgürlüğünden çok, genel anlamda kişi hak ve özgürlüklerinden bahsetmek daha isabetli olacaktır⁴¹. Roma'da da özgürlük anlayışı az çok Eski Yunan'daki özgürlük anlayışına benzer⁴².

Roma şehirlerinde de halkın umuma ait işleri konuşmak için toplandığı "Forum" bulunmaktaydı.(...) Bunların yayında dini toplantı ve merasimlerin yapıldığı da bilinmektedir⁴³. Daha sonra senato dernekleri ortadan kaldırmak istemiş, M.Ö. 186'da gizli ve gece toplantılar yapan "Bachus" dernekleri fevkalade yetkilere dayanarak dağıtılmıştır. Daha sonra 12 Levha Kanunlarında gece yürüyüş ve toplantı yapanlara ölüm cezası verildiği görülmektedir⁴⁴. Roma'daki bu toplantıların da; modern çağların siyasal boyutları aşan ve halkı aydınlatma ve kamuoyu yaratma amacına yönelik toplantılardan farklı olduğu açıktır⁴⁵.

Sonuç olarak; ne Roma'da ne de Eski Yunan'da kişi özgürlüğüne yer verilmiştir. Ne Yunanlılar ne de Romalılar kişinin devlet karşısında bazı haklara sahip olabileceği, devlet kudretinin bu haklarla sınırlandırılabilmesi noktasına

⁴¹ İŞGÖREN, Ali, "Avrupa Birliği Sürecinde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü", Seçkin Yay., Ankara, 2005, s.15.

⁴² AKIN, İlhan F., "Kamu Hukuku", Beta Yay., 6. Baskı, İstanbul, 1993, s.279.

⁴³ SAVCI, Bahri, "İktidarla Münasebeti Bakımından Hürriyet Problemi" AHFM.XIX. No2,s.,158; dpnt.YARSUVAT, Duygun, "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hürriyeti ve İlgili Ceza Hükümleri", Doktora Tezi, İÜHF Yay., İstanbul, 1968, s.48

⁴⁴ ELSTER-WEBER-WEISER, "Vereins-und Versammlungsfreiheit, Hand-wörterbuch der Staatswissenschaften", 4 auf. Bd. VIII, 544; dpnt YARSUVAT, Duygun, a.g.e., s.48- 49

⁴⁵ İŞGÖREN, Ali, a.g.e., s.16.

ulaşabilmişlerdir⁴⁶. İnsanın devlet için varolduğu düşüncesinin hâkim olduğu bir uygarlıkta, insanların meydanlarda toplanıp siyasal konuları tartışmasının, günümüzün kişi özgürlüğü kavramından çok uzak olduğu kuşkusuzdur⁴⁷.

Bugünkü anlamda bir “kişi özgürlüğü” kavramına yaklaşma, ancak Ortaçağ kilisesinin ve siyasal iktidarın baskı ve zulüm politikalarının insanları akıl ve özgürlük sorunlarıyla başbaşa bırakması⁴⁸ ve hemen ardından Rönesans’la “birey”in keşfedilmesi ile olmuştur. Böylece Rönesans ile birlikte “bireyin yüceltilmesi” dönemi açılmaktadır. Bu yüceltme daha sonraları, kapitalizmin ve Protestanlığın yükselişi, sanayi devrimi ve “laissez-faire”(bırakınız yapsınlar) öğretileri ile de birleşecek, Fransız Devrimi ve Bildirgesiyle (de) en üst noktasına ulaşacaktır⁴⁹.

Düşünce ve ifadeleriyle tarih boyunca birçok filozof, düşünür, sanatçı, yazar ve bilim adamı baskı görmüş, çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmışlardır. Roma’da Cicero batıl inanç ve büyülere saldıran ilk düşünür olmuştur. Yine bilim ve felsefeyi bir sistem haline getiren Aristoteles’tir. Aristoteles’e göre insanı diğer varlıklardan ayırt eden özelliğin düşünme ve düşündüklerini ifade etme gücüne sahip olmasıdır. Voltaire, Rousseau ve arkadaşlarının yol açtığı Fransız Devrimi ile birlikte karanlık düşünceler yerini bilimsel ve özgür düşünceye bırakmıştır. John Locke, düşünce özgürlüğünü mutlak haklardan birisi olarak niteler.⁵⁰ Günümüzde toplantı sözlük anlamı ile; birden çok kişinin, türlü amaçlarla bir araya gelmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım toplantının günlük anlamı, yani geniş anlamıdır. Bizim konumuz açısından önemli olan, toplantının hukuki tanımıdır. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu toplantıyı; “bireylerin bir fikir ya da amacı açıklamak için kapalı veya halka açık yerlerde bir araya gelmeleri” olarak tanımlamıştır⁵¹.

⁴⁶ OKANDAN,R.G. “*Umumi Amme Hukuku*” İÜHF Yay.,İstanbul,1966, s.120-121 GÖZE, Ayferi, “*Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*”, Beta Yay.,Genişletilmiş 7.b. İstanbul,1995 s.5-6 ; AKIN, İlhan F. “*Kamu Hukuku*”, 6.b.,İstanbul, 1993,s.277-279; KAPANİ,Münci,,”Kamu Hürriyetleri “Yetkin Yay.,7.b.Ankara, 1993 s.20,22, dpnt İŞGÖREN, Ali, a.g.e., s.16.

⁴⁷ İŞGÖREN, İdem., s.16.

⁴⁸ TANİLLİ, Server, “*Yüzyılların Gerçeği ve Mirası*”, C.III., Say Yayınları, İstanbul 1987, s.66-67; dpnt İŞGÖREN, Ali, a.g.e. s.17.

⁴⁹ CARR,E.H., “*Tarih Nedir*”, 2.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1987, s.46; dpnt İŞGÖREN, Ali, a.g.e. s.17.

⁵⁰ ŞEKER, Aziz; ERDİL Mehmet, <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/ifadeozgurlugu2.htm>

⁵¹ Kom. K., *Christians against Racism and Fascism/İngiltere*,16.7.1980, no.8440/78, DR 21, s.138

Toplanma, kişilerin, görüşlerini açıklamak, fikir alışverişinde bulunmak için, özel veya kamuya ait açık veya kapalı alanlarda bir araya gelmelerini ifade eder.⁵² şeklinde tanımlanmıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, toplantı özgürlüğü hakkını, özel toplantılar ve kamusal alanlarda yapılan hareketsiz ve kortej şeklindeki toplantıları da kapsayacak biçimde, oldukça geniş yorumlamaktadır. Mahkeme, ayrıca, bu hakkın katılan ve düzenleyen kişiler için kullanılabileceğini de belirtmektedir (Djavit An v. Türkiye (2003)). Bu geniş yorum ışığında, Mahkeme, bir devletin, göstericilere polis koruması vermeden veya başka bir şekilde, mevcut hakkı korumak için pozitif yükümlülüklerini yerine getirmeden, bu tür toplantıları düzenleme veya toplantılara katılmayı, gerekli izinleri konu ederek reddetme yolu ile barışçıl toplantı hakkı üzerine keyfi sınırlamalar getiremeyeceğini belirtmektedir. Devletin meşru çıkarları ile 11. maddedeki örgüt veya kişilerin haklarını dengelemek için, Mahkeme, istenmeyen durumlar ortaya çıktığında cezalandırılması veya kontrol altına alınmasına ilişkin alternatif araçları da dikkate almaktadır (bkz. Örnek olarak, Stankov ve Birleşik Makedonyalılar Örgütü Ilinden v. Bulgaristan (2001)⁵³.

Mahkeme, iki ulusal topluluğun organize ettiği bir toplantıya katılmak için Kuzey Kıbrıs'tan Güney Kıbrıs'a geçmek isteyen kişiye izin verilmemesini, barışçıl toplantı hakkının ihlali olarak değerlendirmiştir (Djavit An v. Türkiye (2003)). Bu davada, başvuru, Türk ve Yunan Kıbrıslılardan oluşan, kaydı olmayan, amacı iki toplum arasında iyi ilişkileri geliştirmek olan "Bağımsız ve Federal Kıbrıs Hareketi"nin "Türk Kıbrıslılar Koordinatörü" idi. Mahkeme, Kuzey Kıbrıs'ta, Türk Kıbrıslıların yaşadığı Kuzey Kıbrıs'tan, "yeşil çizgi"yi geçerek, Güney Kıbrıs'ta Yunan Kıbrıslılarla barışçıl bir toplantı yapma için bir izin çıkartılması gerektiğini düzenleyen bir yasanın bulunmadığını belirtmiştir. Mahkeme, böylece, başvuruçunun toplantı hakkının kullanması konusunda uygulanan sınırlamaların, Sözleşme'nin 11. maddesinin 2. bendindeki anlamı ile "kanun tarafından öngörülme" bir durumun varlığını tespit etmiştir⁵⁴.

⁵² REİSOĞLU, Safa, "Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları", Beta Yay. , İstanbul, 2001 , s.90.

⁵³ GOMİEN, Donna, a.g.e. s.143-144.

⁵⁴ GOMİEN, İdem., s.144

Platform “Artze für das leben” v. Avusturya (1988) davasında, Mahkeme, barışçıl toplantı hakkını kullanan gruplara koruma sağlama konusunda, devletin pozitif yükümlülüğünü incelemiştir. Bu davada, Hükümet, bir bölgede kürtaj karşıtı gösterilere izin vermiştir. Başvurucu örgüt, bu bölgenin, kalabalığın kontrolünün daha zor sağlanacağı başka bir bölge ile değiştirilmesini istemiş ve bu olanak sağlanmıştır. Yetkililer, karşıt grupların gösterilerinin olması durumunda, polisin yeterli korumayı sağlayamayacağı derneğe bildirmiştir. Benzer zorluklar ile ikinci gösteride de karşılaşmıştır. Başvurucu örgüt, Hükümet’in, gösterilerin herhangi bir sorun olmadan yapılmasını sağlayamadığı iddiası ile 11. maddeyi ihlal ettiği konusunda başvuruda bulunmuştur. Mahkeme, barışçıl toplantı hakkını kullanırken, gruplara Avusturya’nın koruma sağlama konusunda bir yükümlülüğü olduğunu belirtmiştir: Bir gösteri, o görüşlere veya iddialara karşı olan destek arayışı içindeki kişilere zarar verebilir veya taciz edebilir. Ancak, katılımcılar karşıtları tarafından fiziksel şiddete uğrayacakları korkusu olmadan gösteri düzenleyebilmelidirler; bu tür bir korku, benzer görüşleri destekleyen veya toplumu oldukça aksi bir yönde etkileyen aksi görüşlerin açıklanmasında yararları olabilecek örgüt veya diğer grupları caydırmaya yönelik olabilir. Demokraside, karşı gösteri hakkı, gösteri düzenleme hakkını engelleyecek biçimde genişletilemez. Ancak, Mahkeme, bu alanda Devletlere, Devletin yükümlülüğünün sonuçlar değil davranışlar olduğunu dikkate alarak, oldukça geniş bir takdir yetkisi vermektedir. Söz konusu davada, Mahkeme, Avusturya yetkililerinin göstericileri korumak için makul ve uygun önlemleri aldıklarını ve 11. maddenin ihlal edilmediğine karar vermiştir⁵⁵.

2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunumuz ise toplantıyı; “belirli konular üzerinde halkı aydınlatmak ve bir kamuoyu yaratmak suretiyle o konuyu benimsetmek için gerçek ve tüzelkişiler tarafından bu Kanun çerçevesinde düzenlenen açık ve kapalı yer toplantılarını ifade eder” şeklinde tanımlamıştır. Gösteri yürüyüşü ise 2911 Sayılı Kanunda; “belirli konular üzerinde halkı aydınlatmak ve bir kamuoyu yaratmak suretiyle o konuyu benimsetmek için gerçek ve tüzelkişiler tarafından bu Kanun çerçevesinde düzenlenen yürüyüşleri ifade eder” şeklinde tanımlanmaktadır.

⁵⁵ GOMIEN, Donna, a.g.e.,s.145

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde toplantı özgürlüğü; “Dernek kurma ve toplantı özgürlüğü” başlığı ile 11. maddede düzenlenmiştir. Bu maddenin 1. fıkrasına göre; “Her şahıs asayiş ihlâl etmeyen toplantılara katılmak ve başkalarıyla birlikte sendikalar tesis etmek ve kendi menfaatlerini korumak üzere sendikalara girmek hakkı dahil olmak üzere dernek kurmak hakkını haizdir”.

Aynı maddenin ikinci fıkrası ise; “Bu hakların kullanılması, demokratik bir toplumda, zaruri tedbirler niteliğinde olarak ulusal güvenliğin, kamu emniyetinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amaçlarıyla ve ancak yasayla sınırlanabilir” diyerek, bu hakkın değerlerin korunması adına sınırlandırılabilceğini belirtmiştir. Aynı maddenin son fıkrası; “Bu madde, bu hakların kullanılmasında silahlı kuvvetler, kolluk mensupları veya devletin idare mekanizmasında görevli olanlar hakkında meşru sınırlamalar konmasına engel değildir” şeklindedir.

Toplantı özgürlüğü, gerek özel konutlarda gerekse halka açık yerlerde bir araya gelmeyi içerir ve bu anlamda “gösteri yürüyüşü yapma” hakkını da içerir⁵⁶. Toplanma özgürlüğü, sadece kapalı yerlerde yapılan sabit toplantıları değil, gösteri yürüyüşlerini de kapsar⁵⁷. Anlaşıldığı üzere toplantı özgürlüğü aynı zamanda gösteri yürüyüşlerini de kapsamaktadır.

Mahkeme, Sözleşme'nin çoğu normatif hükümleri konusunda olduğu gibi, gerçek ve etkili bir toplantı ve gösteri özgürlüğünün varlığı için de devletin, yalnızca çekimser kalma gibi negatif bir tutumla yetinemeyeceğini belirtmiş ve böyle bir anlayışın, esasen, söz konusu madde hükmünün konu ve amacına da uygun düşmediğine işaret etmiştir. Mahkeme'ye göre, 11. madde -8. madde bağlamında da olduğu gibi- devlete, aynı zamanda birey ve özgürlük lehine pozitif (yapma) bir mükellefiyet de yüklemektedir. Şöyle ki devlet, gereğinde bireylerarası ilişkilerde de

⁵⁶ Bkz. Plattform “Ärzte für das Leben” kararı, EuGRZ 1989, s.522, (Série:A,n°139), dpnt TEZCAN, Durmuş; ERDEM, Mustafa Ruhan; SANCAKDAR, Oğuz, “ *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*”, Seçkin Yay., 2. Baskı, Ankara, 2004, s.474.

⁵⁷ ÜNAL, Şeref, a.g.e., 2001, s.285.

uygulanmak üzere (yatay uygulama), toplantı ve gösteri özgürlüğünün fiilen kullanılabilmesini sağlamaya yönelik tedbirleri almakla yükümlüdür.(...) Devletin asayişini sağlamak veya korumak için, toplantı düzenlemeyi bildirim yahut yer sınırlaması gibi bazı şekil şartlarına ve bu arada, izin koşuluna bağlaması. 11. maddeye aykırı değildir⁵⁸.

B- Kişisel Geçerlik Alanı

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin kişisel geçerlik alanı oldukça geniş tutulmuştur. Sözleşme ile herkes temel hak ve özgürlükler bakımından koruma altına alınmıştır.

Sözleşme; milliyet, ırk, dinî ve siyasî inanç farkı gözetmeksizin herkese asgâri bir himaye sağlamaktadır. Sözleşmeyle sadece onu onaylayan diğer âkit devlet vatandaşlarının değil, Sözleşmeye taraf olmayan üçüncü devlet vatandaşlarının ve hatta vatansız olan kişilerin temel hak ve özgürlükleri de güvence altına alınmıştır⁵⁹.

Toplantı, her şeyden önce kişi unsurunu gerekli kılan bir kavramdır. Çünkü toplantı, kişilerin bir araya gelmesi ile meydana gelebilir. Kişilerin bir araya gelmediği yerde toplantıdan bahsetmek mümkün değildir.

Toplantının birden çok kişinin bir araya gelmesi olduğu konusunda görüş birliği mevcutsa da, bu sayının kaç olduğu konusunda ortak bir görüş bulunmamaktadır⁶⁰.

1982 Anayasası da, bir toplantı için asgâri kaç kişinin bir araya gelmesi gerektiğini belirtmemiştir. Dolayısıyla iki kişinin bir araya gelmesi halinde bir toplantının gerçekleşebileceği yorumu çıkarılabilir. Ancak anayasal açıdan bu

⁵⁸ GÖLCÜKLÜ, A.Feyyaz; GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref a.g.e. 2003, s.368.

⁵⁹ ÜNAL, Şeref, a.g.e. 2001, s.85.

⁶⁰ GÜLHAN, Ozan, "Toplantı ve Gösteri Yürüşleri Kanunu Kapsamındaki Suçlar" (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2006, s.2.

mümkün görünse de, aklımıza hemen 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun 11. maddesi gelmektedir. Bu maddeye göre; “düzenleme kurulu, kendi üyelerinden başkan dahil en az yedi kişiyi toplantının yapıldığı yerde bulundurmakla yükümlüdür”. Dolayısıyla Türk pozitif hukuku bakımından, bir toplantının gerçekleşebilmesi için en az yedi kişinin bir araya gelmesinin şart olduğu düşünülebilir. Ayrıca bu kişilerin 2911 sayılı Kanunumuzun 9. maddesine göre, fiil ehliyetlerine sahip ve onsekiz yaşını doldurmuş olmaları gerekmektedir .Ancak sonuç olarak; Anayasada böyle bir sayı koşulu öngörülmediğine göre, yediden daha az kişinin bir araya gelmesi ile de -anayasal anlamda- bir toplantının gerçekleşebileceğini söyleyebiliriz⁶¹.

C- Yerel Geçerlik Alanı

Sözleşmenin yerel geçerlik alanı, devlet egemenliği ülke sınırları içinde geçerli olduğundan 1.maddeye göre âkit devlet, ilke olarak kendi sınırları içinde insan hakları ihlallerinden sorumlu tutulmakla beraber egemenlik tasarruflarının ülke dışında da sonuç doğurması halinde bunlar da sözleşme kapsamında değerlendirilmektedir. Nitekim Komisyon, Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahalesi üzerine, Kıbrıs'ın 1974'den başlayarak Türkiye aleyhine yaptığı 2 başvuru ve 1982'de de 5 devletin başvurusu hakkında kabul edilebilirlik kararı vermiştir⁶².

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğüne ilişkin olarak ise; bir toplantının olması için bir araya gelmenin ortak bir yerde olması gerekir⁶³. Dolayısıyla televizyon, telsiz, radyo gibi araçlarla çok sayıda kişinin bağlantıya geçmesi halinde –diğer unsurlar gerçekleşmiş olsa dahi- bir toplantının varlığından söz edilemeyecektir. Yer ögesi toplantının ancak belirli yerlerde yapılabileceğini anlatır⁶⁴. 2911 Sayılı TGYK'nun 22. Maddesinde “genel yollar ile parklarda, mabetlerde, kamu hizmeti görülen bina ve tesislerde ve bunların eklentilerinde ve

⁶¹ İŞGÖREN, Ali a.g.e. s.55.

⁶² *European Commission of Human Rights, Stock-taking on the European Convention on Human Rights, A Periodic Note on the Concrete Results Achieved Under the Convention, The First thirty years: 1954 until 1984, Strasbourg 1984, s.17 vd.*; dpnt ÜNAL, Şeref, a.g.e. 2001,. s.87.

⁶³ ATALAY, Esra., “Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti”, DEÜHF Yayınları, İzmir, 1995, s.5; dpnt İŞGÖREN, Ali, a.g.e., s.56

⁶⁴ KABOĞLU, İbrahim Özden, “Kolektif Özgürlükler”, s.62; dpnt İŞGÖREN, Ali, a.g.e., s.56-57

TBMM'ne bir kilometre uzaklıktaki alan içinde toplantı yapılamaz ve şehirlerarası karayollarında gösteri yürüyüşleri düzenlenemez” hükmü bulunmaktadır.

AIHS yer kavramını ayrıntılı olarak incelememiş, ancak 11. maddenin ikinci fıkrasında yasayla sınırlandırılabilceğini belirtmiştir. Bu sınırlandırmayı taraf devletlere bırakmıştır.

2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nda toplantıların yeri açık ve kapalı yer toplantıları olarak ele alınmış ayrıca “toplantıların yer ve güzergâhı” başlığı altında 6. maddede düzenlenmiştir. Bu maddeye göre; “Toplantı ve gösteri yürüyüşleri, tüm il veya ilçe sınırları içerisinde aşağıdaki hükümlere uyulmak şartıyla her yerde yapılabilir”. Yani devamında sayılacak şartlar dahilinde bir ilin veya ilçenin her yeri, toplantı yeri olarak seçilebilecektir. Bu şartlar ise aynı maddenin ikinci fıkrasında; “Şehir ve kasabalarda ve gerekli görülen diğer yerlerde hangi meydan ve açık yerlerde veya yollarda toplantı veya yürüyüş yapılabilceği ve bu toplantı ve yürüyüş için toplanma ve dağılma yerleri ile izlenecek yol ve yönler vali ve kaymakamlarca kararlaştırılarak alışılmış araçlarla önceden duyurulur. Bu yerler hakkında sonradan yapılacak değişiklikler duyurudan onbeş gün sonra geçerli olur. Toplantı yerlerinin tespitinde gidiş gelişi, güvenliği bozmayacak ve pazarların kurulmasına engel olmayacak biçimde, toplantıların genel olarak yapıldığı, elektrik tesisatı olan yerler tercih edilir” denilerek birinci maddede ele alınan il sınırları daraltılmıştır. Yani artık ilin tüm sınırları toplantı yeri olamayacak; sadece vali ve kaymakamlarca kararlaştırılmış yerlerde toplantı ve gösteriler düzenlenebilecektir.

2911 sayılı Kanunumuzun uygulama esaslarını belirtmek amacı ile 08.08.1985 tarihinde 18836 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan yönetmeliğe göre toplantı ve gösteri yürüyüşü için izin verilecek yerin belirlenmesi şu esaslara göre olur:

“Kanun hükümleri esas alınarak il ve ilçe sınırları içinde açık yer toplantısı yapılacak mahaller gösteri yürüyüşü yapılacak güzergâh yürüyüşe geçmek üzere toplanılacak yerler ile dağılma yerleri afiş ve pankart asılacak yerler mahallin en

büyük mülki amirince açık ve kesin bir şekilde tespit edilerek krokiye bağlanır ve alışılmış araçlarla ilan olunur. İlan tutanağı dosyasında saklanır.

Tespit edilen yer güzergâh ve bunlara ilişkin krokiler her yıl Ocak ayında veya gerektiğinde gözden geçirilir. Değişiklik yapılırsa bu değişiklikler birinci fıkrada belirtilen şekilde ilan edilir.

Kaymakamlarca yapılan tespit ve değişiklikler ile bunlara ilişkin krokiler ilçenin bağlı bulunduğu valiliğe, valilerce yapılan veya kaymakamlarca valiliğe gönderilen tespit ve değişikliklerle bunlara ilişkin krokiler valiliklerce en yakın askeri komutanlığa gönderilir.” Aynı kanunumuzun sekizinci maddesinde de; “Toplantının yapıldığı yer, toplantı süresince umuma açık yer sayılır” denilerek toplantının yapılacağı yerin halka açık olacağı belirtilmiştir.

D- Konuya İlişkin Geçerlik Alanı

Sözleşmenin konuya ilişkin geçerlik alanı, sözleşmede yer alan maddeleri kapsamakta ve bu hakları güvence altına almaktadır. Sözleşmeden yer alan bütün maddelerin yanı sıra sonradan kabul edilen ek protokoller de sözleşme kapsamına dahil edilmiştir.

Fransız Devlet Şûrası 1915 yılında vermiş olduğu Delmotte kararında; toplantıyı “Fikir teatisinde bulunmak veya ortak menfaatlerini korumak üzere düzenlenen topluluklar” olarak tarif etmiştir.⁶⁵ Bu unsur sayesinde toplantı alelade bir araya gelmiş insan topluluklarından ayrılır. Toplantıda amaç unsuru olması gerekmektedir. Bu onu konferans, sinema, tiyatro gibi tesadüfen bir araya gelen insan topluluklarından ayırır. Toplantıda insanlar bir amaç etrafında birleşmektedirler. Ancak, konferans, sinema, tiyatro gibi etkinliklerde bir araya gelen topluluklar rastgele bir araya gelmektedir.

⁶⁵ C.E., 6 Ağustos 1915, Delmotte, D.1961, 3.1.; dpnt YARSUVAT, Duygun, a.g.e.s.32

E- Zaman Açısından Geçerlik Alanı

Sözleşmenin zaman açısından geçerlik alanı ise; âkit devlet sözleşmeyi onayladıktan ve sözleşme yürürlüğe girdikten sonra o sözleşme hükümleri ile bağlı sayılmasıdır.

Sözleşme'nin süre açısından geçerliliği konusu, artık önemini yitirmiştir ve gelecekte ancak ek protokoller bakımından söz konusu olabilir. Aynı şekilde bunlar da onaylandıkları tarihten sonra ortaya çıkabilecek olaylar hakkında uygulama alanı bulacaktır⁶⁶. Toplanma zaman bakımından ise, belli bir süre zarfında gerçekleşmektedir. Bu sürenin sonunda toplanma sona ermektedir.

Süre ile sınırlı bir eylem olan toplantılarda bunun maksimum süresini yani süre dilimini belirlemek güç görünmektedir. Bazı toplantılar birkaç gün bile devam edebilir. İsviçre Federal Mahkemesi bu konuda zaman zaman daraltıcı yorumlarda bulunmaktadır. Nitekim ANAYURT'un aktardığı bir kararında toplantının kısa süreli, genellikle birkaç saatle sınırlı olacağından yola çıkarak, işsiz bir topluluğun Lozan'dan Bern'e olan ve birkaç gün süren gösteri yürüyüşlerinde toplantı niteliği görmemiştir⁶⁷.

2911 sayılı Kanunumuzun 7. maddesi; "Toplantı ve yürüyüşlere ve bu amaçla toplanmalara güneş doğmadan başlanamaz. Açık yerlerdeki toplantılar ile yürüyüşler güneşin batışından bir saat önceye, kapalı yerlerdeki toplantılar saat 23.00'e kadar sürebilir" demektedir. Demek ki bizim kanunumuz da toplantı özgürlüğüne süre açısından bir sınır koymuştur.

⁶⁶ ÜNAL, Şeref, a.g.e. 2001, s.91.

⁶⁷ ŞEKER, Güven, " *Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu Çerçevesinde Polisin Müdahale Sorumluluğu ve Sınırları*", Yüksek Lisans Tezi, 2002, s.5.

F- Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Kullanılmasındaki İstisnalar

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü, hem Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde, hem Anayasamızda, hem de 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunumuzda “herkes”e verilmiş bir haktır. Ancak bir takım istisnalara tâbi tutulmuştur.

Ayrıca (AİHS'nin) 11. maddesinin 2. Paragrafının son cümlesinde bu maddenin, “bu hakların kullanılmasında silahlı kuvvetler ve güvenlik güçleri ile devletin idare mekanizmasında görevli olanlar hakkında yasal sınırlamalar konmasına engel” olmadığı ifade edilmiştir. Bu hükme göre, âkit devletler ilke olarak devlet memurlarına sendika kurma hakkı tanımak yükümlülüğü altında olmakla beraber, kamu güvenliği bakımından, silahlı kuvvetler ve güvenlik güçleri mensupları ve devletin idari teşkilatında hassas görevlerde bulunan bazı kamu görevlileri açısından bazı kısıtlamalar yapabilme yetkisine sahiptir⁶⁸.

a- Silahlı Kuvvetler Mensupları

211 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanununun 43. maddesinde; “Türk Silahlı Kuvvetleri her türlü siyasi tesir ve düşüncelerin dışında ve üstündedir. Bundan ötürü Silahlı Kuvvetler mensuplarının siyasi parti veya derneklere girmeleri bunların siyasi faaliyetleri ile münasebette bulunmaları, her türlü siyasi gösteri, toplantı işlerine karışmaları ve bu maksatla nutuk ve beyanat vermeleri ve yazı yazmaları yasaktır” denilerek bu konu netleştirilmiştir.

b- Kolluk Mensupları

Emniyet Örgütü Disiplin Tüzüğü'nün 8. maddesinin 31. bendine göre; “Görevli olmaksızın siyasal amaçla yapılacak açık ve kapalı yer toplantılarına,

⁶⁸ ÜNAL, Şeref , “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi”, TBMM Kültür ve Sanat Yayın Kurulu Yay., Ankara, 1995 , s.258.

gösteri yürüyüşlerine katılmak” ve 32. bendine göre; “Sendikaların veya üyesi bulunmadıkları derneklerin yapacakları bilimsel, kültürel ve teknik nitelik taşımayan açık veya kapalı yer toplantılarına veya gösteri yürüyüşlerine görevli olmaksızın katılmak, üyesi veya ortağı buldukları tüzel kişiliklerin kapalı yer toplantılarına silahlı olarak veya açık yer toplantı ve gösteri yürüyüşlerine resmi giysili veya silahlı olarak katılmak veya üyesi buldukları derneklerin tüzüklerinde belirtilen amaçları dışındaki çalışmalarını veya bu nitelikteki toplantı veya gösteri yürüyüşlerini düzenlemek veya bunlara katılmak” meslekten çıkarma cezasını gerektirir.

Silahlı kuvvetler ve emniyet mensupları dışında kamu görevlilerinin toplanma hakkını yasaklayan ve sınırlayan hükümler yoktur fakat kamu görevlileri bu hakkı ancak mesai saatleri haricinde yapabilmektedir. Bu konu ile ilgili olarak Yargıtay içtihadında; “Bir sendikaya bağlı kurumdaki sanıkların görev yapan bazı görevlilerin başka illere sürgün edilmesini protesto amacıyla Ankara Ulucanlar Cezaevi önünde iki sayfalık basın açıklamasını okumaları ve 40 kişilik bir topluluğun suç oluşturmayan sloganları söylemelerinden sonra çok kısa sürede anons üzerine kendiliklerinden dağılmalarından ibaret eylemlerinin 2911 sayılı TGYK’nın 28/1 maddesinde, tanımı yapılan suçu oluşturmadığı ve demokratik tepki niteliğinde bulunduğu belirtilmiştir⁶⁹.

c- Devletin İdari Mekanizmasında Görevli Olanlar

Devletin idari mekanizmasında yer alan herkes madde 11’de ima edilen ilkelerin dışında tutulamaz. Vogt Almanya’ya karşı davasında Alman hukukuna göre teknik olarak devlet idaresine dahil olmalarına rağmen öğretmenlerin madde 10 ve dolayısıyla madde 11 haklarından yararlanabilecekleri sonucuna varılmıştır. Bu yüzden de madde 11’in bu hükmü dar olarak yorumlanmalıdır. Silahlı Kuvvetler, kolluk gücü mensupları ve devlet memurları madde 11’in genel korumasının dışındadırlar. Bu yüzden faaliyetlere getirilen kısıtlamalar sadece yasal olmalı ve keyfi olmamalıdır. Rekvenyi Macaristan’a karşı davasında kolluk güçlerinin siyasi

⁶⁹ Yargıtay 8. Ceza Dairesi, E.1996/19782, K.2000/1554, T. 03.02.2000; dpnt ŞEKER, Güven a.g.e. s.70.

faaliyetlerinin yasaklanması (ifade özgürlüğü ile ilgili) siyasi olarak tarafsız kolluk gücünün halkın yararına olduğu temeline dayanarak savunulmuştur⁷⁰.

İngiltere’de de demokratik tüm ülkelerde olduğu gibi “her şahıs barışçı toplanma hakkına sahiptir” prensibinden hareketle, toplantı ve gösteri yürüyüşleri ile ilgili kısıtlayıcı herhangi bir yasanın bulunmadığını belirtmişlerdir. Ancak, demokratik olarak, “hak ve özgürlüklerin kullanımında, herkes yalnızca yasayla konulan sınırlamalarla bağlıdır.” “Bu madde, bu hakların silahlı kuvvetler, polis teşkilatı ve kamu idaresi mensupları tarafından kullanılmasına hukuka uygun sınırlamalar konulmasını engellemez” şeklinde uluslararası hukuki metinlerde de yerini bulmuş çekincelerin konulduğunu ve bu sebeple gösterilerde yasal olmayan ve şiddet içeren bir olay meydana geldiği takdirde polisin duruma müdahalesinin sözkonusu olduğunu belirtmişlerdir⁷¹.

Bütün bunlardan da anlaşılacağı üzere Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü hakkının, idarenin belirli kısmında görev alanlar, silahlı kuvvetler mensupları ve kolluk mensupları bu özgürlüğün kullanımında istisna kabul edilmektedir.

⁷⁰ COOPER, Jonathan “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İdari Yargı” Sempozyum, 24-25 Ekim 2003, Ankara, Dernek, Toplantı ve Anlatım Özgürlükleri, Tebliğ1, Jonathan Cooper’in tebliği. Türkiye Barolar Birliği Yay., Ankara, 2006, s.174.

⁷¹ SEVER, Orhan, “İnsan Hakları ve Toplumsal Olaylar Boyutu ile Kamu Asayışı Polisliği Konulu Seminer Raporu”, Polis Dergisi, Sayı:22, Ankara, 1999, s.125.

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİNE GÖRE TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ ÖZGÜRLÜĞÜNÜN SINIRLANDIRILMASI

1- SINIRLANDIRMA NEDENLERİ

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11/2. maddesinde toplantı özgürlüğünün sınırlama nedenlerinin neler olabileceği sıralanmıştır. Madde hükmü; “Bu hakların kullanılması, demokratik bir toplumda, zaruri tedbirler niteliğinde olarak ulusal güvenliğin, kamu emniyetinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, ahlak ve sağlığın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amaçlarıyla ve ancak yasayla sınırlanabilir” demektedir. Demek ki, ulusal güvenliğin, kamu emniyeti, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, ahlak ve sağlığın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için ve ancak kanunla sınırlama yapılabilecektir. Şimdi bu sebepleri tek tek inceleyelim:

A- Ulusal Güvenlik

Milli güvenlik olarak da adlandırabileceğimiz ulusal güvenlik; “devletin anayasal düzeninin, milli varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik bütün menfaatlerinin ve ahdi (sözleşmesel) hukukun her türlü dış ve iç tehditlere karşı korunması ve kollanması”⁷²dir.

“Milli Güvenlik”, devletin bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve ulusal egemenliği, ulusal ya da uluslararası alanda gerçek ve yakın bir tehlikeye düştüğü zaman devlet tüzel kişiliğini korumaya yönelik çaba ve çalışmalarıdır. Tehlike bütün

⁷² YILMAZ, Ejder, “*Hukuk Sözlüğü*”, Yetkin Yay., Ankara, 1996, s.550.

ülkeyi ve ülkede oturan kişileri ilgilendirmelidir. Ülkenin belirli bir yöresinde kamu düzeninin bozulması, “ulusal güvenlik” önlemlerinin alınmasına gerekçe olamaz.(...) “Millî güvenlik” kavramını kesin sınırları ile belirleyecek bir hükme Anayasa’da ve yasalarda yer verilmemiştir. Yalnızca Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Yönetmeliğinin 3. maddesinin (a) bendinde bu kavram; “Dışarıdan ve içerden yapılabilecek her türlü saldırılara, bozguncu girişimlere, doğal afetlere ve büyük yangınlara azimle karşı koyabilmek, Devlet otoritesini korumak ve sürdürmek ve bir savaştan yengili çıkabilmek için bütün ulusal güç, çaba ve çalışmaların tam olarak kullanılmasıdır” diye tanımlanmıştır⁷³.

Kamu düzeni kavramı ile millî güvenlik kavramları birbirine benzer kavramlar olmasına karşın aynı kavram değildirler. Millî güvenliğin bozulduğu durumlarda kamu düzeni de bozulur. Ancak bunun tersi olduğu durumlarda aynı şeyi söyleyemeyiz.

Kamu düzeninde halkın günlük hayatının huzur, sükûn ve güvenlik içinde geçmesi için gerekli tedbirlerin alınması söz konusu iken; millî güvenlikte sadece halkın değil, ülkenin ve yerleşmiş düzenin devamının sağlanması amaçlanmaktadır. Ayrıca kamu düzenini bozan faaliyetlerin geçici ve genellikle yöresel olmasına karşılık, millî güvenliği bozacak faaliyetler devletin varlığı ve tüm ülke halkını etkileyen türden faaliyetlerdir⁷⁴.

Bununla birlikte kamu düzenini ve ulusal güvenliği bozabilecek faaliyetler bir birlerinden farklıdır. Kamu düzenini bozabilecek faaliyetler sınırlı sayıda insanı etkilerken, ulusal güvenliği bozabilecek tüm halkı etkileyen türden faaliyetlerdir. Ulusal güvenlik kavramı kamu düzeni kavramından daha geniş kapsamlı olup, uygulanabilecek hukuk kuralları açısından tüm ülkede yaşayan insanlara hitap ettiği için kamu düzeninde uygulanan hukuksal düzenden farklı bir hukuksal düzen uygulanabilmektedir.

⁷³ DUMAN, İlker Hasan, “*İnsan Haklarına Saygılı Devlet*”, İnkılap Kitabevi Yay., İstanbul, 1997, s.83.

⁷⁴ AKGÜNER, “1961 Anayasasına Göre Millî Güvenlik Kavramı ve Millî Güvenlik Kurulu”, s.70 vd; dpnt, KALABALIK, Halil, “*İnsan Hakları Hukuku (Ders Notları)*”, Değişim Yay., İstanbul, 2004, s.199.

Ulusal güvenlik kavramı sınırları belirsiz ve yoruma açık bir kavramdır. Bu sebeple bu kavrama AİHM'nin verdiği anlam önem arz etmektedir. Örneğin, TBKP/Türkiye davasında, Mahkeme, partinin kapatılmasını, ulusal güvenliğin korunması yönünden sözleşmeye aykırı bulmamış ancak, kapatmayı, güdülen amaçla orantılı bulmayıp müeyyidenin demokratik toplumda gerekli olmadığına karar vermiştir. Bu konuda Türkiye ile ilgili en önemli kararlardan birisi de 9 Nisan 2002 tarihli HEP/Türkiye davasıdır. Anılan kararda; parti tarafından “ezilen bir Kürt halkının varlığı ve self determinasyon prensiplerinin savunulması, mahkeme tarafından, siyasi oluşumların doğal varlık sebebi” olarak görülmüş, partinin gerek bölücü nitelikli faaliyetleri, gerekse güvenlik güçlerine karşı faaliyetlerini de “seçmenlerin kaygılarını dile getirmek” olarak yorumlanmış, adeta partileşme özgürlüğünün içinde bölücülüğü meşrulaştıran bir sonuca varmıştır⁷⁵.

Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, AİHM ulusal güvenlikle ilgili vermiş olduğu kararların bazılarında, tehdit unsurlarının olmasını yeterli bulurken, bazılarında ise yeterli bulmamıştır. Nitekim HEP/Türkiye davasında, tehdit eden unsurlar olmasına rağmen Sözleşme'nin ihlal edildiğine karar vermiştir. AİHM her dava konusu olayı ayrı ayrı değerlendirmekte ve her somut olayın özelliğine göre karar vermektedir. Dolayısıyla AİHM' de görülen davalarda her somut olayın özelliğine göre bir değerlendirme yapmak gerekecektir.

B- Kamu Emniyeti – Kamu Düzeni

Kamu emniyeti ve kamu düzeninden anlaşılması gereken, belli bir siyasi ve sosyal hukuk düzeninin düzensizliklere karşı korunması ve toplum hayatında kargaşalığa yol açacak faaliyetlerin engellenmesidir. Kamu emniyeti ve kamu düzeni devletin otoritesini ve o ülkede hukuk kurallarının uygulanmasını ifade etmektedir. Toplum uygulanan hukuk kuralları sayesinde huzurlu ve güvenli bir şekilde yaşayabilir. İnsanlar kendilerine tanınan temel hak ve özgürlükleri bu sayede rahatça

⁷⁵ ERMUMCU, Osman, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 11. maddesinin Tahlili”, <http://www.aydinbim.adalet.gov.tr/MAKALELER/A%C4%B0HS.11.MADDES%C4%B0N%C4%B0N%20TAHL%C4%B0L%C4%B0%20O.ERMUMCU.htm>

kullanabilirler. Hukuk kuralları içerisinde kalmak kaydıyla örneğin; rahatça seyahat edebilir, fikir ve düşüncelerini açıklayabilir, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyebilir. Aksi takdirde kamu emniyeti ve kamu düzeni yoksa toplum içerisinde kargaşa meydana gelebilir.

Kamu düzeni sözlük anlamıyla; “kamunun (toplumun) her bakımdan genel çıkarlarını koruyucu hükümlerin tümü; bir ülkede kamu hizmetlerinin iyi yapılması, devletin güvenliğini ve düzenini ve bireyler arasındaki ilişkilerde hukuku, huzuru ve ahlak kurallarına uygunluğu sağlamaya yarayan kurum ve kuralların tümü; toplumun huzur ve sükûnunun sağlanmasını, devletin ve devlet yapısının korunmasını hedef tutan, toplumun her alandaki düzeninin temelini oluşturan bütün kurallar” dır⁷⁶.

Kamu güvenliği ise; bireylere ve eşyaya yönelecek tehlikelerin ve kazaların önlenmesidir. Milli güvenliğin iç güvenlik yanı, bir anlamda kamu güvenliği sayılabilir⁷⁷.

Kamu düzeni, toplumun bireylerinin daha huzurlu ve sosyal bir ortamda yaşamalarına yönelik iken; kamu emniyeti, bu düzen içinde yaşayan insanların korunmasına yöneliktir. Bu anlamda kamu düzeni, cadde veya meydanlar gibi umumi yerlerde ve sinema, tiyatro, opera, restaurant gibi umuma açık yerlerde geçerli bulunan düzeni ifade etmektedir. Kamu emniyeti de bu düzen içerisindeki bireylerin korunması, güvenli bir şekilde hareket edebilmesini ifade etmektedir. Dolayısıyla kamu düzeni kavramı ile ulusal güvenlik kavramı iç içe, birbirine yakın kavramlardır.

Her ne kadar İnsan Hakları Sözleşmesi hükümlerine yer verilirse de bu konuda Konya İdare Mahkemesinden de bir örnek verme olasılığı bulunmaktadır. Bazı sivil toplum kuruluşlarınca 13.04.2002 tarihinde “Filistin halkıyla dayanışma” mitingi için Atatürk Lisesi önü için izin alındığı, duyuruların yapıldığı mitinge iki gün kala, miting alanının Valilikçe oto pazarı olarak değiştirildiği ve buna karşı dava açıldığı görülmüştür. Davada idare, anılan yerin şehir merkezi olup, asayiş ve trafik

⁷⁶ YILMAZ, Ejder a.g.e. s.433.

⁷⁷ DUMAN, İlker Hasan a.g.e. s.85.

yönünden mahsur yaratacağını savunmuştur. Konya İdare Mahkemesinin 30.04.2003 gün ve K.2003/596 sayılı kararı ile; anılan yerin önceden miting alanı olarak belirlendiği, bu sebeple şehir içi olmasının tek başına asayiş ve trafik yönünden engel olmayacağı, ayrıca yasaya göre asayiş sağlamasının idarenin görevi olduğu, anılan miting yönünden kamu güvenliğini ihlal edecek somut-nesnel veriler sunulmadığı bu sebeple, kamu düzeninin ihlali yönünde ileri sürülen karinelerle alınan tedbirin orantılı olmadığı gerekçesiyle işlem iptal edilmiştir⁷⁸.

Ülkenin iç güvenliği de dahil olmak üzere toplumun her alanındaki düzenini sağlayan kuralların bozulması durumunda kamu düzeni de bozulur. Bu bakımdan, kamu hizmetlerinin iyi yapılmasını, devletin emniyet ve asayişini, bireyler arasındaki ilişkilerde huzuru ve ahlak ilkelerine uygunluğu sağlamaya yarayan kurum ve kuralların tümü birden kamu düzenini oluştururlar ve anlatırlar. Bu tanımı yapan Anayasa Mahkemesi, 28.1.1964 gün ve 128/8 sayılı kararında, ülke dışındaki dernek ve kurumlara hükümet izni olmaksızın katılan ülkede oturan kişilerin cezalandırılmasına ilişkin kuralın kamu düzenini korumayı amaçladığı açıklanmıştır. Anayasa Mahkemesi, 8.2.1973 gün ve 52/5 sayılı kararında, “Kamu düzeni düşüncesi, bunu sağlamaya yönelik tedbirlerin sürekli ve kararlı olmasını zorunlu kılar” demiştir.⁷⁹

Kamu düzeninin korunması, o ülkede bulunan sosyal ve hukuki düzenin korunması demektir. Temel hak ve özgürlükler, açık ve somut olarak kamu düzenini bozmadığı ve buna yönelik bir tehlike oluşturmadığı takdirde, kamu düzeni gerekçesiyle sınırlanamaz. Kamu düzeninin bozulması, soyut olasılıklarla değil, somut eylem veya belirtilerle gerçekleşebilir, buna bağlı olarak temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması ancak somut bir eylem veya belirtinin varlığına bağlıdır. Her toplantı ve gösteri yürüyüşü, kamu düzeni açısından birtakım tehdit ve tehlikeler içerir. Toplantı ve gösteriye katılan bazı grupların, orada bulunan provokatörlerin de etkisiyle amaçlarının dışına çıktıkları görülmektedir. Bu sebeple de toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde kamu düzenini bozmaya yönelik hareketler meydana gelebilmektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken konu kamu

⁷⁸ ERMUMCU, Osman, a.g.e. <http://www.aydinbim.adalet.gov.tr/>

⁷⁹ DUMAN, İlker Hasan a.g.e. s.85

düzenini ciddi anlamda tehdit eden faaliyetler olacağına dair somut belirtiler veya eylemler ortaya konulduğu takdirde toplantı ve gösteri yürüyüşü ertelenmeli veya yasaklanmalıdır. İdare soyut olasılıklara göre hareket etmemelidir. Aksi takdirde temel hak ve özgürlükler arasında yer alan toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı kullanılabilir hale gelecektir.

C- Suç İşlenmesinin Önlenmesi

Sınırlandırma nedenlerin bir tanesi de suç işlenmesinin önlenmesidir. Ancak bu kavram, idareler tarafından suiistimal edilebilecek bir kavramdır. İdareler, özellikle toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde, bu kavramı bahane ederek çeşitli erteleme ve yasaklamalara gidebilmektedir. İdare, suç işlenmesinin önlenmesi kavramını öne sürerek erteleme veya yasaklama yerine, bu hakkın kullanımının esas olduğundan hareketle suç işlenmesinin önlenmesi için gerekli tedbirleri almalıdır.

İdari makamlar, karşı gösteri yapılabileceği ve toplantı ve gösterinin şiddet olaylarına sahne olabileceği endişesiyle, aslında barışçı amaçlar güden bir toplantı ve gösteriyi engelleyebilir. Komisyon, Christian against Racism and Fascism olayında⁸⁰, böyle bir durumla karşılaşmıştır. Olayda, çıkan olaylar yüzünden Londra bölgesindeki bütün gösteri ve yürüyüşler bazı istisnalar dışında 2 ay süreyle yasaklanmıştır. Bu yasak, faşist ideolojiler güden Milliyetçi Cephe örgütünün düzenlediği toplantı ve gösterilerde olaylar çıkması üzerine konulmuştur. Dini bir cemaat mensubu olan şikâyetçiler, Londra bölgesinde bir gösteri yapmak istemişse de, amaçları barışçı olmakla beraber, Milliyetçi Cephe örgütünün görüşlerine ters düştüğü için, olay çıkabileceği endişesiyle izin verilmemiştir⁸¹.

Benzer şekilde 2911 sayılı kanunumuzun 19. maddesinde sayılan ve “suç işlenmesinin önlenmesi”nin de aralarında bulunduğu sebeplerle, bölge valisi veya valiler, il veya ilçelerde 1 ay süreyle toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını

⁸⁰ LEWIS-ANTHONY, S. *The Right to Freedom of Peaceful Assambly and to Freedom of Association as guarenteed by Article 11 of the European Convention on Human Rights*, Strasburg 1992,H(92) 11, s.7; dpnt ÜNAL, Şeref, a.g.e 1995, s.250.

⁸¹ ÜNAL, Şeref, a.g.e 1995, s.250-251.

yasaklayabilir. Asayişsizliği amaç edinen bir faaliyet veya örgütlenme hakkın koruma alanına dahil değildir. Nitekim toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının özü “asayiş bozmayan” faaliyetlere dayanır. Örneğin, suç işlemek için ya da diğer gruba baskı kurmak amacıyla toplanan grubun toplanma özgürlüğünden bahsedilemez. Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün barışçıl, silahsız ve saldırısız olması gerekmektedir.

D- Ahlâk ve Sağlığın Korunması

Ahlâk kuralı; Bir toplumun yaşamında, devirler boyunca veya zamanla yerleşen ve toplumun gelişmesine ve olgunlaşmasına neden olduğu için toplum bireylerinin çoğunluğunun uymaya kendilerini yükümlü tuttıkları kuralların tümü. Din ve hukuk kuralları gibi, insan davranışlarını düzenleyen kurallar, bir insanın gerek kendi kişiliğine ve gerek diğer insanlara karşı manevi (tinsel) olarak uymaya zorunlu oldukları kurallar anlamına gelir. Ahlâk ve adap ise; Ahlak kurallarının uyulmasını zorunlu saydığı, diğer deyişle, bir toplumda dürüst ve normal insanların çoğunlu tarafından kabul edilmiş olmalarından ötürü uyulması zorunlu olan ahlaki temellerin tümü⁸²dür.

Genel ahlâk ilkeleri, toplumun manevi temellerini korumayı amaçlayan ortak değerlerdir. Toplumun varlığının korunabilmesi için ahlâk ilkelerine de gereksinim vardır. Söz konusu ahlâk ilkeleri, toplumun büyük çoğunluğunca kabul edilen ilkelerdir. Kamu düzeninin korunmasına yönelik olan genel ahlâk ilkeleri, toplum için önem arz eden ve insanların birbirleri ile olan ilişkilerini doğrudan etkileyen önemli faktörlerdendir. Toplum tarafından kabul edilen bu değer yargıları insanları belli kurallara uymaya sevk eder.

Genel ahlâkın korunması ile kamu düzeninin korunması arasında çok yakın bir ilişki bulunmaktadır. Zira kişilerin dış dünyaya yansıyan ahlâki tutum ve davranışları da toplumun dış maddi düzenini tehdit etmesi veya tehlikeye düşürmesi mümkündür. Bu gibi durumlarda, kanun koyucunun yetki vermesi halinde, idari

⁸² YILMAZ, Ejder, a.g.e. s.36-37.

kolluk bu mevcut veya yakın tehlikeyi önleyebilir. Ancak belirtmek gerekir ki, demokratik bir devlette, devletin düşünce ve davranışları ahlâk kuralları açısından denetlenmesi ve bu amaçla bireylerin inanç, anlayış ve duygularına müdahale etmesi düşünülemez.

Sihhat olarak da ifade edilen sağlık ise, toplumun bulaşıcı ve yaygın hastalılardan uzak tutulmasını, toplumun sağlık koşulları içinde yaşamını sürdürmesini anlatır. Kolluk faaliyetlerinin amacı ve kamu düzeni kavramının bir unsuru olan sağlık, toplumun bir bütün olarak bulaşıcı ve yaygın hastalıklardan uzak tutulması anlamına gelmektedir⁸³.

Ahlâk ve sağlığın korunması toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının sınırlandırılmasında meşru sebep olarak kullanılabilir. Toplantı ve gösteri yürüyüşleri faaliyetlerinde ahlâk ve sağlık yönünden sınırlandırma sebepleri ortaya çıkabilir. Ahlâk toplumdan topluma değişken olan bir kavram olduğundan her ülkeye göre farklı anlam ifade edebilecektir. Bu sebeple, bu hakkın sınırlandırılması her ülke için ayrı ayrı değerlendirilmelidir. Aynı zamanda idare, bulaşıcı ve yaygın hastalık sebebiyle de toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanımını erteleyebilecektir.

E- Başkalarının Hak ve Özgürlüğünün Korunması

Toplantı ve gösteri özgürlüğünün sınırlama nedenlerinden biri de başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunmasıdır. Klasik bir özgürlük ve demokrasi tanımına göre “başkalarının özgürlüğünün başladığı yerde sizin özgürlüğünüz biter”. Burada ifade edilen tanım adeta bu sınırlama halinin de tanımı gibidir. Çünkü toplanma ve örgütlenme özgürlüğünün sınırı başkalarının hak ve özgürlüklerinin sınırlarını ihlal eder nitelikte ise meşru sınırlama hakkı doğacaktır. Örneğin, anayolun trafiğe kapatılması suretiyle yapılmak istenen bir toplantı, başkalarının hakkını ihlal edeceğinden meşru olamaz⁸⁴.

⁸³ KALABALIK, Halil, a.g.e. s.199

⁸⁴ ERMUMCU, Osman, a.g.e. <http://www.aydinbim.adalet.gov.tr/>

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılmasında dikkat edilmesi gereken bir unsur da başkalarının hak ve özgürlüğüdür. Çünkü insanlar bu hakkı kullanırlarken başkalarının hak ve özgürlüklerine saygı göstermeleri gerekmektedir. İnsan toplum içerisinde yaşayan bir birey olduğundan nasıl ki kendi haklarına saygı gösterilmesini istiyorsa, kendisi de başkalarının haklarına saygı göstermelidir. Ancak insanlar bu şekilde herhangi bir kargaşalığa meydan vermeden hareket edebilirler, aksi takdirde toplum içerisinde arzu edilmeyen sorunlar ile karşılaşılabilir. Dolayısıyla başkalarının hakkına saygı gösterme, hakların özgürce kullanılabilirdiği bir ortam sağlar.

Öte yandan, bizatihi toplantının konusunun başkalarının insan haklarını kabul etmemesi halinde de Sözleşme bu gibi durumlarda âkit devlet makamlarına toplantı ve gösteriyi kısıtlama veya yasaklama yetkisi tanımıştır. Örneğin; Komisyon, Hollanda Halk Birliği Partisinin bu konudaki bir başvurusunu reddetmiştir. Olayda, toplantı için hazırlanan bildirimlerde, Hollanda'da yaşayan beyaz ırka mensup olmayan kimselerin, istenmeyen yabancılar olarak zorla sınır dışı edilmelerini istenmiştir. Komisyon, başkalarının temel hak ve özgürlüklerini kabul etmeyerek açıkça ırkçılık yapan şikâyetçilerin, Sözleşmenin sağladığı himayeden yararlanamayacaklarını belirtmiştir.⁸⁵ Komisyon, kişinin toplanma özgürlüğüne, başkalarının haklarını korumak amacıyla gürültü yüzünden müdahale edilmesinin Sözleşmeye aykırı olmadığını belirtmiştir. Avusturya ile ilgili S. olayında, şikâyetçi, ilgili makamlara başvurarak müzik aletleri ve ritmik aletler de kullanılmak üzere yürüyüş yapılmasına izin verilmesini istemişse de, bu talebi daha önce bu tür gösterilerde çok gürültü yapıldığı gerekçesiyle reddedilmiştir. Komisyon, Avusturya makamlarının yasaklama yerine yürüyüşün yapılmasına izin vererek, çok gürültü çıkması halinde dağıtma imkânına da sahip olmakla beraber bu hususların takdirinin ilgili makamlara ait olduğuna işaretle, Sözleşmeye aykırılık görmemiştir.⁸⁶

Bunlardan da anlaşılacağı üzere, başkalarının hak ve özgürlüklerini sınırlayan toplantı ve gösteri yürüyüşleri hukuka aykırı hale gelecektir. Başkalarının haklarını

⁸⁵ DUFF,P."The Police and the European Convention on Human Rights",Strasbourg, 1992,s.15; dpnt.ÜNAL,Şeref, a.g.e.,1995, s.250

⁸⁶ ÜNAL, Şeref, a.g.e.,1995, s.251-252

reddetmek amacıyla yapılmak istenen toplantı ve gösteri yürüyüşleri de Sözleşme'nin himayesinden faydalanamayacaktır. Buna dayalı olarak yapılan sınırlandırma da hukuka uygun olacaktır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken soyut olasılık dahilinde olabilecek hak ihlallerinde ilk etapta sınırlandırmaya başvurulmamalı, ihlalin gerçekleşebileceği somut eylem ve belirtilerle desteklendiği takdirde sınırlandırmaya gidilmelidir.

2- DEVLETİN MÜDAHALE VE KISITLAMA YETKİSİNİN SINIRLARI İLE ÖLÇÜTLERİ

A- Sınırlandırmanın Kanunla Olması

Demokratik toplumlarda temel hak ve özgürlükler, yasama organı tarafından çıkarılan kanunlarla bireylere tanınmaktadır. Bunların sınırlandırılması da kanunla mümkün olabilecektir. Ancak Anayasa'nın 12. maddesine göre; "herkes kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere de sahiptir". Kişinin doğuştan sahip olduğu bu haklara müdahale edilemez. Örneğin yaşama hakkı bu nitelikteki haklar arasındadır.

Kanunun anlamı biri şekli diğeri maddi olmak üzere iki şekilde açıklanabilir. Şekli kanun yasama organınca, kabul edilen usullere uyularak yapılan işlemdir. Maddi kanun anlayışında ise yasayı yapan organın bir önemi bulunmamakta, kanunun içeriğine bakılıp genel, soyut, kişilik dışı özellikler taşıması aranmaktadır⁸⁷. Maddi anlamda kanun, o ülke için uyulması gereken kuralları ifade etmekle birlikte şekli anlamda kanun ise şeklen yasama organınca yapılan kuralları ifade eder.

Kısaca,"müdahaleyi" öngören yasal dayanağın soyut mevcudiyeti yasallık koşulu için yetersizdir; yasanın, müdahale teşkil eden tedbirlerin (kısıtlamaların) suistimâl ve keyfilikliğini önleyecek uygun ve yeterli güvenceleri de içermesi gerekir.

⁸⁷ EREN, Abdurrahman, "Özgürlüklerin Sınırlandırılmasında Demokratik Toplum Düzeninin Gereklileri", BETA Yay., İstanbul 2004, s.67; dpnt KARA, Çağlayan, "Düşünceyi Açıklama ve Yayma Özgürlüğünün Aracı Olarak Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı (Yüksek Lisans Tezi)", Antalya, 2005, s.81.

(...) 8 ilâ 11. maddelerde (ya da Sözleşme'nin öteki hükümlerinde: Pro. No.4, md.2, 4; Pro.No.7, mad.1) yer alan “yasa” deyimini şekli anlamda değil, fakat maddi anlamdadır. Diğer bir deyimle Sözleşme’de geçen “yasa”, “yasal” kelimelerin münhasıran yasama organı (parlâmento) tasarruflarına atıfta bulunmaktadır. Hak ve özgürlüklerin hangi tür düzenleyici tasarruflarla düzenleneceği (sınırlamalar vb. gibi) bir iç kamu hukuku sorunudur. Sözleşme dilindeki “yasa”, türü ne olursa olsun (kanun, tüzük, yönetmelik, yerleşik içtihat vb.) soyut norm koyan yani düzenleyici tasarruflardır. Anglo-sakson hukukundaki yazılı olmayan (içtihat) hukuku (common law) Sözleşme’deki anlamında “yasa” dır.⁸⁸

Sınırlandırmanın yasama organınca kanunla yapılması gerekmektedir. Kanunlar yasama organlarında halka açık olarak görüşülür ve hazırlanır. Bu nedenle kanunla sınırlandırılma kişiler açısından güvence oluşturur. Bunun temelinde yatan düşünce, yasama organına duyulan güvendir. Yasama organında halk tarafından seçilen temsilciler bulunmaktadır. Bu temsilciler de halk için en doğru kararları almak durumunda oldukları için yasama organına toplum nezdinde güven duyulmaktadır.

Sınırlandırmanın kanunla olması hukukun üstünlüğü ilkesinin bir sonucudur ve aynı zamanda keyfiliği önler. Yasayı düzenlemek âkit devletlerin takdirindedir. Ancak, âkit devletler bu yetkiyi kullanırken keyfilikten kaçınmalıdır. Sınırlandırma ile ulaşılmak istenen amaçla hakların korunması arasındaki denge aksi takdirde bozulmuş olacaktır. Bundan dolayı sadece bireylerin hak ve özgürlüklerinin hangi şartlar altında sınırlandırılabilceğini içeren kanunların olması yeterli olmayıp, kanunların aynı zamanda bu sınırlandırmaya ilişkin keyfi müdahaleleri önleyici güvenceleri de içermesi gerekmektedir.

Temel hak sınırlamalarının “kanun”a dayanması Türk anayasal sistemi bakımından da zorunlu olmakla beraber (Anayasa m. 13), burada açıkça şekli anlamda kanun kastedilmiştir. Daha açık bir anlatımla, Türkiye’de temel haklar

⁸⁸ GÖLCÜKLÜ, A.Feyyaz; GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref, a.g.e. 2003 s.376

ancak, usulüne uygun olarak TBMM'nin “kanun” adı altında yaptığı işlemlerle sınırlanabilir. Ancak Anayasa (m. 91/1), istisnai olarak, kanun hükmünde kararnamelerle sosyal ve ekonomik hakların “düzenlenmesi”ne izin vermektedir. Dolayısıyla, Türk anayasal düzeninde temel hakların kanunî bir dayanak olmaksızın idarî işlemlerle sınırlanması mümkün değildir⁸⁹. Temel hak ve özgürlükler idarenin düzenleyici işlemleri ile sınırlanamaz. Böylece yürütme organı ve idarenin faaliyet alanı, genel, objektif kanunlarla denetim altına alınmış ve temel hak ve özgürlüklere keyfi müdahale tehlikesi ortadan kaldırılmış olur.

Anayasamızın 13. maddesindeki ilk halinde “genel sebepler” yanında, ayrıca Anayasa'nın ilgili maddelerinde öngörülen “özel sebeplerle” de temel hak ve özgürlükler “kanunla” sınırlandırılabilir.

Anayasanın müdahalelerin yasayla yapılabileceğini istemekle kalmadığı, bunun dışında müdahale eden yasanın belli koşullara dayanmasını, belli amaçlara hizmet etmesini veya belli araçları kullanmasını istediği temel haklarda nitelikli yasa sınırlaması kaydı vardır⁹⁰. Mesela, yerleşme özgürlüğü, suç işlenmesini önlemek, sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlamak, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek ve kamu mallarını korumak amaçlarıyla sınırlandırılabilir.

AİHS'de, 1982 Anayasası'ndaki (ilk halinde) 13. maddeye benzer genel bir sınırlama maddesi yer almamaktadır; hatta bu yönüyle 13. madde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile çelişmektedir. Ama gerek 13. maddede gösterilen genel sınırlama sebeplerinin, gerekse temel hak ve özgürlüklerin düzenlendiği maddede gösterilen özel sınırlama sebeplerinin bazılarının ,AİHS'nde temel hak ve özgürlüklerin düzenlendiği ilgili maddelerde (Özellikle Md.5.6.7.8.9.10.11) yer aldığı görülür⁹¹.

⁸⁹ ERDOĞAN, Mustafa, a.g.e., s.38.

⁹⁰ GÖREN, Zafer, “Anayasa Hukukuna Giriş”, Dokuz Eylül Üniversitesi Yay., İzmir, 1999, s.369.

⁹¹ GEMALMAZ, Mehmet Semih, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Anayasal Sistemine Etkileri”, İÜHF Yay., İstanbul, 1993, s.35.

Anayasamızın 13. maddesinde “Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz” denilerek temel hak ve özgürlüklerin nasıl sınırlandırılabilirliğinden bahsedilmektedir. Anayasa’da 3.10.2001 tarih ve 4709 sayılı kanunla (m. 2) yapılan bu değişiklikle, genel sınırlama sebepleri ortadan kaldırılmıştır.

B- Sınırlanmanın Demokratik Toplum İçin Gerekli Olması

a- Genel Olarak

Demokrasi ve insan hakları kavramı birbiriyle çok sıkı bağlantılı konulardır. İnsan hakları, demokrasinin düşünsel temelini oluşturmaktadır. Demokrasi, insana ve insanlığa bağlı temel hakların gerçekleştirildiği ve güvence altına alındığı siyasal düzenleri ve yönetim biçimlerini temsil etmektedir. “Demokrasi, çağdaş dünyanın hakim siyasal doktrindir”⁹². Bu bakımdan AİHS’ye üye devletlerin demokratik anayasalara sahip olmaları ve iç sistematiği bakımından yorumun AİHS ve ek protokollere aykırılık taşımaması bir zorunluluktur⁹³. Özgürlükler için “siyasal ve hukuksal bir demokratik düzenin varlığı” gerekir. Bu ifade çok temel bir gerçekliği dile getirmekle birlikte, demokratik özgürlüklere dayanmak için demokratik düzenin ön koşul olarak kabul edilmesi gerekir. Demokratik düzenin reddi ve ortadan kaldırılması ereğini güden bir girişimin, demokratik bir düzenin varlığıyla anlam ifade eden, özgürlüklere dayanması etik bir duruş olmadığı gibi hakkın kötüye kullanılması anlamına gelir⁹⁴.

⁹² ÖZBUDUN, Ergun, “*Türk Anayasa Hukuku*”, Yetkin Yay., 7. Baskı, Ankara, 2003, s.82; dpnt, ORDU, Özgecan, “*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanma Nedeni Olarak Kamu Düzeni (Yüksek Lisans Tezi)*”, İzmir, 2008, s.96.

⁹³ IBING, Stefan, “*Die Einschränkung der europäischen Grundrechte durch Gemeinschaftsrecht-Anwendbarkeit der Einschränkungsvoraussetzungen der EMRK un der Europäischen Grundrechte-Charta auf Gemeinschaftsrechtsakte*”, Nomos, Nordheim, 2006, s.161; dpnt ORDU, Özgecan, a.g.e., s.97.

⁹⁴ CAN, Osman, “*Demokratikleşme Serüveninde Anayasa ve Siyasi Partilerin kapatılması*”, Seçkin Yay., Ankara, 2005, s.75; dpnt, ORDU, Özgecan, a.g.e., s.97.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü hakkının tanınmasındaki amaç, hiç şüphesiz diğer hakların tanınmasında güdülen amaç gibi, demokratik ve özgürlükçü bir toplum yapısına ulaşabilmektir. Aksi halde bu hakkın amacı dışına çıkılmış ve demokratik toplum yapısına zarar verilmiş olunur. Bu nedenle yapılacak olan sınırlandırma da olabildiğince demokratik toplum yapısına uygun olmalıdır. Bu demokratikleşme ve insan hakları açısından önem arz etmektedir. Hukukun üstünlüğünün uygulandığı devletlerde demokratik ve özgürlükçü toplum yapısını korumak esas olmalıdır. Burada yapılacak olan sınırlandırma demokratik toplum yapısına aykırı olmamalıdır.

Soyut bir kavram olan “demokratik toplumun düzeninin gereklerine uygunluk” konusunda, hangi toplumun demokratik olduğu ve demokratik toplum düzeninin gereklerinin içeriğinin nasıl belirleneceği somut olayın özelliklerine göre yargı yerlerince tespit edilecektir. Demokratik toplum düzeninin gerekleri, her hak ve özgürlük için ayrı ayrı somutlaştırılması güç nitelik taşır ve demokrasi anlayışına göre değişiklik gösterebilir⁹⁵.

Sözleşme söz konusu olduğunda, temel hakların sınırlandırılmasının bir ölçütü olarak “demokratik toplumda gereklilik”, aslında sınırlama nedenlerinin anlamını belirleyen bir kavramdır. Başka bir ifadeyle, sınırlama nedenlerinin anlamı demokratik toplum gereklerine göre belirlenecektir. Buna göre, örneğin bir sınırlama nedeni olarak “kamu düzeni”ne dayanılmasının meşruluğu, bu kavramın demokratik bir toplumda nasıl anlaşılması gerektiğine bağlı olarak değerlendirmek gerekir. Daha açık bir anlatımla, esas olan, herhangi bir “kamu düzeni” anlayışının değil, demokratik toplumun –veya demokratik bir toplumla bağdaşabilen- kamu düzeni anlayışının neyi gerektirdiğidir⁹⁶.

Sınırlandırmanın demokratik toplum için gerekli olması, bir anlamda diğer sınırlandırma nedenlerinin de meşruluk ölçüsüdür. Yani başvurulacak diğer sınırlama

⁹⁵ TEZCAN, Durmuş; ERDEM, Mustafa Ruhan; SANCAKDAR, Oğuz; ÖNOK, Rıfat Murat, “*İnsan Hakları El Kitabı*”, Seçkin Yay., Ankara, 2006, s.328.

⁹⁶ ERDOĞAN, Mustafa, *İnsan Hakları* adlı kitabın *İnsan Hakları ve Özgürlükleri* adlı II.Bölümünden alınmıştır. Matus Basımevi Reklam ve Yayıncılık Tic.Ltd.Şti 1.Baskı ,Ankara,2006 s.38-39. Ayrıca bkz. http://www.ihb.gov/yayinlar/insan_haklari_kitabi_LOW.pdf

sebepleri, demokratik toplum yapısıyla bağdaşabildiği ölçüde uygulanmalıdır. Aksi halde sınırlandırma, demokratik toplum yapısına zarar verebilecektir. Bu sebeple sınırlandırmanın demokratik toplumda gerekli olması ilkesi diğer sınırlandırma sebepleri açısından göz önünde tutulması gereken bir kriterdir.

Öncelikle bu kriter gereğince müdahalenin zorunlu olması gerekmektedir, bunun yanında müdahalenin demokratik toplumca da kabul edilebilir nitelikte olması gerekir. Mahkeme, Handyside/İngiltere davasında, gereklilik kavramını “sıkıştıran bir toplumsal ihtiyaç” olarak tanımlamıştır. TBKP davasında ise Mahkeme, “partinin Kürt sorununun ancak siyasal sürece kendi ulusal kimlikleriyle katılmalarıyla mümkün olacağını savunduğu, diyalog önerdiği, terörle ilişkili olmadığı için kapatılmasının, demokratik toplumda gereklilik koşulunu aştığını” ifade etmiştir⁹⁷.

Mahkeme’ye göre bu zorlayıcı toplumsal gereksinimin tayin ve takdiri, ilke olarak öncelikle, ülke ve toplum gerçekleriyle dolaysız ve devamlı temasta olan ulusal mercilere aittir; uluslararası yargıcın bu konudaki yetkisi ikincildir. Bununla beraber ulusal makamların sahip bulunduğu bu takdir yetkisi sınırsız olmayıp Sözleşme organı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin denetimindedir.(...) Mahkeme bu denetim görevini yerine getirirken yani “gereksinimin” varlığını saptarken ülkenin olay anındaki durumunu, şikâyet konusunun özelliklerini de göz önünde tutacak; davalı devletin, müdahaleye gerekçe teşkil eden vakıa ve koşulları kabule şayan surette değerlendirip değerlendirmedigine bakacaktır. Başka bir deyimle “müdahalenin gerekliliği” değerlendirmesinde, devletler Strasburg organlarının denetiminde bulunan bir “takdir marjı”na sahiptir⁹⁸. Örneğin 25.11.1997 tarihli Zana/Türkiye davasında; PKK’yı destekleyen bir beyanat sebebiyle Mahkeme, beyanatın verildiği tarihte güneydoğu koşullarını ve Zana’nın eski belediye başkanı oluşunu dikkate alarak sözlerin vahametini kabul etmiş ve verilen cezayı “sıkıştıran bir toplumsal ihtiyaca makul karşılık” olarak kabul etmiştir⁹⁹.

⁹⁷ ERMUMCU, Osman, a.g.e. <http://www.aydinbim.adalet.gov.tr/>

⁹⁸ GÖLCÜKLÜ, A.Feyyaz; GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref, a.g.e. 2003 s.378.

⁹⁹ ERMUMCU, Osman, a.g.e. <http://www.aydinbim.adalet.gov.tr/>

Yürütme, temel hak ve özgürlükleri aşırı biçimde sınırlandırmadan uzak durmalıdır. Yasa koyucu tarafından yürütmenin temel hak ve özgürlükleri aşırı biçimde sınırlandırmasını önlemek için bazı tedbirler alınmıştır. 1961 Anayasasında hakkın özüne dokunulamayacağı belirtilmiştir. 1982 Anayasasında başlangıçta böyle bir hükme yer verilmemiştir. Ancak Anayasada 2001 yılında yapılan değişiklikle, hakkın özüne dokunulmaması ilkesi yeniden yer almıştır. Anayasanın 13. maddesine göre, “Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve laik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.” denmektedir. Demokratik toplumlar insan haklarına dayanan, çoğulcu ve katılımcı toplumlardır. Bu demokrasilerde özgürlük asıl, sınırlama ise istisnadır.

Demokratik toplum düzeni, yalnız 1982 Anayasasının çerçevesini çizdiği demokrasi anlayışını değil, batı demokrasisini anlatmaktadır. Çünkü bütün eksiklerine karşın, Türk Demokrasisi, Batı Demokrasisine, bu demokrasinin kural, kurum ve kültürüne yönelmiştir. Demokratik toplum düzeninin gerekleri bir standardı anlatmaktaysa da, bu standart, “genellikle benimsenen demokratik anlayış”, başka bir anlatımla, çağdaş özgürlükçü demokrasilerin genel ve evrensel niteliğidir¹⁰⁰.

Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu gerekçesinde “genellikle kabul gören demokrasi anlayışı”ndan söz etmesi bunu kanıtlamaktadır. Anayasada yer almasının nedeninin yasa koyucuya hakkın Anayasa Mahkemesi de demokratik toplum düzeninin gerekleri deyimini, 1982 Anayasasının ilk uygulama yıllarında, bu anayasada gösterilen demokratik toplum düzeni anlamında anlamıştır. Ancak, Anayasa Mahkemesi Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu ile ilgili verdiği karardan itibaren bu görüşünü değiştirmiş ve demokratik toplum düzeninin gerekleri deyimini hem evrensel demokratik ölçüleri yansıtır ve hem de hakkın özü kavramını da içerecek şekilde yorumlamış, daha sonraki kararlarında da demokratik toplum düzeninin gerekleri kavramını hakkın özü kavramı ile sık sık özdeşleştirerek kullanmıştır¹⁰¹.

¹⁰⁰ DUMAN, İlker Hasan a.g.e. s.91.

¹⁰¹ KALABALIK, Halil a.g.e. s.207-208.

b- AİHM'e Göre Demokratik Toplumun Unsurları

AİHM konuyla ilgili çeşitli kararlarında demokratik toplumun başlıca şu unsurlarını özellikle vurgulamıştır:

- İnsan onurunu korumayı amaçlayan insan hakları demokrasinin ve hukuk devletinin temellerindedir.
- Çoğulculuk, hoşgörü ve geniş fikirlilik demokratik toplumun vazgeçilmez esaslarındandır.
- Demokrasi çoğunluğun mutlak üstünlüğü demek değildir. Demokratik toplum, azınlıkta kalanlara adil davranılmasını (onların haklarına riayet edilmesini) ve hâkim durumda olanların yetkilerini kötüye kullanmalarının önlenmesini gerektirir.
- Düşünceyi açıklama özgürlüğü demokratik toplumun temel taşlarından biridir.
- Örgütlenme özgürlüğü ve özellikle de siyasi partiler aracılığıyla “kamusal tartışma”ya katılma demokratik toplum bakımından aynı derecede vazgeçilmezdir.
- Din ve vicdan özgürlüğü Sözleşme'nin hem 9. (düşünce, vicdan ve din özgürlüğü) hem de 10. maddeleri (ifade özgürlüğü) anlamında demokratik toplumun temel taşlarından biridir¹⁰².

AİHM'nin de belirttiği gibi düşünceyi açıklama özgürlüğü demokratik toplumun temel taşlarından biridir. Bu özgürlüğün kullanılması, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde yoğun şekilde görülmektedir. Çünkü bireyler düşüncelerini açıklamak ve seslerini duyurabilmek için toplantı ve gösteri yürüyüşlerini çoğunlukla tercih etmektedirler. Bu nedenle demokratik toplum için gerekli olmayan sınırlandırma aynı zamanda düşünce, dolayısıyla da toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünü ihlal edebilecektir. İnsan Hakları çağdaş demokrasilerin ve hukuk devletinin en önemli unsurlarıdır. İnsan Haklarına saygılı olunmalı temel hak ve

¹⁰² ERDOĞAN, Mustafa a.g.e. s.39.

özgürlükler herkes için güvence altında olmalı ve gerekmedikçe sınırlandırmaya gidilmemelidir.

Demokratik toplum düzeninin gerekleri kriterinin dernek özgürlüğü çerçevesinde uygulanmasında, Türkiye'nin mahkûmiyeti ile sonuçlanan İşsizlik ve Pahalılıkla Savaş Derneği kararı iyi bir örnek teşkil etmektedir. Dava konusu olayda dernek, tüzükte yer alan ifadelerin Türk Devleti'ni küçük düşürücü nitelikte ve devletin ve milletin bölünmez bütünlüğü ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle kapatılmıştır. Konuya ilişkin kararında AİHM, müdahalenin demokratik bir toplumda gerekli olup olmadığı hususunu incelemiş ve kararında derneğin henüz faaliyetlerine bile başlamadan kapatıldığını; önlemin yalnızca derneğin tüzüğüne dayanılarak alındığını; dernek tüzüğünün söz konusu bölümlerinde ülkenin ekonomik ve sosyal durumunun analiz edildiğini ve hükümetin yürüttüğü politikanın eleştirisinin yapıldığını; dernek tarafından savunulan ilkelerin demokrasinin temel ilkelerine aykırı olmadığını; derneğin tüzüğünde belirttiği amaçlara ulaşmak için yalnızca yasal ve demokratik yolların kullanılmasını savunduğu; tüzükte şiddet kullanmaya teşvik eden ya da kin yüklü bir söylemi andıran hiçbir ifadeye yer verilmediğini; derneğin ülkedeki demokratik rejimi tehlikeye atacak nitelikte bir siyasi projesi bulunmadığını ve bu koşullarda derneğin kapatılmasının “zorunlu bir toplumsal ihtiyaca” cevap vermediğini ve “demokratik bir toplumda gerekli” olmadığını ifade etmiştir¹⁰³.

C- Sınırlandırmanın Meşru Bir Amaca Yönelik Olması

a- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Göre

Sözleşme ile güvence altına alınan temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması meşru bir amaca yönelik olmalı ve mutlaka bir sebebe dayanmalıdır. Sebepsiz yere sınırlandırma yapılmamalıdır. Temel hak ve özgürlüklerin meşru

¹⁰³ IPSD ve Diğerleri/Türkiye, 25.10.2005, A.35832/97 Kararın özet çevirisi için bkz. http://www.yargitay.gov.tr/aihm/upload/35832_97.pdf; dpnt METİN, Yüksel; ASLAN, Gamze, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Dernek Özgürlüğü”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi; Y.2007, C.12, S.3, s.292

olmayan nedenlerle ve herhangi bir sebebe dayanmadan sınırlandırılması Sözleşme hükümlerine aykırıdır. Bu şekilde yapılacak olan sınırlandırmalar Sözleşme hükümlerinin ihlali anlamına gelecektir.

Sınırlamanın kanuniliği ilkesinin yanında meşru bir amaca yönelik olması ilkesi de getirilirse ilgili özgürlük tek bir maddede veya ilgili maddede gösterilen sebepler dışında bir sebeple sınırlandırılmayacaktır¹⁰⁴. Sınırlama sebepleri tüm haklar için geçerli olmak üzere tek bir maddede gösterilebileceği gibi hakların niteliğine göre her maddede ayrı ayrı ad gösterilebilir. Bu sistemlerden ilki genel sınırlama, ikincisi kademeli sınırlama sistem olarak adlandırılır.¹⁰⁵(AİHS’de) kademeli sınırlama sistemi mevcuttur.1982 Anayasası’nda ise 2001 yılında yapılan değişikliğe kadar genel sınırlama sistemi söz konusuydu. 13. maddenin son fıkrası da bunu açıkça ifade etmekteydi: “...Bu maddede yer alan genel sınırlama nedenleri temel hak ve hürriyetlerin tümü için geçerlidir”¹⁰⁶. Sözleşmeden örnek verecek olursak, hiç kimsenin işkenceye, insanlık dışı, onur kırıcı ceza ve işlemlere tabi tutulmaması (m. 3), hiç kimsenin köle ve kul halinde tutulmaması (m. 4/1) gibi özgürlüklerde sınırlandırma sebepleri bulunmamaktadır.

AİHS’de sayılan sınırlandırma nedenleri sınırlı sayıldığı için bunların dışında başka sınırlandırma nedenleri oluşturulamaz. Yani belirtilen nedenler dışında başka bir amaca ulaşmak için hak ve özgürlükler sınırlanamaz; ya da meşru amaç güdülerek sınırlanmış olsalar bile, yapılan sınırlandırma ve bu amacın zorunlu kıldığından fazla olamaz. Hak ve özgürlükler ancak belirtilen nedenlerle sınırlandırılabilir. Belirtilen nedenlerin dışına çıkılarak sınırlandırma yapılamaz.

AİHS’de kademeli (özel) sınırlama sisteminin olduğunu belirtmiştik. Daha somut olarak ele alacak olursak, 8.9.10 ve 11. maddeler bakımından meşru amaçların bir kısmı müşterektir.

¹⁰⁴ EREN,Abdurrahman, a.g.e., s.89-90; dpnt KARA, Çağlayan, a.g.e. s.82.

¹⁰⁵ EREN,Abdurrahman, a.g.e., s.77; dpnt KARA, Çağlayan, a.g.e. s.82.

¹⁰⁶ EREN, Abdurrahman, a.g.e., s.78; dpnt, KARA, Çağlayan, a.g.e. s.82.

Amaçlar belirlenirken maddelerin 1. fıkrası ile tanınan hak ve özgürlüğün doğası ve niteliği göz önünde tutulmuştur. Müşterek amaçlar; kamu güvenliği, başkalarının hak ve özgürlüklerinin (ya da şöhretlerinin: m. 10), kamu sağlığı, ahlakı, düzeni (ya da nizamın) korunması (md. 8/2, 9/2, 10/2, 11/2). Buna mukabil “ulusal güvenlik” ve “suçların önlenmesi” mülhazası, 9. madde hariç, öteki üç madde bakımından meşru amaç niteliğindedir. “Ülkenin ekonomik refahı” yalnız 8. madde; toprak (ülke) bütünlüğü, “gizli bilgilerin açığa vurulması”nın önlenmesi ve “yargı gücünün otorite ve tarafsızlığının” sağlanması ise 10. madde konusunda geçerli amaçlardır¹⁰⁷.

b- İç Hukukumuzda Göre

İç hukukumuz bakımından ise 1982 Anayasası’nda 2001 yılında yapılan değişikliğe kadar genel sınırlama sistemi söz konusuydu. 13. maddenin son fıkrası da bunu açıkça ifade etmekteydi: “...Bu maddede yer alan genel sınırlama nedenleri temel hak ve hürriyetlerin tümü için geçerlidir”.

1982 Anayasası’nın 15. maddesinde de “milletlerarası yükümlülükler ihlal edilmemek kaydıyla” ibaresinden anlaşılacağı üzere, amaç ve oran dengesi kurulmaya çalışılmıştı. Böylelikle amacın gerçekleştirilmesi için hürriyetlerin sınırlanması sırasında, ölçsüz davranışlardan kaçınılmaktaydı¹⁰⁸. 2001 değişikliğinden sonra genel sınırlama sistemi kaldırılmış, kademeli sınırlama sistemine geçilmiştir¹⁰⁹. Bu değişiklikten sonra 13. maddenin genel sınırlandırma maddesi olma özelliği de ortadan kalmıştır¹¹⁰. Maddenin değişik şekline göre; “temel hak ve hürriyetler...yalnızca Anayasa’nın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak...sınırlanabilir¹¹¹”.

¹⁰⁷ GÖLCÜKLÜ, A.Feyyaz; GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref, a.g.e. 2003 s. 373-374.

¹⁰⁸ DİKİCİ, M. Fatih, *Anayasa Hukuku*, Seçkin Yay., Ankara, 2005 s.92

¹⁰⁹ EREN,Abdurrahman, a.g.e., s.78; dpnt KARA, Çağlayan, a.g.e. s.82.

¹¹⁰ MUMCU, Ahmet; KÜZECİ, Elif, “*İnsan Hakları- Kamu Özgürlükleri*”, Savaş Yay., Ankara, 2003, s.312; dpnt KARA, Çağlayan, a.g.e. s.82.

¹¹¹ EREN, Abdurrahman, a.g.e., s.78-81; dpnt KARA, Çağlayan, a.g.e. s.82.

Değişiklikten önce;

- Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün korunması
- Milli egemenliğin korunması
- Cumhuriyetin korunması
- Milli güvenliğin korunması
- Kamu düzeninin korunması
- Genel ahlâkın korunması
- Genel sağlığın korunması olan sınırlama sebepleri değişiklikten sonra

maddelere yeni ilaveler getirilmesi suretiyle artmıştır. Maddelere eklenen sınırlama sebepleri hemen hemen aynıdır;

- Milli güvenlik
- Kamu düzeni
- Suç işlenmesinin önlenmesi
- Genel sağlık ve genel ahlâkın korunması
- Başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması¹¹².

Toplantı ve gösteri yürüyüşü ile ilgili sınırlama sebeplerine suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık, genel ahlâk, başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması ilave edilmiştir¹¹³.

Anayasamızın sınırlandırmaya yönelik benimsediği usûl 2001 yılında yapılan değişiklikle Sözleşme'nin benimsediği usûl ile aynı hale gelmiştir. Nitekim Anayasa'nın 13. maddesinde temel hakların “yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak sınırlanabileceği” ilkesi benimsenmiştir. Dolayısıyla genel sınırlandırma sebepleri ortadan kaldırılmıştır. Türk Anayasa sisteminde sınırlandırılmayacak temel haklar bulunmaktadır. Anayasa'nın 25. maddesinde yer alan “düşünce ve kanaat hürriyeti”, 36. maddesinde yer alan “hak arama hürriyeti”, 37. maddesinde yer alan “kanuni hâkim güvencesi” bu haklara örnek olarak verilebilir.

¹¹² EREN, Abdurrahman, a.g.e., s.82, ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz, “Türk Anayasası Açısından Temel Hakların Kapsamı ve Sınırlandırılması”, TBMM Anayasa Hukuku, 1. Uluslararası Sempozyumu Bildiri Metni, TBMM Başkanlığı Yay., No:1, Ankara, 2003, s.7; dpnt KARA, Çağlayan, a.g.e. s.83.

¹¹³ EREN, Abdurrahman, a.g.e., s.85; dpnt KARA, Çağlayan, a.g.e. s.83.

Devlet, hak ve özgürlükleri sınırlarken hem meşru amaç güdecek hem de uygun yasal araçlar kullanılacaktır. 82 Anayasasının sisteminde sınırlama dışında bırakılan hak ve özgürlük bulunmadığı için, meşru amaca sadık kalma yükümlülüğü bütün hak ve özgürlükler için geçerlidir. Çünkü amaç saptırma yasağı ancak, sınırlamanın söz konusu olduğu durumlarda önem taşır. Yasallık, nedene bağlılık, Anayasanın sözüne ve özüne uygunluk ilkelerine uygun olarak yapılan bir sınırlandırma, kimi vakit amaç saptırma yasağını ihlal edebilir. Başka bir anlatımla, Anayasanın sınırlandırma düzeni içinde kalınarak bir hak ve özgürlüğün sınırlandırılması, her zaman öngörülen amaca uygun olduğu anlamına gelmez¹¹⁴.

Meşru amaçlar ve bunların yorumu büyük önem taşımaktadır. Söz konusu amaçlar geniş ve belirsiz deyimlerle ifade edildiklerinden bu kavramların somutlaştırılması yargı organları tarafından yapılmaktadır. Amaçların geniş şekilde yorumlanması, sıradan anlamlarının ötesinde kendilerine anlam yüklenmemelidir. Herhangi bir meşru amaç, aslında AİHS 8.9.10. ve 11. maddelerinin 2. fıkralarında öngörülmeleyen bir amacın gerçekleştirilmesine yönelik bir müdahale için bahane olarak kullanılamaz¹¹⁵. Bir özgürlüğün sınırlandırılmasında ve kötü kullanımı karşısında yaptırım uygulanmasında, ilgili özgürlüğün amacına uygun olarak kullanımını sağlamak asıl alınmaktadır. Özgürlüğün kullanımında öne çıkan amaç ne olursa olsun, bireysel çıkar ile toplum çıkarı arasındaki denge korunmak zorundadır. Özgürlüğün kötüye kullanılması karşısında bu dengeye bağlı kalınarak uygulanacak yaptırımda kamu düzeni ölçüt olarak alınabilir. Hak ve özgürlüklerin kullanılması alanındaki hukukun genel ilkeleri ile kamu düzeni arasındaki çatışmalarda, hak ve özgürlüklere getirilen sınırlamaların hukukun genel ilkeleri ile uzlaşabilir olması gereği aranmaktadır. Buna göre kamusal düzenin sağlanması yönündeki amaç ile sınırlama dengesinin korunması gerekmektedir¹¹⁶.

¹¹⁴ DUMAN, İlker Hasan a.g.e. s.90.

¹¹⁵ SEZER, Tijen Dünder, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Dernek Kurma Özgürlüğü", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2004, s.276; dpnt,ORDU, Özgecan a.g.e. s.106

¹¹⁶ YOKUŞ, Sevtap, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde ve 1982 Anayasası'nda Hak ve Özgürlüklerin Kötüye Kullanımı", Yetkin Yay., Ankara, 2002, s.71; dpnt,ORDU, Özgecan a.g.e. s.107-108

Sınırlama hiçbir şekilde hakkın özüne aykırı olmamalı ve hakkın kullanımından caydırıcı nitelik arz etmemelidir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde 11. maddenin 2. fıkrasında güdülen amaç, bu hakların kullanımının demokratik ilkelere zarar verecek hale gelmesini önlemektir. Nitekim SP davasında Mahkeme; Siyasi partiler söz konusu olunca, “ifade özgürlüğünün sarsıcı ve saldırgan beyanlar için de söz konusu olduğunu, Perinçek’in Kürtlerle ilgili ifadesinin, devlet görüşleriyle uyumlu olmamasının demokrasi ile çeliştiği anlamına gelmeyeceği, bu ifade ve faaliyetlerin demokratik ilkelere zarar vermeyeceği, dolayısıyla parti kapatma cezasının güdülen amaçla orantısız olduğu” sonucuna varmıştır. Örneğin bir protesto gösterisi sırasında, bazı olaylar olabileceği haber alınmışsa, burada hemen gösterinin yasaklanması değil öncelikle ek tedbirler alınma yoluna gidilmelidir. Aksi halde, burada güdülen amaç, olay çıkmasını önlemek iken sonuçta hakkın özü ihlal edilmiş olur¹¹⁷.

D- Sınırlandırmanın Geçici Bir Süre İçin Olması

Temel hak ve özgürlüklere getirilen sınırlamaların geçici bir süre için olması, hakkı tamamen ortadan kaldıracak şekilde gerçekleşmesini önlemek için gereklidir. Çünkü belli bir süre sınırlamasına tabi tutulmayan sınırlama, o hakkın kullanımını süresiz olarak durduracağından, bu hakkın ortadan kaldırılması anlamına gelecektir.

Temel hak ve özgürlükleri ortadan kaldırmaya yönelik düzenlemeler hem AİHS’de hem de Anayasamızda yasaklanmıştır. AİHS’nin 17. maddesinde “ Bu Sözleşme hükümlerinden hiç biri, bir devlete, topluluğa veya kişiye, Sözleşme’de tanınan hak ve özgürlüklerin yok edilmesine veya burada öngörüldüğünden daha geniş ölçüde sınırlamalara uğratılmasına yönelik bir etkinliğe girişme ya da eylemde bulunma hakkını sağlar biçimde yorumlanamaz.” denmektedir. Anayasamızın 14. maddesinde bu yasaklama “Anayasa’da yer alan hak ve hürriyetlerin hiç biri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz. Anayasa hükümlerinden hiçbiri, Devlete veya kişilere,

¹¹⁷ ERMUMCU, Osman, a.g.e. <http://www.aydinbim.adalet.gov.tr/>

Anayasa ile tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasa'da belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz.” demekle açıkça belirtilmiştir. Süreye bağlı kalınmadan yapılan kısıtlama da hakkı yok edeceğinden, bu tür bir sınırlandırma da hukuka aykırı olacaktır.

Sınırlandırmadan dolayı, amaca ulaşıldığı takdirde sınırlandırmanın derhal ortadan kaldırılması gerekmektedir. Burada asıl olan özgürlüktür; sınırlandırma ise istisnadır. Dolayısıyla sınırlandırma geçici bir süre için olmalı, amaca ulaşılmaz ulaşılmaz derhal sınırlandırmaya son verilmelidir.

Konumuzu oluşturan toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü kapsamında da, bu hakkın kullanımının durdurulması, ertelenmesi veya sınırlandırılması belirli sürelerle tabi tutulmuştur. Bunlardan ilki 2911 sayılı kanunumuzun “birden fazla toplantıları erteleme” başlığı altında 15. maddede belirtilmektedir.

Bu maddede; “Bir il sınırı içinde aynı günde birden çok toplantı yapılmak istenmesi halinde vali, emrindeki güvenlik kuvvetlerinin ve gerektiğinde yararlanabileceği diğer güçlerin bu toplantıların güvenlik içinde yapılmasını sağlamaya yeterli olmadığı kanısına varırsa, toplantılardan bir kısmını on günü aşmamak üzere bir kez erteleyebilir. Bu ertelemeye müracaat önceliği göz önünde bulundurulur” denilmektedir. Demek ki erteleme yukarıdaki şartlar dahilinde 10 günü aşmamak kaydıyla bir kez yapılabilir.

Aynı kanunumuzun 17. maddesinde ise yine ertelenme ve bazı hallerde yasaklanma süreyle sınırlı tutulmuştur. Bu maddeye göre; “Bölge valisi, vali veya kaymakam, milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla belirli bir toplantıyı bir ayı aşmamak üzere erteleyebilir veya suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlike mevcut olması halinde yasaklayabilir”. Ancak buradaki farklardan biri maddede belirtilen amaçlarla 1 ayı geçmemek şartıyla ertelenmesi ve diğeri, işleneceğine dair açık ve yakın tehlike mevcut olması halinde o toplantının süreye bağlı olmadan, yasaklanması noktasında ortaya çıkar.

Yine aynı kanunumuzun 19. maddesinde “Bölge valisi, milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla bölgeye dahil illerin birinde veya birkaçında ya da bir ilin bir veya birkaç ilçesinde bütün toplantıları bir ayı geçmemek üzere erteleyebilir.

Valiler de aynı sebeplere dayalı olarak ve suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlike mevcut olması halinde; ile bağlı ilçelerin birinde veya birkaçında bütün toplantıları bir ayı geçmemek üzere yasaklayabilir” denilmektedir. 17. maddeden farklı olarak burada 1 aylık süre sınırlandırmasına tabi tutulacak toplantı tek bir toplantı değil, o bölgedeki tüm toplantı ve gösteri yürüyüşleridir.

Demokratik bir düzende normal zamanlarda ana kural, özgürlüğün esas, sınırlamanın ise istisna olmasıdır. Ancak özgürlükçü demokratik bir toplumda devletin varlığını ve geleceğini ciddi ve ağır biçimde tehdit eden ve tehlikeye atan kimi nedenlerin ortaya çıktığı ve devleti olağan yöntemlerle yönetmenin ve kamu düzenini sağlamanın olanaksız olduğu durumlarda bu nedenleri ortadan kaldırmak, devleti ve toplumu esenliğe çıkarmak amacıyla kişi hak ve özgürlüklerine geçici bir süre “olağanüstü sınırlamalar” getirilebileceği çağdaş Anayasaların kabul ettiği ortak bir esas olmuştur. (...) Anayasanın 15. Maddesinde yer alan savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının kısmen veya tamamen “durdurulabileceği” yolundaki hükümlerle, 122. maddesinin 5. fıkrasında yer alan “sıkıyönetim, seferberlik ve savaş hallerinde hürriyetlerin nasıl kısıtlanacağı kanunla düzenlenir” hükmü sıkıyönetim komutanlığının hürriyetlerin kullanımı konusunda aldığı önlemlerin sıkıyönetim ilan ediliş nedenleri süreyle sınırlı olduğunu kuşkuyla yer bırakmayacak biçimde ortaya koymaktadır¹¹⁸.

Bütün burada bahsedilen sınırlandırma hallerinde öngörülmuş süre dolmadan istenilen amaca ulaşılması halinde de derhal ilgili hak ve özgürlüğe getirilen sınırlandırmaya son verilmelidir. Yapılan sınırlandırma ile özgürlüklerin kullanımı

¹¹⁸ DUMAN, İlker Hasan a.g.e. s.101-102.

arasındaki oran bu şekilde dengelenmelidir. Yani sınırlandırmayı gerektirecek olan meşru sebep ortadan kalkar kalmaz sınırlandırmaya son verilmelidir.

E- Sınırlandırmada Hakkın veya Özgürlüğün Özüne Dokunulmaması

Sınırlamaların temel hakların özüne dokunmama güvencesi Türk Anayasası'nın değişik 13. maddesinde bağımsız bir ölçüt olarak yer almaktaysa da Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde bu yönde açık bir belirleme yoktur. Bununla beraber, Strasbourg Mahkemesi öze dokunmama ilkesini zaman zaman demokratik toplumun gereklerini belirleme bağlamında bir ölçüt olarak kullanmaktadır. Nitekim Mahkeme eğitim, evlenme ve sendika haklarıyla ilgili muhtelif kararlarında, devletlerin bu konulardaki düzenleme yetkisini söz konusu hakların özüne dokunmayacak şekilde kullanmaları gerektiğini belirtmiştir¹¹⁹.

İç hukukumuz bakımından ise 1961 Anayasası'nda "öze dokunma yasağı" olarak var olan bu ilke 1982 Anayasası'nda 2001 yılında yapılan değişikliğe kadar yer almamıştır.

3.10.2001 tarih ve 4709 sayılı kanunla yapılan değişiklikle demokratik toplum düzeninin gerekleri kıstasının yanında öze dokunma yasağı kriteri de Anayasanın 13. maddesine eklenmiştir¹²⁰. Bu maddenin birinci fıkrasına göre;

"Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir".

Bir hak veya özgürlüğü açıkça yasaklayıcı veya örtülü bir şekilde kullanılmaz hale getiren veya ciddi şekilde güçleştiren ve amacına ulaşmasını önleyici ve etkisini ortadan kaldıracı müdahalelerin hakkın özüne dokunduğu söylenebilir. 1982

¹¹⁹ EREN, Abdurrahman, "Özgürlüklerin Sınırlanmasında Demokratik Toplum Düzeninin Gerekleri" Beta Yay, İstanbul 2004, s.105; GEMALMAZ, Mehmet Semih, "Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş" Beta Yay, 4. b, İstanbul, 2003; dpnt ERDOĞAN, Mustafa a.g.e. s.40.

¹²⁰ KARA, Çağlayan a.g.e. s.84.

Anayasasının ilk şeklinde bulunmayan “hakkın özüne dokunmama” kriterine de sonradan yapılan değişiklikle yer verildiğini söylemiştik. Böylece söz konusu temel hak ve özgürlüğün kullanılmasını imkânsız kılacak veya ciddi şekilde güçleştirecek şekilde sınırlandırılmasına izin verilmemiştir. Bu durum temel hak ve özgürlüklerin iç hukukta korunması konusunda önemli bir güvence oluşturmaktadır. Federal Almanya, İspanya, Portekiz, İsviçre, Avusturya, İtalya gibi ülkelerde “hakkın özü”ne dokunma yasağı kabul edilmiştir. Öze dokunma yasağı, hak veya özgürlük için mutlak koruma sağlar ve kişiye dokunulmaz asgari, çekirdek bir alan yaratır¹²¹.

Öze dokunmama güvencesi, bir temel hakkın kullanılmasını son derece zorlaştıran veya imkânsız hale getiren sınırlamaları yasaklamaktadır. Böyle bir ihtimal, sınırlayıcı normun bir hak ve hürriyetin “vazgeçilmez unsuruna, dokunulduğu takdirde sözkonusu hürriyeti anlamsız kılacak asli çekirdeği”ne¹²² dokunulması halinde söz konusu olur. Ancak, tüm haklar için geçerli olacak bir öz belirlemek çok zor olduğu gibi, bazı hakların da özü ile kendisi arasında bir ayırım yapılamaz. Söz gelişi, yaşamak bölünebilir bir şey olmadığından, yaşama hakkını sınırlamak ancak hayatı sona erdirmekle mümkün olur¹²³.

Hakkın özü her temel hak ve özgürlük için ayrı ayrı belirlenmelidir. Dolayısıyla hakkın özü kendine özgü ve bağımsızdır. Hakkın özü kavramını ülkenin hukuk anlayışı belirler. Kesin ve değişmez bir içeriği söz konusu değildir. Çünkü hakkın özünün nerede başlayıp nerede bittiği bir takdir meselesidir. Bunu belirleyecek olan yasama organı olup, nihai denetim ise Anayasa Mahkemesi tarafından yapılacaktır. Anayasa Mahkemesi de bir kararında;

“Hürriyetin özü deyiminin tanımlanmasına olanak yoktur. Bu öz, her hürriyet, her temel hak için ayrı ayrıdır, belli bir hürriyetin özünün, belli bir sınırlama sonucunda yok edildiğini, mahkemeler, kamuoyu, yani o ülkenin hukuk anlayışı

¹²¹ TEZCAN, Durmuş; ERDEM, Mustafa Ruhan; SANCAKDAR, Oğuz; ÖNOK, Rıfat Murat a.g.e. s.326- 327.

¹²² ÖZBUDUN, Ergun , “*Türk Anayasa Hukuku*”, Yetkin Yay, Ankara,2003 s.59; dpnt ERDOĞAN, Mustafa a.g.e. s.40

¹²³ DOEHRING, Karl “*Genel Devlet Kuramı/Genel Kamu Hukuku*”, Çev: MUMCU, Ahmet İnkılap Yay, İstanbul,,2002 s.266; dpnt.ERDOĞAN, Mustafa a.g.e. s.40-41

tespit eder. Anayasa Mahkemesi de buna biçim verir¹²⁴” diyerek yukarıda anlatılanları bu kararıyla desteklemektedir.

Hürriyetin özü kavramı her ülkenin hukuk anlayışına göre şekillendiği için, yapılacak her sınırlandırmada o ülkenin şartları göz önüne alınarak somut bir değerlendirme yapılmalıdır. Bu değerlendirme yapılırken o ülkenin hukuk anlayışını belirleyen mahkemeler başta olmak üzere kamuoyu dikkate alınmalıdır. Bu tespitlerden sonra yapılacak olan sınırlandırma ise hakkın özünü ihlal edecek, onu tamamen ortadan kaldıracak nitelikte olmamalıdır. Aksi halde sınırlandırmanın sınırları aşılmış ve Sözleşme ihlal edilmiş olur.

Anayasa Mahkemesi bazı kararlarında, sınırlama yapılırken temel hak ve özgürlüklerin özüne dokunulamayacağını belirtmiştir. Örneğin bu kararların birinde; “Klasik demokrasiler, temel hak ve özgürlüklerin en geniş ölçüde sağlanıp güvence altına alındığı rejimlerdir. Kişinin sahip olduğu dokunulmaz, vazgeçilmez, devredilmez temel hak ve özgürlüklerin özüne dokunulup tümüyle kullanılamaz duruma getiren kısıtlamalar, demokratik toplum düzeninin gerekleriyle uyum içinde sayılmaz. Özgürlükçü olmak yanında, hukuk devleti olmak ve kişiyi ön planda tutmak da aynı rejimin öğelerindedir. Bu anlayış içinde özgürlüklerin yalnızca ne ölçüde kısıtlanacağı değil, kısıtlamanın koşulları, nedeni, yöntemi, kısıtlamaya karşı öngörülen kanun yolları, hep demokratik toplum düzeni kavramı içerisinde değerlendirilir. Özgürlükler, ancak istisnai olarak ve demokratik toplum düzeninin sürekliliği için zorunlu olduğu ölçüde sınırlandırılabilirler. Demokratik hukuk devletinde, güdülen amaç ne olursa olsun, özgürlük kısıtlamalarının, bu rejimlere özgü olmayan yöntemlerle yapılmaması ve belli bir özgürlüğün kullanılmasını ortadan kaldıracak düzeye vardırılmamasıdır¹²⁵” denilerek “öz güvencesine” de yer verilmiştir.

Yine Anayasa Mahkemesinin diğer bir kararında; “ Malikin, kamulaştırma dışındaki uygulama ile mülkiyet hakkının özüne dokunulmasından söz edilemeyeceği için dava konusu kuralla getirilen sınırlamanın demokratik toplum

¹²⁴ AYMK, 28.1.1964, 128/8; dpnt DUMAN, İlker Hasan a.g.e. s.92.

¹²⁵ AYMK, 1985/8;1986/27 K sayılı 26.11.1986 tarihli kararı; dpnt ORDU, Özgecan a.g.e. s.103.

düzeninin gereklerine aykırı olduğu düşünülemez¹²⁶” denilerek hakkın özü kavramı kullanılmıştır.

Mahkemenin toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü ile alâkalı bir kararında ise; “Toplantı ve gösteri yürüyüşünden önce o yerin mülki amirine beyanname verilmesi zorunluluğunu öngören kural, herhangi bir konuda yapılamak istenen toplantı ve gösteriyi açıkça yasaklayıcı ve örtülü bir biçimde yapılamaz hale koyucu ve gerçekten güçleştirici ve amacına ulaşmasını önleyici ve etkisini ortadan kaldırıcı nitelikte olmadığından, hürriyetin özüne dokunmadığı açıktır¹²⁷” denilerek hakkın özü kavramının niteliği çizilmiştir.

Görüldüğü üzere, sınırlandırmanın sınırı hakkın özüne dokunmamadır. Aksi takdirde bu hakkın kullanılmasını zorlaştıracak veya imkânsız hale getirecektir. Demokratik ve insan haklarına saygılı toplumlarda kişi hak ve özgürlükleri ön plandadır. Çünkü hukuk devleti olmanın gereği kişi hak ve özgürlüklerinin en iyi şekilde korunmasıdır. Hakların özüne dokunulmadan kullanılabilmesi ancak demokratik hukuk devletlerinde mümkün olabilmektedir. Ancak hak ve özgürlüklere getirilen sınırlandırmalarda hakkın özüne dokunacak olursa, bu hukuk devletinin amacıyla ve gerekleriyle bağdaşmaz. Yapılacak sınırlandırmalar hakkın özüne dokunulmamak şartı ile ve demokratik toplum gerekleri de göz önünde tutularak yapılmalıdır.

F- Ölçülülük İlkesi

a- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Göre

Ölçülülük ilkesi, temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırmasının güdülen amaçla orantılı olması demektir. Yani idare sınırlandırmaya giderken özgürlük ile otorite arasında bir denge sağlamalı özgürlüklerin asıl sınırlandırmaların ise istisna olduğunu da dikkate alarak sınırlandırma için gerekli olan en az düzeyde

¹²⁶ AYMK, 21.6.1990, 9/13; dpnt DUMAN, İlker Hasan a.g.e. s.92.

¹²⁷ AYMK, 4.1.1963, 208/1; dpnt DUMAN, İlker Hasan a.g.e. s.92.

sınırlandırmaya gitmelidir. Örneğin, trafiğin olumsuz yönde etkileneceği gerekçesiyle daha önceden yapılması planlanan toplantı veya gösteri yürüyüşünün idare tarafından iptal edilmesi ölçülülük ilkesine aykırı olacaktır. İdare buna yönelik karar alırken Sözleşme ile güvence altına alınan hakların kullanımına azami ölçüde riayet etmeli ve bu hakların kullanılabilmesi için gerekli önlemleri almalıdır.

Özgürlüklerin güvencesi olarak hukukun genel ilkelerinden biri olan ölçülülük ilkesi, AİHM tarafından sıkça kullanılmaktadır. AİHS'nin hiçbir maddesinde ölçülülük ilkesinin tanımı yapılmamaktadır. Sadece Sözleşme'nin 15. maddesinde "durumun gerektirdiği ölçüde" ifadesiyle bu unsura yer verilmiştir. Hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında hedeflenen amaç ile bu doğrultuda kullanılan araç arasında bir denge bulunması zorunluluğunu içeren ölçülülük ilkesi, genel olarak bir yorum ilkesi olarak kullanılmaktadır. AİHM denetimi çerçevesinde "meşru amaç", "demokratik toplum" ve gereklilik kavramları bağlantılı kavramlar olarak ortaya çıkmaktadır. Ölçülülük ilkesi açısından yapılan denetimde AİHM, bir hakka getirilen sınırlamanın, öngörülen meşru amaçla oranlı olmasını zorunlu görmektedir. Mahkeme, ölçülülük ilkesini denge kavramı açısından da incelemiştir. Buna göre, terazinin bir tarafına korunmak istenen kamu yararının önem ve ağırlığı, diğer tarafına ise kamu yararını korumak için kişi hak ve özgürlüğüne getirilen sınırlamaların önem ve ağırlığı konulmakta ve bunlar arasında bir denge olup olmadığı aranmaktadır. Denge bulunduğu takdirde sınırlamanın "demokratik bir toplum için gerekli olduğu" sonucuna varmaktadır¹²⁸.

Ölçülülük ilkesi temel hak ve özgürlüklerin kanun koyucu tarafından düzenlenmesinde ve idare tarafından bu doğrultuda karar alınmasında kullanılan araçlarla ulaşılmak istenilen amaçlar arasında makûl bir ilişkinin, bir uyumun, bir oranın bulunmasıdır. Ulaşılmak istenen amaç ile buna yönelik kullanılan araçların orantılı olması gerekmektedir. Örneğin kolluk tarafından bir topluluğun dağıtılması durumunda kolluğun kullandığı araçların alınan önlem ve tehlikenin ağırlığı ile orantılı olması gerekmektedir. Kolluk yetkilerini kamu düzenini tehdit eden veya tehlikeye düşüren bir durum karşısında kullanmalıdır, ortada kamu düzenini tehdit

¹²⁸ ORDU, Özgecan, a.g.e. s.112.

eden veya tehlikeye düşüren bir durum yoksa kolluk yetkilerinin kullanılması yapılan işlemi hukuka aykırı hale getirecektir.

AİHM, ölçülülük ilkesini, demokratik toplumda gerekli olma kriteri içinde değerlendirmekte ve demokratik toplumda ölçsüz yapılan bir müdahalenin gerekli olmadığından bahsetmektedir¹²⁹. Handyside kararında Mahkeme, ulaşılmak istenen meşru amaçla ölçülü olma gereğini bağımsız bir şart olarak değil, demokratik toplum düzeninin bir sonucu olarak görmüş¹³⁰ ve özgürlüklere getirilecek her formalite, yasak ve cezanın meşru amaçla orantılı olması gerektiğini belirtmiştir¹³¹.

Bununla beraber, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi çerçevesinde ölçülülük ilkesi sadece demokratik toplumun gerekleri açısından söz konusu olmamaktadır. Sözleşme’de ölçülülük kavramına ayrıca, 2. madde (kesin zorunluluk), 15. madde (durumun gerektirdiği ölçüde), 17. maddede (öngörüldüğünden daha geniş ölçüde) yer verilmiştir. Özellikle 17. maddenin taraflara yüklediği “Sözleşme’de tanınan hak ve özgürlükleri... burada öngörüldüğünden daha geniş ölçüde” sınırlamaya uğratmama şeklindeki genel yükümlülükten hareketle, ölçülülük ilkesinin Sözleşme ve Protokollerdeki bütün hakların sınırlanması bakımından geçerli olduğu sonucuna varmak gerekir¹³². Yani AİHS’nin 17. maddesi Sözleşme’nin hiçbir hükmünü yok etme özgürlüğü yönünde yorumlanamayacağını ve âkit devletlerin sözleşmede belirtilen hakları sınırlarken ancak sözleşmenin izin verdiği ölçüde sınırlamada bulunabileceğini göstermektedir. AİHS’nin 18. maddesinde ise sözü edilen hak ve özgürlüklere getirilen sınırlamaların ancak öngörülen amaçlar için kullanılabileceği belirtilmiştir. 18. madde de “Bu Sözleşme’nin hükümleri gereğince, sözü edilen hak ve özgürlüklere getirilen sınırlamalar ancak öngörülen amaçlar için uygulanabilir” denilmektedir.

¹²⁹ STELZER, Manfred, “*Das Wesensgehaltsargument und der Grundsatz der Verhältnismaessigkeit*”, Springer Verlag, Wien-New York, 1991, s.276-277; dpnt METİN, Yüksel; ASLAN, Gamze, a.g.e. s.293

¹³⁰ METİN, Yüksel, “*Ölçülülük İkesi: Karşılaştırmalı Bir Anayasa Hukuku İncelemesi*”, Seçkin Yay., Ankara, 2002, s.83; dpnt, METİN, Yüksel; ASLAN, Gamze, a.g.e. s.293.

¹³¹ Handyside / Birleşik Krallık, 07.12.1976.A.5493/72, Par.49, DOĞRU, Osman, “*İnsan Hakları Avrupa İçtihatları*”, Beta Yay., İstanbul, 1996, s.67; dpnt METİN, Yüksel; ASLAN, Gamze, a.g.e. s.293.

¹³² EREN, Abdurrahman, a.g.e.s.202; dpnt ERDOĞAN, Mustafa a.g.e. s.40.

b- İç Hukukumuzda Göre

Bizim sistemimiz açısından ise ölçülülük ilkesine, 1961 Anayasasında yer verilmemiştir. Ölçülülük ilkesi uygulamada dolaylı olarak yer almıştır. Anayasa Mahkemesi'nin bu dönemdeki kararlarında genelde öze dokunma yasağından bahsedilmiş, ölçülülük ilkesi yüzeysel olarak işlenmiştir.

1982 Anayasasının 13. maddesinin 2.fıkrasının 2001 yılında yapılan değişiklikten önceki metninde: “Temel hak ve hürriyetlerle ilgili genel ve özel sınırlamalar demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olamaz ve öngörülükleri amaç dışında kullanılamaz.” hükmü yer almış olmasına rağmen ölçülülük ilkesinden bahsedilmemiştir.

Ölçülülük ilkesi bizim sistemimizde 2001 Anayasa değişikliğinden sonra bağımsız bir sınırlama kriteri haline gelmiştir. Esasen, bu ölçüt Anayasada olağan dönemler bakımından açıkça öngörülmüş olmadığı halde, daha önce de Anayasa Mahkemesi tarafından zaman zaman kullanılmaktaydı¹³³.

Anayasa'nın 15. maddesinde de “Savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilmemek kaydıyla durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasa'da öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir” denmektedir. Burada savaş, seferberlik, sıkıyönetim ve olağanüstü dönemlerde dahi ölçülülük ilkesinin olması gerektiği vurgulanmaktadır.

Ölçülülük ilkesi, temel hak ve hürriyetlerin korunması açısından son derece önemlidir. Toplantı ve gösteri yürüyüşleri kapsamında hukuka aykırı gösteri yapan grubun dağıtılması için kullanılan araçların dağıtılma amacına uygun ve ölçülü olması gerekmektedir. Yani İdarenin, yetkilerini kullanırken veya buna yönelik araçları seçerken ölçülülük ilkesini göz önünde bulundurarak hareket etmesi

¹³³ ERDOĞAN, Mustafa “Anayasa Hukuku” Orion Yay, Ankara,2005, s.203; dpnt ERDOĞAN, Mustafa, a.g.e., s.40.

gerekmektedir. Kullanılan gücün dağıtma amacıyla orantılı olması da ölçülülük ilkesinin bir gereğidir. Hiçbir zaman için az güç kullanılarak amaca ulaşma imkânı bulunduğu takdirde daha fazla güç kullanılmamalıdır. Somut bir tehlike veya eylem olmadığı takdirde güç kullanımına gidilmemelidir. Ayrıca istenen amaca ulaşılmaz güç kullanımından derhal vazgeçilmelidir. Başka tedbirler alma yolu varken güç kullanımına başvurulmamalı yasaklama veya ertelemeye gidilmemelidir. Bu da ölçülülüğün bir gereğidir.

G- Olağanüstü Hallerde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Sınırlandırılması

Olağandışı veya istisnai yönetim usullerinin yürürlüğe konması temel haklara geçici olarak olağan rejimlerdekinden farklı sınırlandırmalar getirilmesine yol açar. Bu sınırlandırmalar olağan rejimdeki sınırlamalardan daha ağırdır. Çünkü sınırlamalar hakların kullanım alanını daraltırken, olağanüstü rejimlerdeki kayıtlamalar haklardan yararlanmayı, onların kullanılmasını durdurur veya askıya alırlar.¹³⁴ Ancak, bütün olağanüstü yönetimler şüphesiz aynı nitelik ve ağırlıkta değildir. Söz gelişi, savaş ve seferberlik hali toplumun varlığını belli bir bölgede baş gösteren salgın hastalıktan veya doğal afetten daha fazla tehdit eder; dolayısıyla birinci durumda temel haklara getirilecek kayıtlamalar ve alınacak istisnai tedbirler genellikle ikincisinden daha ağır olur.¹³⁵

“Olağanüstü hallerde askıya alma” başlığını taşıyan AIHS’nin 15. maddesi şu şekildedir: ¹³⁶

1. Savaş veya ulusun varlığını tehdit eden başka bir genel tehlike halinde her Yüksek Sözleşen Taraf, durumun gerektirdiği ölçüde ve uluslararası hukuktan doğan başka yükümlülüklerle aykırı tedbirler alabilir.

¹³⁴ GEMALMAZ, Mehmet Semih ,a.g.e.,2003, s.760; dpnt ERDOĞAN, Mustafa, a.g.e. s.41.

¹³⁵ ERDOĞAN, Mustafa, a.g.e. s.41.

¹³⁶ GÖLCÜKLÜ, A.Feyyaz; GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref a.g.e. 2003, s.405.

2. Yukarıdaki hüküm, Yüksek Sözleşen Taraf'ı, meşru savaş fiilleri sonucunda meydana gelen ölüm hali dışında, 2. madde ile 3. ve 4. maddeler (fıkra 1) ve 7. maddeyi hiçbir suretle ihlale mezun kılmaz.

3. Bu maddeye göre aykırı tedbirler alma hakkını kullanan her Yüksek Sözleşen Taraf, alınan tedbirler ve bunları gerektiren nedenler hakkında Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne bilgi verir. Bu Yüksek Sözleşen Taraf, sözü geçen tedbirlerin yürürlükten kalktığı tarihi de Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne bildirir.”

AIHS'nin 15. maddesinde savaş veya ulusun varlığını tehdit eden hallerde Sözleşme yükümlülüklerine aykırı sınırlandırmalar getirebileceği düzenlenmiştir. Ancak, burada âkit devletler, meşru savaş fiiller sonucu ortaya çıkan ölüm halleri dışında yaşam hakkı (m. 2), işkence yasağı (m. 3), kölelik ve zorla çalıştırma yasağı (m. 4 – f. 1) ve cezaların kanuniliği ilkesine (m. 7) aykırı sınırlandırma yapamaz.

Bu madde hükmü, devletlere, Sözleşme'nin bireye tanıdığı hak ve özgürlüklere ya da güvencelere, maddede öngörülen kayıt ve şartlarla, belli ve geçici bir süre için “istisna” getirme veya bunları “askıya alma”; yani Sözleşme ile yüklenmiş buldukları mükellefiyetleri bir süre yerine getirmeme olanağı tanımaktadır. Amaç, kişi menfaati ile genel yararın tartılması; devlete, üstün ve önemli kamusal görevini yerine getirirken muhtaç olduğu makul yetki, güç ve hareket olanağının sağlanmasıdır. Sözleşmenin 8 ila 11. maddelerinin ikinci fıkralarında yer alan ve olağan durumlar için öngörülmüş bulunan özel meşru kısıtlama veya sınırlama hükümleri ile; 57. maddenin getirdiği “Sözleşme'ye çekince koyma” imkanı; Sözleşme'nin, 58. madde, fesih yetkisi; ve nihayet hak ve özgürlüklerin suistimalini yasaklayan 17. madde hükmü de, bu amaca yönelik, öteki tedbirlerdir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre, “ulusun varlığını tehdit eden genel tehlike” kavramı “halkın tamamını etkileyen ve devleti oluşturan topluluğun düzenli yaşamı için bir tehdit teşkil eden istisnai ve pek yakın bir kriz veya tehlikeyi ifade

eder”. Mahkeme ayrıca, maddenin ikinci fıkrasında belirtilen “dokunulmaz haklar”a, niteliği gereği askıya alınması mümkün olmayan 14. maddedeki ayrımcılık yasağını da eklemiştir.¹³⁷ Bu arada belirtmek gerekir ki, meşru savaş fiilleri sonucunda meydana gelen ölüm halleri yaşama hakkının dokunulmazlığının istinası olması ile, savaş döneminde ölüm cezasına yer verilmesi birbirinden farklı konulardır. Nitekim, 2003 yılında yürürlüğe giren 13 nolu protokol ölüm cezasını mutlak olarak yasakladığından, Sözleşme’nin sistemi içinde savaş döneminde bile ölüm cezası verilemez¹³⁸.

“Ulusun varlığı” kavramı halkın hayatına yönelik maddi tehlike yanında, ülkenin toprak bütünlüğünü, örgütlenmiş toplum yani devlet kurumlarının normal işleyişini de kapsar genişliktedir. Maddedeki “genel bir tehlike” deyimini ise, istisna tedbirlerinin muhakkak ülke topraklarının tamamı üzerinde alınması ihtiyacı olarak yorumlamamak gerekir. 15. madde hükmünün ülkede belli bir bölge yahut belli bir grup kişi (terör örgütü ya da mafya mensupları gibi) ile sınırlı olarak uygulanması; yani tüm ülke toprakları için öngörülmemiş olması da pekâlâ mümkündür. Örneğin, İngiltere olağanüstü yetkileri içeren özel mevzuatı Kuzey İrlanda’da, ya da IRA mensubu kişiler için uygulamış; Türkiye de 15. maddeyi belli il veya bölge (güneydoğu) ile sınırlı sıkıyönetim ilanı halinde uygulamaya koymuştur¹³⁹.

Alınacak önlemlerin somut olaya göre derecesi belirlenmelidir. Alınacak önlemler durumun gerekli kıldığı ölçüde tehlikenin boyutlarıyla orantılı olmalıdır. Burada dikkat edilmesi gereken amacı gerçekleştirmek için kullanılan araç arasındaki dengenin korunmasıdır. Hafif önlemlerle engellenebilecek tehlike için çok daha ağır önlemler alınıyorsa bu ikisi arasındaki dengeyi bozar. Ayrıca tehlike bertaraf edilir edilmez alınacak önlemlere derhal son verilmelidir.

15. maddede yer alan diğer bir koşul ise “uluslararası hukuktan doğan başka yükümlülükler ters düşmeme” koşuludur. Buna göre AİHS’ne taraf olan bir devlet

¹³⁷ GÖLCÜKLÜ, A. Feyyaz; GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, a.g.e. 2002, s.406; dpnt ERDOĞAN, Mustafa, a.g.e. s.41.

¹³⁸ ERDOĞAN, Mustafa, a.g.e. s.41.

¹³⁹ GÖLCÜKLÜ A. Feyyaz; GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, a.g.e. 2003, s.407.

aynı zamanda başka bir uluslararası sözleşmeye de taraf ise sınırlandırmayı buna göre yapmak durumundadır. Yani diğer taraf olduğu uluslararası sözleşme hükümleri AİHS'ne oranla daha az sınırlandırma yapmasını gerektiriyorsa sınırlandırma bu hükme göre yapılacaktır.

Ayrıca AİHS'nin 15. Maddesinin 3.fıkrasına göre, âkit devletin almış olduğu tedbirleri ve bunları gerektiren nedenleri en kısa zaman içerisinde Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği'ne bildirmesi gerekmektedir. Bu hüküm gereği alınan tedbirlerden ve nedenlerinden Avrupa Konseyi ve Sözleşme'ye taraf olan diğer devletler bilgi sahibi olacaklardır.

Bu konu kapsamında Türkiye'nin Avrupa Konseyi Daimi Temsilcisi, 6.8.1990 tarihinde AİHS m. 15'e dayanarak, Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği'ne "yükümlülükleri azaltma beyanı"nda bulunmuştur. Bu beyanda "Türkiye Cumhuriyeti, ulusal güvenliğine yönelik olarak Güneydoğu Anadolu bölgesinde son aylarda artan ve yoğunluk olarak gittikçe büyüyen ve Sözleşme'nin 15. maddesi anlamında ulusun yaşamını tehdit eden tehlikelerle karşı karşıyadır. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Türk Anayasasınının 121. maddesine uygun olarak 10.5.1990'da 424 ve 425 sayılı KHK'leri çıkarmıştır. 3.1.1991 tarihinde KHK'leri Türkiye'nin Daimi Temsilcisi Genel Sekretere bildirmiştir. 15.5.1992 tarihinde Türkiye'nin Daimi Temsilcisi Genel Sekretere 425 ve 430 sayılı KHK'lerde yer alan Sözleşme'nin 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11 ve 13. maddelerinde garanti altına alınan hakların sınırlandırılmasına neden olabilecek nitelikteki önlemlerin çoğu amacına ulaşmış bulunduğundan Sözleşme'nin 6, 8, 10, 11 ve 13. maddelerine ilişkin sınırlamaların artık geçerli olmadığını; Sonuç olarak Sınırlama Bildiriminde bu maddelere yapılan göndermelerin ortadan kalktığını bildirmiştir. Türkiye 30.1.2002 tarihinde Avrupa Konseyi Genel Sekreterine bildiri göndererek olağanüstü hal bölgesinde AİHS md.5'i askıya alan beyanını da geri çekmiştir¹⁴⁰.

Anayasamızın 15. maddesinde AİHS'deki bu düzenlemeye yakın bir düzenlemeye yer verilmiştir. Anayasamızda bununla ilgili olarak "ölçülülük ilkesine"

¹⁴⁰ TEZCAN, Durmuş; ERDEM, Mustafa Ruhan; SANCAKDAR, Oğuz; ÖNOK, Rıfat Murat a.g.e. s.321-.322'den özetlenmiştir.

ve “uluslararası hukuktan doğan yükümlülükler uyma ilkesine” yer vermiştir. Maddenin 2. fıkrasında; “kişinin yaşama hakkını, maddî ve manevî varlığının bütünlüğüne dokunulamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez; suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz” hükmü yer almaktadır. Anayasamız bu doğrultuda insan hak ve özgürlüklerini olabildiğince geniş tutmuştur. İnsan hak ve özgürlüklerine verdiği değer açısından ilgi çekmektedir.

Yine iç hukukumuz açısından, toplantı ve gösteri yürüyüşü ile ilgili olarak, 2935 Sayılı Olağanüstü Hal Kanunu’nda sınırlandırmalar mevcuttur. Bu kanunumuzun 11. maddesinin (m) bendine göre “Kapalı ve açık yerlerde yapılacak toplantı ve gösteri yürüyüşlerini yasaklamak, ertelemek, izne bağlamak veya toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yapılacağı yer ve zamanı tayin, tespit ve tahsis etmek, izne bağladığı her türlü toplantıyı izletmek, gözetim altında tutmak veya gerekiyorsa dağıtmak” olağanüstü hal zamanında getirilebilecek sınırlamalardandır.

Olağanüstü hallerde temel hakların sınırlanması ile ilgili Türkiye aleyhine açılmış davalar bulunmaktadır. Bunlardan Aksoy/Türkiye davasında, ilgili gözaltına alındıktan sonra 5. maddenin 3. fıkrası uyarınca “... hemen bir yargıç veya adli görev yapmaya yasayla yetkili kılınmış diğer bir görevli önüne...” çıkarılmadan 14 gün tutuklu kaldığı ve bu suretle fıkra hükmünün çiğnendiği ileri sürmüştü. Hükümet ise uygulamanın ulusal mevzuata uygun olduğu gibi Mahkeme içtihadına aykırı düşen savunmaya ilaveten; ülkenin güneydoğusundaki PKK terörü gerekçe gösterilerek Avrupa Konseyi Genel Sekreterine 6.8.1990 tarihinde yapılan bir beyanla Sözleşme’nin 15.maddesi delâletiyle 5,6,8,10,11 ve 13. maddelerine istisna getirdiğini bildirmiş; binnetice olaya 5.maddenin uygulanmayacağını savunmuştu. (...) Mahkeme, Türkiye’nin güneydoğusundaki PKK terörünün vahametini kabul etmekle beraber; bu durumun bireyi ondört gün süresinde bir yargıç denetiminden mahrum bırakmayı gerektirmediği; yani ölçünün aşıldığı sonucuna vararak 15. madde koşullarına uyulmadığına ; böylece 5. maddenin çiğnendiğine karar vermiştir¹⁴¹.

¹⁴¹ GÖLCÜKLÜ, A.Feyyaz; GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref a.g.e. 2003, s.410-411.

Bütün bu anlatılanlar temel hak ve özgürlüklerin, olağanüstü yönetim rejimlerinde nasıl sınırlandırılacağıının çerçevesini çizmektedir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı da AİHS'nin ve Anayasamızın tanıdığı bir hak olduğundan, olağanüstü durumlarda sınırlanması bu anlatılanlar çerçevesinde meşru sayılabilecektir. Bunların dışına çıkıldığı takdirde AİHS ihlal edilmiş olacak ve Ülkemiz açısından sorumluluk doğurabilecek durumlar meydana gelebilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ ÖZGÜRLÜĞÜ VE İLGİLİ DÜZENLEME VE UYGULAMALARI

1- TGYÖ İLE İLGİLİ TÜRKİYE'DEKİ ANAYASAL DÜZENLEME

a- 1982 Anayasası Öncesi

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün kullanımı açısından tam olarak bir tarih vermek oldukça güçtür. Bunun nedeni tarih boyunca bütün dönemlerde insanlar şu yâda bu şekilde bir araya gelerek fikir ve düşüncelerini açıklamışlar ve karşısındakileri etkilemeye çalışmışlardır.

Türk hukuk hayatında İnsan Hakları Hukukunun oluşmasında çok önemli ve somut adımların atılması XIX. yüzyılın ikinci yarısına doğru başlatılan süreçte gerçekleştirilen düzenlemelerle mümkün olabilmiştir. 1830'lu yıllarda başlayıp Cumhuriyet Dönemine kadar uzanan süreçte 1839 tarihli Gülhane Hatt-ı Hümayunu ve 1856 tarihli Islahat Fermanlarını,(1875 tarihli) Fermanı Adalet, 1876 tarihli ilk Anayasa (Kanun-u Esasi) ve bunun 1908'deki yeni versiyonu ve nihayet 1921 tarihli geçici Anayasa, Osmanlı Dönemi Türk Hukuk hayatında İnsan Hakları Hukukunun ve Hukuk Devleti anlayışının oluşmasında kilometre taşları olarak değerlendirmek gerekir.¹⁴². Ancak bunlarda TGYÖ ile ilgili bir düzenleme bulunmamaktadır.

Ülkemizdeki ilk Anayasa denemesi olarak kabul edilen 1876 Anayasası'nda da toplantı ve gösteri yürüyüşü yer almaz. Bu anayasada 1909 yılında yapılan değişiklikte ve 1924 Anayasası'nda toplanma, 1961 ve 1982 Anayasa'larında ise

¹⁴² DOĞAN, Naci a.g.e. 2005, s.271.

TGYÖ düzenlenmiştir¹⁴³. 1876 Kanun-u Esasisi ile bireylere tanınan hak ve özgürlüklere 1909 değişiklikleriyle yenileri eklenmiş¹⁴⁴, kolektif haklar olan toplanma ve dernek kurma haklarına yer verilmişti¹⁴⁵. Kanun-u Esasi'nin toplanma ve dernek kurma özgürlüğünü düzenleyen 120. maddesi, Teşkilat-ı Esasiye Kanununa aykırı olmadığından bu dönemde de geçerliliğini korumuştur¹⁴⁶. 1924 Anayasası'nda da toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü, sadece toplanma (içtima) olarak tanınmış ve diğer haklar arasında yer almıştır¹⁴⁷.

1961 Anayasa'sı toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünü de bağımsız bir madde olarak (md. 28) düzenlemiştir: “Herkes, önceden izin almaksızın, silahsız ve saldırısız toplanma veya gösteri yürüyüşü yapma hakkına sahiptir. Bu hak, kamu düzenini korumak için kanunla sınırlanabilir”. Böylece bu hakkın kullanımında, “izin sistemi” terk edilerek, 1961 Anayasası'nın “özgürlüğü temel alan”¹⁴⁸ genel çizgisine paralel olarak “bildirim sistemi” kabul edilmiştir¹⁴⁹.

b- 1982 Anayasası Sonrası

1982 Anayasasında toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı oldukça ayrıntılı ve aşırı bir biçimde düzenlenmiştir. “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı” başlığı altında 34. madde şu şekildedir:

“Herkes, önceden izin almadan, silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir. Şehir düzeninin bozulmasını önlemek amacıyla yetkili idari merci, gösteri yürüyüşünün yapılacağı yer ve güzergâhı tespit edebilir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller yasada gösterilir.

¹⁴³ ŞEKER, Güven, a.g.e. s.13-14.

¹⁴⁴ ABADAN, Yavuz; SAVCI, Bahri “*Türkiye’de Anayasal Gelişmelere Bir Bakış*”, AÜSBF Yay, Ankara, 1959 s.326.; dpnt GÜLHAN, Ozan,a.g.e. s23.

¹⁴⁵ GÜLHAN, Ozan,a.g.e. s23.

¹⁴⁶ İŞGÖREN, Ali,a.g.e. s.35-36; dpnt GÜLHAN, Ozan,a.g.e. s.25-26.

¹⁴⁷ GÜLHAN, Ozan, a.g.e. s.26.

¹⁴⁸ SOYSAL, Mümtaz, “*100 Soruda Anayasanın Anlamı*”, Gerçek Yayınları, 8.b., İstanbul, 1990, s.103 TANÖR,B.”*İki Anayasa*”, Beta Yay.,İstanbul,1994,s.25; dpnt İŞGÖREN, Ali, a.g.e. s.43.

¹⁴⁹ İŞGÖREN, Ali, a.g.e. s.43.

Yasanın gösterdiği yetkili merci, kamu düzenini ciddi şekilde bozacak olayların çıkması veya milli güvenlik gereklerinin ihlal edilmesi veya Cumhuriyetin ana ilkelerini yok etme amacını güden fiillerin işlenmesinin kuvvetle muhtemel bulunması halinde belirli bir toplantı ve gösteri yürüyüşünü yasaklayabilir veya iki ayı aşmamak üzere erteleyebilir. Yasanın, aynı sebeplere dayalı olarak bir il'e bağlı ilçelerde bütün toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yasaklanmasını öngördüğü hallerde bu süre üç ayı geçemez.

Bütün anayasalar gibi, 1982 Anayasası da kendinden önceki dönemim olaylarından geniş ölçüde etkilenerak hazırlanan ve bu nedenle o dönemdeki tehlikeye girdiği düşünülen kavramların korunmasına özel ağırlık veren bir anayasadır. Anayasanın temel hak ve özgürlüklerle ilgili bölümü adeta kişiyi devlete karşı koruyan liberal anayasacılık anlayışına karşı duyulan bir tepkiyi yansıtmaktadır. Zira burada kişi devlet çatışmasında kişi arka plana itilmiş; devlet, toplum ve kişiye karşı korunmak istenmiştir. Bunun sonucu olarak da 1982 Anayasasında temel hak ve özgürlükler arka planda kalmış, devlet, otorite, toplumun huzuru, milletin ve devletin bütünlüğü esas alınmıştır.¹⁵⁰ Anayasa'nın 34. maddesinde bunu açıkça görmek mümkündür.

1982 Anayasasınının 34. maddesinde, 03.10.2001 tarihinde 4709 sayılı yasanın 13. maddesi ile yapılan değişiklikle toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı yeniden düzenlenmiştir. Maddenin yeni hali şu şekildedir: "Herkes, önceden izin almadan, silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ancak, milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla ve kanunla sınırlanabilir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir." demektedir.

¹⁵⁰ SOYSAL, Mümtaz, "İnsan Hakları Açısından Temel Hak ve Özgürlüklerin Niteliği", Anayasa Yargısı, Ankara, 1987, s.46 ; "100 Soruda Anayasanın Anlamı"; TANİLLİ, Server, "Devlet ve Demokrasi" (Anayasa Hukukuna Giriş), 6.Baskı, İstanbul, 1990, s.655; TANÖR, Bülent, "İki Anayasa"; 1961-1982, 1. Baskı, İstanbul, 1986, s. 133-134; dpnt ATALAY, Esra a.g.e.s.74.

Yeni düzenleme ile ikinci fıkradaki idarenin şehir düzeninin bozulmasını önlemek amacıyla gösteri yürüyüşünün yapılacağı yer ve güzergâhı belirleyebileceğine ilişkin hüküm ile dördüncü fıkradaki idarenin “erteleme” ve “yasaklama” yetkilerine ilişkin, esasen genel ve soyut hükümler içermesi gereken bir Anayasada zaten yer almaması gereken hükümler ve dernekler, vakıflar, sendikalar ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının kendi konu ve amaçları dışında toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyemeyeceklerine ilişkin hüküm madde metninden çıkarılmıştır. Şüphesiz toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usullerin daha ayrıntılı düzenlemeler olarak kanunda veya yönetmelikte gösterilmesi daha isabetlidir¹⁵¹.

2- TGYÖ İLE İLGİLİ TÜRKİYE’DEKİ DÜZENLEMELER

a- İçtimaat-ı Umumiye Kanunu

Toplantı özgürlüğü yasalar düzeyinde ilk kez 27 Mayıs 1909 (1325) tarihinde çıkarılan İçtimaat-ı Umumiye Kanunu ile ele alınmıştır¹⁵². İçtimaat-ı Umumiye Kanunu, 1881 tarihli Fransız Genel Toplantılar Kanunu esas alınarak hazırlanmıştır; 09.06.1909 tarihinde yayınlanmıştır¹⁵³. Kanun, sadece toplantılarla ilgili olup gösteri ve yürüyüşten söz etmemektedir. Ertelemeden bahsedilmemekte, yasaklama gerekçesi olarak sadece bildirimsiz ve tutanaksız toplantılar gösterilmektedir¹⁵⁴. On bir maddeden oluşan Kanun’un 1. maddesine göre toplantı yapmak için izin almak gerekmemekte; bildirim sistemi kabul edilmekteydi.¹⁵⁵ Toplantıdan en az kırk sekiz saat önce iki kişi tarafından imzalı ve toplantının gün, saat ve yerini gösteren bir beyannamenin mahallin en büyük mülki amirine sunulması (m. 2, 3, 4); bu beyanname karşılığında ilmühaber verilmesi gerekmekteydi. Bu beyannamenin verilmesinden kaçınıldığı hallerde beyannameyi verenler tarafından zabıt tutularak

¹⁵¹ İŞGÖREN, Ali, a.g.e. s.71-72.

¹⁵² 2. Tertip Düstur, C.1, s.227, Ayrıca Bkz., Takvimi Vekayı, 4 Haziran 1325, No.244.; dpnt ŞEKER, Güven, a.g.e. s.25.

¹⁵³ R.G.2. Tertip Düstur, C.1.,s.368; dpnt GÜLHAN, Ozan, a.g.e., s.23

¹⁵⁴ ŞEKER, Güven, a.g.e., s.27; dpnt GÜLHAN, Ozan, a.g.e. s.24.

¹⁵⁵ AYGEN, Cemal, “Toplantı Hürriyeti” Yüzüncü Yıl Armağanı. AÜSBFM, 1959, s296; dpnt GÜLHAN, Ozan, a.g.e. s.24.

iki kişiye imzalatılabilecekti(m.3). Ayrıca, Devlet Reisi'nin sarayı ile toplu buldukları zamanlarda, Ayan ve Mebusan Meclisleri binalarının 3 kilometre mesafeleri dahilinde toplanılmayacağı (m.6), güneş battıktan doğuncaya kadar (m. 7/2) ve genel yollar üzerinde toplantı yapılamayacağı (m. 7/1) da belirtilmekteydi. Üç kişilik idare heyetin kurulması, bunların düzene ve genel ahlak kurallarına uymadıkları takdirde toplantının dağıtılması (m. 8) ve toplantılarda hükümet tarafından memur bulundurulabilmesi (m. 9)¹⁵⁶ de Kanun'un hükümleri arasındaydı.

İçtimaat-ı Umumiye Kanununda, tıpkı Fransız Genel Toplantılar Kanununda olduğu gibi, kanunsuz toplanmalarla ilgili bir hüküm yer almamıştır. Bu Kanunun ihtiyacı karşılamadığı anlaşılınca¹⁵⁷ 3.3.1328 tarihli Tecemmuat Hakkında Kanun-u Muvakkat kabul edilmiştir¹⁵⁸. On iki maddeden oluşan bu Kanunda, genel yollar üzerinde halkın velveyle toplanması ve bu hal ile dolaşması "tecemmu" olarak nitelendirilmiş ve silahlı veya kamunun huzur ve rahatını bozacak surette silahsız toplantılar yasaklanarak, hükümet kuvvetlerine bunların zorla dağıtılması yetkisi tanınmıştır¹⁵⁹. Ayrıca 3.3.1328 tarihinde çıkarılan tek maddelik İçtimaat-ı Umumiye Kanunu Müzeyyel Kanunu Muvakkat ile hükümete, emniyet ve asayiş bakımlarında sakıncalı bulunan toplantıları yasaklamak yetkisi tanınmıştır. Böylece İçtimaat-ı Umumiye Kanununun hükümleri sınırlandırılmıştır¹⁶⁰.

b- 6187 sayılı Vicdan ve Toplanma Hürriyetinin Korunması Hakkında Kanun

29 Temmuz 1953 tarihinde yürürlüğe giren 6187 sayılı "Vicdan ve Toplanma Hürriyetinin Korunması Hakkında Kanun"un 4. maddesi ile toplantı özgürlüğüne sınırlamalar getirilmiş ve genel toplantılarda kavlen veya fiilen hareket veya tecavüzde bulunulması veya toplantının huzur ve sükûnunu bozacak hareketler

¹⁵⁶ OZANALP,Şevket, a.g.e. s.13;YARSUVAT,Duygun a.g.e s87; dpnt GÜLHAN, Ozan, a.g.e. s.24.

¹⁵⁷ OZANALP,Şevket, a.g.e. s.14; dpnt İŞGÖREN, Ali, a.g.e. s.34.

¹⁵⁸ İŞGÖREN, Ali, a.g.e. s.34.

¹⁵⁹ YARSUVAT,Duygun, a.g.e., s.87; ATALAY,Esra, age., s.36; OĞUZALICI,Kadrettin, *Mer'iyetteki Osmanlı Mevzuatı*,İstanbul 1953,s.5-7;OZANALP,Şevket,a.g.e.s.14; dpnt İŞGÖREN,Ali, a.g.e.s.34

¹⁶⁰ OZANALP,Şevket, a.g.e. s.14; dpnt İŞGÖREN, Ali, a.g.e. s.34.

yapılması bazı şartlar altında cezalandırılmıştır¹⁶¹. Yürürlük ve yürütme maddeleriyle birlikte altı maddeden oluşan bu kanunun lâiklik karşıtı eylemlerin önüne geçmek için çıkarıldığı ileri sürülmektedir¹⁶². Gerçekten de Kanun'un ilk üç maddesi ile din üzerinden propaganda yapan veya telkinde bulunanlar cezalandırılmakta; cemiyet ya da mensuplarının ilişkisi için yaptırımlar yer almaktaydı¹⁶³.

c- 6761 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun

Bunlardan sonra çıkarılan 27.06.1956 tarih ve 6761 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun ise toplantı özgürlüklerini son derece sınırlamış, kullanım imkânını pek çok bakımdan ortadan kaldırmıştı¹⁶⁴. Bir kez daha bildirim sisteminden vazgeçilerek izin sistemine dönüldü.¹⁶⁵ Mülki makama ret sebeplerini bildirme konusunda yükümlülük de getirilmeyerek tam bir serbestlik tanındı.¹⁶⁶ Kanununun 13. maddesi ise, daha da ileri giderek; hükümet komiserine hedef gözetmeksizin ateş ederek topluluğu dağıtma yetkisi veriyordu.¹⁶⁷ Düzenlediği hak ve özgürlükler için bir güvence sistemi getirmemesi nedeniyle bu hükümlerin iptali (1924 Anayasası döneminde) mümkün olamamıştır¹⁶⁸.

¹⁶¹ RG.T. 29.07.1953, S.8470; dpnt ŞEKER, Güven, a.g.e. s.29.

¹⁶² DÜNDAR, Coşkun, "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hürriyeti ve 171 Sayılı Kanun", Askeri Adalet Dergisi, Y.1970-14, S.54-55-56, s.23; dpnt GÜLHAN, Ozan, a.g.e. s.27.

¹⁶³ RG. 29.07.1953/8470; dpnt GÜLHAN, Ozan, a.g.e. s.27.

¹⁶⁴ AKIN İLHAN F., "Toplanma Özgürlüğü", İÜHF.M., C.XXX, S.3-4, 1965, s.57, ESEN, Bülent Nuri, "Anayasa Hukuku ve Siyasi Hukuk" 5.b., Nebioğlu Matbaası, Ankara, 1957, s.201 ; dpnt ŞEKER, Güven, a.g.e., s.30.

¹⁶⁵ ARTUKMAÇ, Sadık, "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti Kanunu", TİD. Y.1964-34, S.298. s.9; ANAYURT, Ömer, "Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti" (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1996, s.111; YARSUVAT, Duygun, a.g.e.s90; dpnt GÜLHAN, Ozan, a.g.e. s.28

¹⁶⁶ YARSUVAT, Duygun, a.g.e.s93; dpnt GÜLHAN, Ozan, a.g.e. s.28

¹⁶⁷ GÜLHAN, Ozan, a.g.e. s.28

¹⁶⁸ İŞGÖREN, Ali, a.g.e s.41; dpnt GÜLHAN, Ozan, a.g.e. s.28.

d- 171 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti Hakkında Kanun

1961 Anayasasının yürürlüğe girmesinden kısa bir süre sonra toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünü, bu Anayasanın hükümleri doğrultusunda düzenleyen 171 sayılı Kanun kabul edilmiştir. 171 sayılı Kanunun ilk maddesine göre; "Herkes önceden izin almaksızın bu kanun hükümleri dairesinde; silahsız ve saldırısız olarak belli maksatlarla toplantılar veya gösteri yürüyüşleri yapma hakkına sahiptir." Bu madde anayasanın 28. maddesinin bir tekrarı gibidir. Görüldüğü gibi bu madde ile açıkça (yabancılar hariç) "izin sistemi" terkedilmiştir. Bildirim sistemi tekrar kabul edilmiş, mülki amire de ilmühaber verme zorunluluğu getirilmiştir (m. 7/4). Bu hükümler idarenin toplantı yeri belirleme yetkisini objektif ölçülere bağlamışsa da 171 sayılı Kanun idarenin toplantı özgürlüğünü genel olarak sınırlayıcı tutum içine girmesine engel olamamıştır.¹⁶⁹

171 sayılı Kanun on yıl kadar uygulandıktan sonra, birçok boşluğundan yararlanılarak zamanla kötüye kullanılmaya başlanılmış, bu durum kamu düzeninin bozulmasına neden olmuş, bu nedenle Kanunda değişiklik yapma yoluna gidilmiştir.¹⁷⁰ 1973 yılında, 1742 sayılı Kanunla 171 sayılı Kanunun üç maddesi değiştirilmiş, bir maddesine de yeni fıkralar eklenmiştir. Bu değişikliklerle beyanname verme süresi 48 saatten 4 güne çıkarılmış, tertip heyetini oluşturacak kişilerde belli niteliklerin aranması yoluna gidilmiş, ayrıca ilgili valiliğin gerekçeli önerisi üzerine İçişleri Bakanlığı'nın toplantının yapılmasını 30 güne kadar erteleyebilmesi yolu açılmıştır. Ancak 1742 sayılı Kanun Anayasa Mahkemesi tarafından biçim yönünden iptal edilmiştir. Bu iptalden iki yıl kadar sonra 1976 yılında Kanunda yeniden değişiklik yapılması yoluna gidilmiştir. 1932 sayılı Kanunla yapılan değişiklikler ile idareye, 10 güne kadar toplantı ve gösteri yürüyüşlerini erteleyebilme yetkisi tanınmış, ayrıca toplantının devamını imkansız kılacak ve genel sükun ve düzenini bozacak sözlü veya fiili saldırılar nedeniyle toplantıların dağıtılabileceği düzenlenmiştir. Anayasa Mahkemesi 171 sayılı

¹⁶⁹ İŞGÖREN, Ali, a.g.e. s.50-51'den özetlenmiştir.

¹⁷⁰ GÜNGÖR- KAVALLI "Uygulamada Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri" Yetkin Yay. Ankara 1990 s.123. dnt İŞGÖREN, Ali, a.g.e. s.52

Kanunda yapılan değişiklik ile getirilen on günlük erteleme yetkisinin “ölçüsüz”, “hakkın özüne dokunucu” ve “keyfiliğe açık” olduğunu belirterek iptal etmiştir¹⁷¹.

e- 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ve Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelik

Nihayet 1982 Anayasası'nın 34. maddesinde gösterilen toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı ile ilgili uygulanacak şekiller, usuller, şartlar, yasaklar ve cezalar, bu amaçla hazırlanan ve 06.10.1983 tarihinde kabul edilen 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nda belirtilmiş, bu kanunun aynı zamanda 171 sayılı Kanun'u da yürürlükten kaldırmıştır.

2911 sayılı TGYK'nın 1982 anayasasından ve getirdiği ortamdan etkilenmesi kaçınılmazdır. Temel olarak eski yapı korunmakla birlikte bazı sınırlamaların artırıldığı da gözlemlenebilir¹⁷².

2911 sayılı Kanun da “Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun” adı altında değişikliklere uğramıştır. 30.07.1998 tarih ve 4378 sayılı Kanun'un 1. maddesi ile¹⁷³ “yasadışı örgüt ve topluluklara ait amblem ve işaret taşınarak veya bu işaret ve amblemleri üzerinde bulunduran üniformayı andırır giysiler giyilerek veya kimliklerini gizlemek amacıyla yüzlerini tamamen veya kısmen bez vesair unsurlarla örterek toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılma” da toplantı veya yürüyüşü kanuna aykırı hale getirmek için yeterli sayıldı. 26.03.2002 tarih ve 4748 sayılı Kanun'un (2. Uyum Paketi) 6. maddesi ile¹⁷⁴ düzenleme kurulu üyesi olma yaşı yirmi birden on sekize indirilmiş, haklarında soruşturma ve kovuşturma yapılabilmesi izne bağlı kimseler ile yasama dokunulmazlığı bulunanlara da bu hak verilmiştir. Kanunun 7. maddesi ile de, Anayasa değişikliğine uyum

¹⁷¹ İŞGÖREN, Ali, a.g.e. s.52'den özetlenmiştir.

¹⁷² GÖKSU, Turkut; KÖKTAŞ, Arif; ÖZCAN, Mehmet; ERZURUMLUOĞLU, Bayram, “Polisi İlgilendiren Toplumsal Olayların Yönetimini (PİLTOY) Etkileyen Faktörler”, Polis Bilimleri Dergisi, Polis Akademisi Başkanlığı Yay., Cilt:5 Sayı:2, Ankara, 2003, s.49.

¹⁷³ RG. 02.08.1988/23421

¹⁷⁴ RG. 09.04.2002/24721

amacıyla, dernekler, vakıflar, sendikalar ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının kendi konu ve amaçları dışında toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyemeyeceklerine ilişkin 21. madde kaldırılmıştır. 03.08.2002 tarih ve 4771 sayılı Kanun'un (6. Uyum Paketi) 5. maddesi ile¹⁷⁵, yabancıların düzenlenmiş bir toplantı veya gösteri yürüyüşünde görev almaları konusunda izin sisteminden bildirim sistemine geçildi¹⁷⁶. Toplantı öncesinde bildirim verilmesi gereken süreç yetmiş iki saatten kırk sekiz saate indirildi. 30.07.2003 tarih ve 4963 sayılı Kanun'un (7. Uyum Paketi) 22. maddesi ile, toplantı ve gösteri yürüyüşleri erteleme süreleri, üç aydan bir aya indirilirken, valilerin yasaklama yetkisi, suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlikenin mevcut olması haliyle sınırlandırıldı¹⁷⁷.

Son olarak 23.01.2008 tarih ve 5728 sayılı Kanunun 422. maddesiyle¹⁷⁸, 2911 sayılı Kanun'un 28. maddesi değiştirilmiş; 578. maddesi ile de 2911 sayılı Kanun'un 35. maddesi yürürlükten kaldırılmıştır.

2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun 1. maddesinde kanunun amacı ve kapsamı belirtilmiş, hemen ardından 2. maddede ise bu kanunda geçen tanımlara yer verilmiştir.

Bir toplantı yahut gösteri yürüyüşü saldırsız olmanın yanında silahsız da olmalıdır. Buna paralel olarak TGYK 23. maddesinin (b) bendinde;

“Ateşli silahlar veya patlayıcı maddeler veya her türlü kesici, delici aletler veya taş, sopa, demir ve lastik çubuklar, boğma teli veya zincir gibi bereleyici ve boğucu araçlar veya yakıcı, aşındırıcı, yaralayıcı eczalar veya diğer her türlü zehirler veya her türlü sis, gaz ve benzeri maddeler...” taşınarak yapılacak toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin kanuna aykırı olacağını belirtmiştir¹⁷⁹.

¹⁷⁵ RG. 09.08.2002/24841

¹⁷⁶ AKTAN, Hamdi Yaver, “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü ve Özgürlüğü ile İlgili Değişiklikler ve AİHM ve Yargıtay Uygulaması”, Türkiye Barolar Birliği İHAUM Sempozyumu, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Adli Yargı, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2004, s.526; dpnt GÜLHAN, Ozan, a.g.e. s.35.

¹⁷⁷ R.G. 07.08.2003/25192

¹⁷⁸ RG. 08.02.2008/26781

¹⁷⁹ İŞGÖREN, Ali, a.g.e. s.99.

Yabancıların bu kanuna göre toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemeleri ise bazı izin ve bildirimlere tabi tutulmuştur. Bu izin ve bildirimler Kanun'un 3. maddesinin ikinci fıkrasında;

“Yabancıların ... bu kanun hükümlerine göre toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemeleri, İçişleri Bakanlığının iznine bağlıdır. Yabancıların bu Kanuna göre düzenlenen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde topluluğa hitap etmeleri, afiş, pankart, resim, flama, levha, araç ve gereçler taşımaları, toplantının yapılacağı mahallin en büyük mülki idare amirliğine toplantıdan en az kırk sekiz saat önce yapılacak bildirimle mümkündür.” şeklinde düzenlenmiştir. Görüldüğü gibi, Türk vatandaşları için önceden izin almadan toplantı ve gösteri yürüyüşü yapabilmeleri yabancılara tanınmamaktadır. Yabancıların toplantı ve gösteri yürüyüşü yapabilmeleri veya Türk vatandaşları tarafından düzenlenecek toplantı ve yürüyüşe katılabilmeleri İçişleri Bakanlığında önceden izin alma şartına bağlanmıştır.¹⁸⁰

TGYK'nın 4. maddesinde bazı toplantı ve faaliyetler bu kanuna istisna tutulmuştur. Bu toplantı ve faaliyetler;

a) Siyasi partilerin, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, vakıfların, derneklerin, ticari ortaklıkların ve diğer tüzelkişiliğin özel kanunlarına ve kendi tüzüklerine göre yapacakları kapalı yer toplantıları,

b) Kanunlara uymak, kendi kural ve sınırları içinde kalmak şartıyla kanun veya gelenek ve göreneklere göre yapılacak toplantı, tören, şenlik, karşılama ve uğurlamalar,

c) Spor faaliyetleri ile bilimsel, ticari ve ekonomik amaçlarla yapılan toplantılar,

d) Cumhurbaşkanı, Başbakan ve bakanların Devlet ve Hükümet işleri hakkındaki toplantı ve konuşmaları ile Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin halk

¹⁸⁰ TEKİNALP, G. “*Türk Yabancılar Hukuku*”, 4. baskı, İstanbul, 1992, s.105-106.;dpnt .ATALAY, Esra, a.g.e. s.105.

ile yapacakları sohbet niteliğindeki görüşmeler.”¹⁸¹ olarak ifade edilmiştir. Ayrıca m. 5’te seçim zamanı propaganda toplantıları saklı tutulmuştur.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının bazı şekil, usul ve şartları vardır. Bunlardan ilki bir düzenleme kurulu tarafından düzenlenmesi şartıdır. Bu kurulun nasıl oluşturulacağı TGYK’nın 9. maddesinde; Bu Kanuna göre yapılacak toplantılar, fiil ehliyetine sahip ve onsekiz yaşını doldurmuş, en az yedi kişiden oluşan bir düzenleme kurulu tarafından düzenlenir. Bu kurul, kendi aralarından birini başkan seçer. Diplomatik dokunulmazlıkları bulunan kişiler, düzenleme kurulu başkan veya üyesi olamazlar. Tüzel kişilerin toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemeleri, yetkili organlarının kararına bağlıdır.” şeklinde düzenlenmiştir.

Toplantının yapılabilmesi bildirim şartına bağlanmıştır. Bu bildirim şartı TGYK’nın 10. maddesinde; “Toplantı yapılabilmesi için, düzenleme kurulu üyelerinin tamamının imzalayacakları bir bildirim, toplantının yapılmasından en az kırksekiz saat önce ve çalışma saatleri içinde, toplantının yapılacağı yerin bağlı bulunduğu valilik veya kaymakamlığa verilir.

Bu bildirimde;

- a) Toplantının amacı,
- b) Toplantının yapılacağı yer, gün, başlayış ve bitiş saatleri,
- c) Düzenleme kurulunun başkan ile üyelerinin açık kimlikleri, meslekleri ikametgâhları ve varsa çalışma yerleri,

Belirtilir ve bildirim yönetmelikte gösterilecek belgeler eklenir. Bu bildirim karşılığında gün ve saati gösteren alındı belgesi verilmesi zorunludur. Bu bildirim, valilik veya kaymakamlıkça kabul edilmez veya karşılığında alındı belgesi verilmez ise keyfiyet bir tutanakla tespit edilir. Bu halde noter vasıtasıyla ihbar yapılır. İhbar saati bildirim verilme saati sayılır.

¹⁸¹ İŞGÖREN, Ali, a.g.e. s.107-108.

Aynı yerde, aynı gün toplantı yapmak üzere ayrı ayrı düzenleme kurullarınca bildirim verilmişse ilk verilen bildirim geçerlidir. Diğerlerine durum hemen yazılı olarak bildirilir.” şeklinde düzenlenmiştir. Düzenleme kurulu, toplantının başlangıcından bitirilmesine kadar görevli bir kuruldur. TGYK toplantının amacına uygun bir şekilde gerçekleşmesini sağlamak üzere bu kurula önemli görev ve sorumluluklar yüklemiştir. Bu görev ve sorumluluklar TGYK'nın 12. maddesinde şu şekilde düzenlenmiştir;

“Düzenleme kurulu, toplantının sükûn ve düzenini, bildirimde yazılı amaç dışına çıkılmamasını sağlamakla yükümlü ve sorumludur. Kurul, bunun için gereken önlemleri alır ve gerektiğinde güvenlik kuvvetlerinin yardımını ister. Alınan önlemlere rağmen sükûn ve düzenin sağlanamaması halinde, kurul başkanı toplantının sona erdirilmesini hükümet komiserinden isteyebilir.

Düzenleme kurulunun sorumluluğu, topluluk toplantı yerinden tamamen dağılıncaya kadar sürer.”

Ayrıca Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmeliğin 9. maddesinde düzenleme kurulunun görevleri; “Toplantının ve gösteri yürüyüşünün bildirimde belirtilen yer gün ve saatte yapılmasını ve bitirilmesini sağlamak,

Toplantının ve gösteri yürüyüşünün bildirimde belirtilen amacına uygun yapılmasını ve amacından sapmasını önleyici tedbirler almak,

Toplantı ve gösteri yürüyüşünün sükûn içinde çevreyi ve katılmayanları rahatsız etmeyecek şekilde geçmesini sağlamak,

Toplantı ve gösteri yürüyüşünün yapılmasına engel olanlarla devamına imkân vermeyecek tertiplere girişenleri toplantıyı amacından saptırmak isteyenleri güvenlik kuvvetlerine bildirmek,

Suç teşkil eden silah ve patlayıcı maddeleri veya her türlü kesici delici alet veya taş, sopa, demir, lastik çubuk, boğma teli ve zinciri gibi bereleyici ve boğucu araçlar veya yakıcı, aşındırıcı yaralayıcı ecza veya diğer her türlü zehir veya her türlü gaz ve benzeri maddeyi toplantı yerine sokmak isteyen kişileri önlemek amacıyla, bu gibilerin varlığından güvenlik kuvvetlerini haberdar etmek, yakalanmalarına yardımcı olmak,

Kanunların suç saydığı veya halkı suç işlemeye özendirici veya kışkırtan ibare veya ifade taşıyan afiş, pankart, döviz, resim, levha araç ve gerecin toplantı yerine sokulmasını önleyici tedbirler almak, bunların zabtı ve faillerinin yakalanması için güvenlik kuvvetlerini haberdar etmek ve yardımcı olmak,

Halkı suç işlemeye özendirici konuşmaları önlemek veya hükümet komiserince istenmiş ise, konuşmayı kestirmek,

Toplantının ve gösteri yürüyüşünün amacı dışında veya kanunun suç saydığı sloganların söylenmesini veya ses yayın cihazları ile yayımını önleyici tedbirleri almak bu gibi davranışları güvenlik kuvvetlerine haber vermek ve faillerini yakalatmak,

Toplantı ve gösteri yürüyüşüne katılacakların toplantı yerine gelişlerinde gerekiyorsa kimliklerinin tespiti ve benzeri faaliyetlerde güvenlik kuvvetlerine yardımcı olmak,

Toplantının ve gösteri yürüyüşünün kanunlara uygun yürütülmesi amacı ile hükümet komiserince istenen hususları yerine getirmek ve çalışmalarına yardımcı olmaktır.” şeklinde düzenlenmiştir.

Yine Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmeliğin 10. maddesi ise düzenleme kurulunun sorumluluklarını;

“Düzenleme kurulu, başkan dahil en az yedi üyesini toplantı ve gösteri yürüyüşü başlamazdan önce toplantı yerinde hazır bulundurmak ve bunların toplantının bittiği, katılanların tamamen dağıldığı hükümet komiserince kendilerine bildirilinceye kadar toplantı yerinde kalmalarını sağlamakla yükümlüdür.

Düzenleme kurulunun çabalarına rağmen, toplantı ve gösteri yürüyüşünde sükûn ve düzen sağlanamaz veya toplantı ve gösteri yürüyüşünün amacı dışına çıkacağı anlaşılırsa kurul başkanı toplantı veya gösteri yürüyüşünün sona erdirilmesini hükümet komiserinden ister. Böyle bir istekte bulunulması, düzenleme kurulunun o ana kadar kanundan doğan sorumluluğunu ortadan kaldırmaz.

Hükümet komiserince bizzat veya düzenleme kurulu başkanının isteği üzerine toplantı ve gösteri yürüyüşünün sona erdirilmesine karar verilmesi halinde düzenleme kurulu üyeleri bu karara uyararak, yerine getirilmesi için kararın ilanı dahil, her türlü gayreti göstermek zorundadırlar.” şeklinde düzenlemiştir.

İkinci şart ise önceden bildirimde bulunma zorunluluğudur. Ön bildirim rejiminde, özgürlüğün kullanılması, ilgililerin kamu makamlarını önceden bilgilendirmesi koşuluna bağlanmıştır. Özellikle toplu özgürlüklerin kullanılmasında tercih edilen bu sistemde, herhangi bir izin alma zorunluluğu yoktur. Bildirimi alan idare pasif konumda olup, bir alındı belgesi vermek zorundadır. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelikte belirtilen belgeler ise şunlardır (md. 5)¹⁸²;

- Nüfus cüzdan örneği,
- Adli sicil kaydı,
- İkamet belgesi,
- Fiil ehliyetine sahip ve 18 yaşını bitirmiş olduklarına dair şahsi beyan belgesi,
- Düzenleme kurulunda yer alacak yabancılar için, ilgili Valilik kanalıyla, İçişleri Bakanlığından alınan izin belgesi; Kanun'a göre düzenlenen

¹⁸² İŞGÖREN, Ali, a.g.e. s.104.

Toplantı ve Gösteri yürüyüşlerinde topluluğa hitap edecek, afiş, pankart, resim, filama, levha, araç ve gereçler taşıyacaklar için mahallin en büyük mülki idare amirliğine, toplantıdan en az 48 saat önce bildirimde bulunulduğunu gösteren belge,

- Tüzel kişilerce düzenlenecek toplantı ve gösteri yürüyüşleri için yetkili organlarının buna ilişkin kararı.

TGYK'nın 13. maddesinde hükümet komiseri ve yetkileri sayılmıştır. Bu maddeye göre; “Valilik ve kaymakamlıkça; hâkim ve savcılar ve bu sınıftan sayılanlar ile Silahlı Kuvvetler, adalet, genel ve özel kolluk kuvvetleri mensupları hariç olmak üzere, il veya ilçelerdeki mülki idare amirliği hizmetleri sınıfına dahil memurları ile diğer kamu görevlilerinden müdür, amir veya bunların yardımcıları arasından bir kişi, hükümet komiseri olarak ve gerektiğinde iki kişi de hükümet komiseri yardımcısı olarak görevlendirilir.

Hükümet komiseri, toplantı yerinde uygun göreceği bir yerde bulunur ve toplantıyı teknik ses alma cihazları, fotoğraf ve film makineleri gibi araçlarla tespit ettirebilir.

Hükümet komiseri, 12'nci maddede öngörülen durumlarda düzenleme kurulu başkanının isteği veya toplantının sürmesini imkânsız kılacak derecede genel sükûn ve düzeni bozacak ve suç teşkil edecek nitelikte sözle veya eylemle saldırlı bir biçim alması halinde toplantıyı sona erdirmeye yetkilidir.”

TGYK'nın 20. maddesi ise gösteri yürüyüşüne ilişkindir. Bu maddede; “Gösteri yürüyüşlerinin şekil ve şartları ile ertelenmesi veya yasaklanması hakkında da bu Kanunun 3 üncü ve 4 üncü bölümlerindeki hükümler uygulanır.

Şehir ve kasaba içindeki genel yollar üzerinde yapılacak yürüyüşlere ait bildirimlerde, 6'ncı madde gereğince ilan olunan yol ve yönlere uyulmak şartıyla, yürüyüşe geçmek için seçilecek toplanma yeri ile izlenecek yol ve dağılma yerinin belirtilmesi zorunludur.” denilerek gösteri yürüyüşünün çerçevesi çizilmiştir.

Kanunun 23. maddesi kanuna aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşlerini düzenlemiştir; 24. madde ise kanuna aykırı hale dönüşen toplantı ve gösteri yürüyüşünün dağıtılmasını düzenlemiştir. Bu dağıtmanın ne şartlarda olacağı maddede;

a) Hükümet komiseri toplantı veya gösteri yürüyüşünün sona erdiğini bizzat veya düzenleme kurulu aracılığı ile topluluğa ilan eder ve durumu en seri vasıta ile mahallin en büyük mülki amirine bildirir.

b) Mahallin en büyük mülki amiri, yazılı veya acele hallerde sonradan yazı ile teyit edilmek kaydıyla sözlü emirle, mahallin güvenlik amirlerini veya bunlardan birini görevlendirerek olay yerine gönderir.

Bu amir, topluluğa Kanuna uyularak dağılmalarını, dağılmazlarsa zor kullanılacağını ihtar eder. Topluluk dağılmazsa zor kullanılarak dağıtılır. Bu gelişmeler hükümet komiserince tutanaklarla tespit edilerek en kısa zamanda mahallin en büyük mülki amirine tevdi edilir.

(a) ve (b) bentlerindeki durumlarda güvenlik kuvvetlerine karşı fiili saldırı veya mukavemet veya korudukları yerlere ve kişilere karşı fiili saldırı hali mevcutsa, ihtara gerek olmaksızın zor kullanılır.

Toplantı ve gösteri yürüyüşüne 23 üncü madde (b) bendinde yazılı silah, araç, alet veya maddeler veya sloganlarla katılanların bulunması halinde bunlar güvenlik kuvvetlerince uzaklaştırılarak toplantı ve gösteri yürüyüşüne devam edilir. Ancak, bunların sayıları ve davranışları toplantı veya gösteri yürüyüşünü Kanuna aykırı addedilerek dağıtılmasını gerektirecek derecede ise yukarıdaki fıkra hükümleri uygulanır.

Toplantı ve gösteri yürüyüşüne silah, araç, alet veya maddeler veya sloganlarla katılanların tanınması ve uzaklaştırılmasında düzenleme kurulu güvenlik kuvvetlerine yardım etmekle yükümlüdür.

Toplantı veya gösteri yürüyüşlerinin kanuna aykırı olarak başlaması hallerinde; güvenlik kuvvetleri mensupları, olayı en seri şekilde mahallin en büyük mülki amirine haber vermekle beraber, mevcut imkânlarla gerekli tedbirleri alır ve olaya müdahale eden güvenlik kuvvetleri amiri, topluluğa dağılmaları, aksi halde zor kullanılarak dağıtılacakları ihtarında bulunur ve topluluk dağılmazsa zor kullanılarak dağıtılır.” şeklinde düzenlenmiştir.

TGYKUDY’ e göre polisin başlıca görevleri şunlardır;¹⁸³

a) Düzenleme Kurulu üyelerinin, aranan şahıslardan olup olmadığını, merkezden sorarak 48 saat içinde tespit etmek,

b) Toplantı yerinde bir gün önceden ve toplantı ve gösteri yürüyüşünün yapılmasından iki saat önce keşif yapmak, toplantı ve gösteri yürüyüşünün emniyetini bozabilecek nedenleri ortadan kaldırmak,

c) Toplantıya katılacakların toplantı yerine belirlenen caddede veya sokaklardan güvenlik kuvvetlerinin gözetiminde gelmeleri için gerekli önlemleri almak,

d) Toplantının huzur ve sükûnun bozanları, hükümet komiserinin veya düzenleme kuruluşunun isteği üzerine toplantı yerinden uzaklaştırmak,

e) Kanuna uygun olarak başlayıp kanuna aykırı duruma dönüştüğüne hükümet komiserince karar verilerek, hükümet komiserince veya düzenleme kurulu aracılığı ile topluluğa ilan edilmesine rağmen dağılmayan topluluğa kanuna uyararak dağılmalarını, dağılmazlarsa zor kullanılacağını ihtar etmek ve topluluk dağılmazsa zor kullanarak topluluğu belirlenen güzergâhtan dağıtmak,

f) Toplantı ve gösteri yürüyüşüne silah veya patlayıcı madde veya her türlü kesici, delici alet veya taş, sopa, demir ve lastik çubuk, aşındırıcı, yaralayıcı ecza veya diğer her türlü sis, gaz vb. madde veya kanunların suç saydığı ibare ve ifadeleri

¹⁸³ YÜKSEL, Mehmet, “*Toplumsal Olaylarda Çevik Kuvvet*”, Çağın Polisi Dergisi, Poyraz Ofset Matbaacılık; Ankara, Ocak 2003, s.43-45.

ihativa eden afiş, pankart, resim, levha, araç ve gereç taşıyarak katılanlar veya slogan atarak, ses cihazları ile yayın yaparak halkı suç işlemeye teşvik edenler bulunuyorsa bunları olay yerinden uzaklaştırarak toplantı ve gösteri yürüyüşünün devamını sağlamak, ancak bunların sayıları ve davranışları, toplantı ve gösteri yürüyüşünü kanuna aykırı toplantı veya yürüyüşü niteliği kazandıracak derecede ise, yukarıdaki fıkra hükümlerine göre hareket etmek,

g) Kanuna aykırı olarak başlayan toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde olayı derhal mahallin en büyük mülki amirine haber vermekle beraber, mevcut imkânlarla gerekli tedbirleri alıp, topluluğa dağılmalarını, aksi durumda zor kullanılarak dağıtılacakları ihtarında bulunmak ve topluluk dağılmazsa zor kullanarak dağıtmak,

h) Halka karşı, doğrudan veya ses yükselten veya ileten her hangi bir alet ve ya araç ile söz söyleyerek veya seslenerek veya basılmış veya çoğaltılmış veya elle yazılmış veya çizilmiş kâğıtları duvarlara veya diğer yerlere yapıştırarak veya dağıtarak veya benzeri araç ve yollarla halkı kanuna aykırı toplantı veya yürüyüşe özendirmeye ve kışkırtmaya kalkışanların bu hareketlerini yasaklamak,

i) Toplantı veya gösteri yürüyüşünün yapılacağı tarihten bir önceki günden toplantı ve gösteri yürüyüşünün başlayacağı saate kadar, güneşin doğuşundan batışına kadarki zaman içinde olmak kaydıyla, ses yükselten veya ileten herhangi bir alet veya araç ile çağrı yapılabilir. Kuralı dışına çıkanlar ile kapalı yer toplantılarında ses yükseltici alet veya araçlarla dışarıya yayın yapanların bu hareketlerini yasaklamak, yasaklara uymayanlar hakkında gereken hukuki işlemi yapmak,

j) Önceden tespit edilmiş yerler dışında toplantı veya gösteri yürüyüşlerine ilişkin çağrı veya propaganda amacıyla kullanılacak afiş, pankart ve benzerlerini asanları engellemek ve yasaklamak,

k) Toplantı ve gösteri yürüyüşü sırasında suç işleyenleri, yukarıdaki fıkralarda belirtilen emir ve ihtarların yapılmasına gerek duymadan yakalamak ve

haklarında yer ve zaman kaydına bakılmaksızın, Meşhut Suçların Muhakeme Usulü Kanununa göre işlem yapmak,

O yerin yetkili güvenlik Amiri, bölgesinde düzenlenecek toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde kendisine verilebilecek görevlerin en iyi biçimde yapılabilmesi için önceden hazırlıklı olmak ve konu ile ilgili olan plan yapmakla yükümlüdür.” şeklinde sayılmıştır.

TGYK’da toplantı ve gösteri yürüyüşünün ertelenmesi ve yasaklanması konusuna daha önce değinmiştik. Konuyu biraz daha irdelenecek olursak; toplantı, toplantının yapılacağı saatten en az yirmi dört saat önce düzenleme kurulunun çoğunluğu tarafından, bildirim verildiği valilik veya kaymakamlığa yazı ile bildirilmek şartıyla kırk sekiz saati geçmemek üzere yalnız bir kez geri bırakılabilir (m. 14). Bir bölge valiliğine bağlı illerden; birden çok ilde aynı günde toplantı yapmak için bildirim verilmesi üzerine, toplantı güvenliğini sağlamak amacıyla ilgili valilerce bölge valiliğinden takviye istenmesi halinde, bölge valisi bu isteklerin karşılanamayacağı kanısına varırsa, takviye gönderilemeyen illerdeki toplantılar on günü aşmamak üzere bölge valiliğince bir kez ertelenebilir (m. 16/1). Aynı günde birden çok bölge valiliğine bağlı illerde toplantı yapmak için bildirim verilmesi üzerine, toplantı güvenliğini sağlamak amacıyla ilgili bölge valilerince İçişleri Bakanlığından takviye istenmesi halinde, İçişleri Bakanlığı bu isteklerin karşılanamayacağı kanısına, varırsa, takviye gönderilemeyen bölge valiliğine bağlı illerdeki toplantılar on günü aşmamak üzere İçişleri Bakanlığına bir kez ertelenebilir (m. 16/2). Bölge valisi, Vali veya kaymakamlarca ertelenen veya yasaklanan veya İçişleri Bakanlığı tarafından ertelenen toplantılara ilişkin gerekçeli erteleme veya yasaklama kararı toplantının başlama saatinden en az yirmi dört saat önce bir yazı ile düzenleme kurulu başkanına veya bulunamadığı takdirde üyelerden birine tebliğ edilir. Vali veya kaymakamlarca ertelenen veya yasaklanan toplantılar hakkında bölge valiliğine ve İçişleri Bakanlığına, bölge valilerince ertelenen veya yasaklanan toplantılar için de İçişleri Bakanlığına bilgi verilir (m. 18/1).

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılmasında bazı yerler yasaklanmıştır. TGYK'nın 22. maddesine göre bu yerler;

- Genel yollar
- Parklar
- Mabetler
- Kamu hizmeti görülen bina ve tesisler ve bunların eklentileri
- TBMM'ye bir kilometre uzaklıktaki alan
- Şehirlerarası yollardır.

TGYK'da çağrı ve propaganda araçlarına yönelik de bir düzenleme bulunmaktadır. Bu konuyu düzenleyen 26. madde şu şekildedir:

“Toplantı veya yürüyüşlere ilişkin çağrı veya propaganda amacıyla kullanılan basılı veya çoğaltılmış veya el ile yazılmış davetiye, levha ve ilanlarda düzenleme kurulu başkanı ile en az altı üyesinin adları, soyadları ve imzalarının bulunması; bunlardan asılması gerekenlerin, Kanunun 6. maddesinde belirtilen yöntemle de uyulmak şartıyla valilik veya kaymakamlıklarca önceden tespit edilmiş yerlere asılması zorunludur. Bu propaganda ve çağrı alet ve araçlarında, halkı suç işlemeye özendirilen veya kışkırtan yazı veya resim bulunması yasaktır.

Toplantı veya gösteri yürüyüşünün yapılacağı tarihten bir önceki günden toplantı veya gösteri yürüyüşünün başlayacağı saate kadar, güneşin doğuşundan batışına kadarki zaman içinde olmak kaydıyla ses yükselten veya ileten herhangi bir alet veya araç ile çağrı yapılabilir. Bu süre dışında çağrı için sözü geçen alet veya araçlar kullanılamaz.

Kapalı yer toplantılarında, ses yükseltici alet veya araçlarla dışarıya yayın yapılamaz.”

2911 Sayılı TGYK'nın 27. maddesinin Kışkırtma Yasağı başlığı altındaki bölümde; Halka karşı, doğrudan doğruya veya ses yükselten veya ileten herhangi bir alet veya araç ile söz söyleyerek veya seslenerek veya basılmış veya çoğaltılmış veya

elle yazılmış veya çizilmiş kâğıtları duvarlara veya diğer yerlere yapıştırarak veya dağıtarak veya benzeri araç ve yollarla halkı kanunsuz toplantı veya yürüyüşe özendirmek veya kışkırtmak yasaklanmış ve bu hareketlerin güvenlik kuvvetlerince men edileceği belirtilmiştir¹⁸⁴.

Ayrıca TGYK'da ceza hükümleri (m. 28-34) ve çeşitli hükümler (m. 35-41) düzenleme alanı bulmuştur.

f- Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü ile İlgili Diğer Kanun, Tüzük ve Yönetmelikte Bulunan Düzenlemeler

1) Kanun

Hukukumuzda TGYK'dan başka kanunlarda da toplantı ve gösteri yürüyüşleri ile ilgili hükümler bulunmaktadır. Bunlara da kısaca değinmek gerekirse,

2559 Sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu'nun 9. maddesine göre; "Polis, tehlikenin veya suç işlenmesinin önlenmesi amacıyla usûlüne göre verilmiş sulh ceza hâkiminin kararı veya bu sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde mülkî âmirin vereceği yazılı emirle;

A) 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu kapsamına giren toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yapıldığı yerde veya yakın çevresinde,

Suçun önlenmesi amacıyla kişilerin üstlerini, araçlarını, özel kâğıtlarını ve eşyasını arar; alınması gereken tedbirleri alır, suç unsurlarına el koyar ve evrakı ile birlikte Cumhuriyet savcılığına tevdi eder.

¹⁸⁴ YAŞAR, Yılmaz, "Açıklamalı Polis Meslek Hukuku", Başkent Klişe Matbaacılık, 20.Baskı, Ankara, 2005, s.333.

1402 Sayılı Sıkı Yönetim Kanunu m.15'in (k) bendine göre ise; "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti hakkında Kanuna muhalefetten doğan suçlar"ı işleyenler sıkıyönetim zamanında askeri mahkemelerde yargılanırlar.

2935 Sayılı OHAL Kanununun 11. maddesine göre; Genel güvenlik, asayiş ve kamu düzenini korumak, şiddet olaylarının yaygınlaşmasını önlemek amacıyla kapalı ve açık yerlerde yapılacak toplantı ve gösteri yürüyüşleri yasaklanabilir, ertelenebilir, izne bağlanabilir.

3201 Sayılı Emniyet Teşkilat Kanunu Ek m. 13'te ; Polis çevik kuvvet birimlerinin kanuna uygun toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin düzeninin ve güvenliğinin sağlanmasında, kamu düzenini bozabilecek nitelikteki toplumsal hareketlerin meydana gelmesi muhtemel yerlerde önleyici tedbirlerin alınmasında ve bu yerlerde devriye hizmetlerinin yürütülmesinde, kanuna aykırı sokak ve meydan hareketlerinin önlenmesinde, toplumsal olaylar ile kanuna aykırı sokak veya meydan hareketlerinde toplumun veya kişilerin maddi ve manevi varlıklarının tecavüzlerden korunmasında, kanuna aykırı olayların gerekirse zor kullanarak etkisiz hale getirilmesinde görevlendirilir.

II) Tüzük

Grev ve Lokavtlarda Mülki İdare Amirlerince Alınacak Önlemlere İlişkin Tüzüğün 10. maddesine göre ise; greve katıldıkları veya lokavta uğradıkları halde işyeri veya çevresinden ayrılmayanlar veya topluluk oluşturanlar ayrılmaları ve dağılmaları için uyarılır, uyarıya uymayanlar TGYK'nın toplulukların dağıtılması ile ilgili hükümleri uygulanarak dağıtılır.

III) Yönetmelik

Jandarma Teşkilatı Görev ve Yetkileri Yönetmeliğinin 32. maddesinin (a) fıkrasına göre; Jandarma, gecikmesinde sakınca bulunan durumlarda, il sınırları içinde valinin, ilçe sınırları içinde kaymakamın somut olay ve gereksinimler için her

seferinde yeniden bulunacağı istemi üzerine; toplantı ve gösteri yürüyüşleri ile ilgili mevzuat kapsamına giren toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin düzenini ve güvenliğini bozacak faaliyet ve davranışları önlemek üzere, toplantı veya yürüyüşlerin yapıldığı yerde veya yakın çevresinde kanunlara göre el konulması gerekli araç, gereç ve eşyaların bulundurulup bulundurulmadığının saptanması, suçla ilgili kişileri ele geçirmek amacıyla; kişilerin üstlerini, araçları, eşyaları ve özel taşıtları arar. Suç unsuru gördüklerine el koyar, soruşturma dosyası ile birlikte adli makamlara gönderir. Vali ve Kaymakamın aramaya ilişkin istemi Jandarma tarafından derhal yerine getirilir. Bu istek yazı ile iletilebileceği gibi ivedi durumlarda sözlü olarak da bildirilebilir. Ancak en kısa zamanda yazı ile doğrulanır.

3- TÜRKİYE'DE TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ ÖZGÜRLÜĞÜNÜN NİTELİĞİ

Demokratik toplumlarda kişilere tanınan hürriyetler, Jellinek'in artık klasikleşen ve genellikle benimsenen sınıflandırması ile "negatif statü hakları", "pozitif statü hakları", "aktif statü hakları" diye üç büyük kategoriye ayrılır¹⁸⁵.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı negatif statü hakları (koruyucu haklar) arasında yer almaktadır. Bu hak bireyi belli saldırılardan koruyan haklardır. Yani bireyi özgürlüklerine yapılacak saldırılara karşı korurlar. Negatif statü haklarından olan toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına Anayasanın 34. maddesinde yer verilmiştir.

Negatif statü bireyin, içinde devlet olmaksızın bireysel sorunlarını çözebilmesi, devlet olmaksızın toplumsal yaşamını düzenleyebilmesi ve devlet olmaksızın işlemlerini görebilmesi için devletten özgür kalabildiği bir durumdur. Bu durum belli özgürlük haklarını, serbest alanları veya devletin saldırı ve sınırlamalarına karşı bireyin serbest kullanımına bırakılmış hukuksal değerleri

¹⁸⁵ JELLINEK, G "L'Etat moderne et son droit (Trad. G. Fardis-Paris.1913)", c.II, s.51vd.; dpnt KAPANİ, Münici, "Kamu Hürriyetleri", Yetkin Yay., 7.Baskı, Ankara, 1993, s.6.

korumaları durumunda ve korudukları sürece temel haklarla biçimlenir ve garanti edilir¹⁸⁶.

Negatif statü hakları, kişinin devlet tarafından aşılamayacak ve dokunulamayacak özel alanının sınırlarını çizen hürriyetlerdir (vicdan hürriyeti, düşünce hürriyeti, kişi güvenliği, konut dokunulmazlığı gibi). Bunlar devlete negatif bir tutum, sadece bir karışmama ve “gölge etmeme” ödevi yüklerler. Pozitif statü hakları ise, vatandaşa devletten olumlu bir davranış, bir hizmet ve yardım isteme imkânı tanır (sağlık hakkı, öğrenim hakkı, çalışma hakkı, sosyal güvenlik, vs...) ve bunun karşılığında devlete sosyal alanda belirli ödevler ve fonksiyonlar yükler. Aktif statü hakları ise, siyasal görüş ve tutumlarını açıklama, örgütlenme, oy kullanma, referandum, seçme ve seçilme yollarıyla vatandaşa toplum yönetiminde söz sahibi olma ve kararlara katılma yetkisini veren siyasal haklardır¹⁸⁷.

Negatif statü hakları kişilerin kendi özel alanıyla ilgili ve devlet tarafından korunması gereken haklardır. Devlet bu haklara gerekmedikçe müdahale etmemeli ve bu hakların kullanılabilmesi için üzerine düşeni yapmalıdır. Pozitif statü hakları insanların kendilerine yönelik devletin çeşitli imkânlardan yararlandıkları, aktif statü hakları ise, bireyin özgürlüğünün devlet içinde aktif olarak kullanıldığı haklardır.

Bu üç gruba dahil olan haklar, hürriyetin birbiriyle sıkı sıkıya bağlı olan yönlerini oluştururlar. Bunlardan her biri diğeri ile tamamlanmadıkça hürriyet de tam olmaz. Negatif haklar, pozitif statü hakları (sosyal haklar) tanınmadığı sürece başlı başına hürriyeti sağlamaya, büyük kitleleri ondan yararlandırmaya yeterli değildir. Sadece pozitif statü haklarının tanınması ise, belki geniş ölçüde sosyal güvenliği sağlayabilir, fakat her halde kişiyi gerçek anlamda “hür” kılmaz. Öte yandan, bu iki kategori hak da, siyasal katılma hakları (aktif statü hakları) olmazsa, iktidar tarafından her zaman geri alınabilecek bir bağış niteliğinde, tamamen desteksiz ve güvencesiz kalır. Kişi hak ve hürriyetlerini siyasal iktidarın sataşmalarına karşı korumanın en etkili yolu, hiç şüphesiz, kişiyi iktidarın kuruluşuna katılmaya çağırarak ve onun kullanılmasını denetleme imkânlarını kendisine sağlamaktır. Ancak

¹⁸⁶ ŞEKER, Güven, a.g.e. s.9.

¹⁸⁷ KAPANİ, Münci, a.g.e. s.6.

şurası da bir gerçektir ki, siyasal haklar diğer hak ve hürriyetlerle desteklenmedikçe başlı başına büyük bir anlam ifade etmez. Tam bir seçim hürriyeti, her şeyden önce düşüncenin açıklanması, haberleşme, basın, toplanma, vs. gibi kamuoyunu oluşturan hürriyetlerin bulunmasına bağlıdır¹⁸⁸.

Kullanım şekillerine göre hak ve özgürlükler ferdi ve kolektif hak ve özgürlükler olarak gruplandırılmıştır. Ferdi hakları birey tek başına kullanabilirken kolektif haklar ancak grup halinde kullanılabilir haklardır. Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü bu ayrımında kolektif özgürlükler arasında yer alır¹⁸⁹. Toplantı ve gösteri yürüyüşünde bu hakkın kullanımı tek başına mümkün değildir. Dolayısıyla hem toplantı hem de gösteri yürüyüşü için bu hakkın birçok kişi tarafından aynı anda kullanılması gerekmektedir.

4- AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİNİN İÇ HUKUKUMUZDAKİ YERİ

Sözleşmede öngörülen haklarla özgürlükleri güvence altına almak, öncelikle bağıtılı Devletlerin ulusal makamlarının görevidir. Ulusal mahkemeler, bu ulusal makamların fiil ya da ihmallerini gözden geçirmek suretiyle bu güvence sisteminde ne ölçüde rol oynayabilirler? Bu soru, esas olarak, Sözleşme hükümlerinin ulusal mahkemeler önüne getirilen davalarda doğrudan uygulanabilir olup olmadığı sorununa bağlıdır. Bu sorunun cevabı ise, uluslararası hukukun, ulusal sistem içinde ne ölçüde etkili olduğu meselesine bağlıdır¹⁹⁰.

Uluslararası hukuk uluslararası toplumun hukukudur.(...) Uluslararası toplumun yalnızca devletlerden oluştuğu düşüncesine dayanan görüşe göre, uluslararası hukuk devletler arasındaki ilişkileri düzenleyen kurallar bütünü olarak tanımlanmaktadır¹⁹¹.

¹⁸⁸ KAPANİ, Münci a.g.e., s.6-7.

¹⁸⁹ ANAYURT, Ömer, "Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti", Kazancı Yay., İstanbul, 1988, s.73-74; dpnt KARA, Çağlayan a.g.e. s.45.

¹⁹⁰ DİJK, Van, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türkiye'nin Bireysel Şikâyet Hakkını Kabul Etmesi", (Çev. Ömer MADRA), Bilal A.Ş. Yay.,Ankara, s.8-9.

¹⁹¹ PAZARCI, Hüseyin, "Uluslararası Hukuk Dersleri", Turhan Kitabevi Yay.,Ankara, 1997, s.1.

Andlaşmaların hukuk düzeni içindeki yeri konusunda, iki görüş vardır. Bunlardan biri “ikinci görüş”, diğeri de “tekçi görüş”tür. İkinci görüşe göre, uluslararası hukuk ile iç hukuk birbirinden farklı ve tamamen bağımsız, iki ayrı hukuk düzenidir. Her iki hukukun düzenledikleri toplumsal ilişkiler birbirinden farklıdır. İç hukuk özellikle ulusal düzeyde yer alan kamusal veya bireysel ilişkileri düzenlerken, uluslararası hukuk büyük ölçüde devletler arasındaki ilişkileri düzenler. Her iki hukuk düzeni birbirinden bağımsız oldukları için, kuralların birbiriyle çatışması da sözkonusu değildir. Bir hukuk düzenindeki kuralın diğesinde geçerli olabilmesi için, açıkça yollamada bulunulması ya da aktarma yapılması gerekir. Bu ikinci görüşe “ikili düzen” anlayışı da denilmektedir.(...) İkili düzeni uygulayan ülkelerde, Sözleşme iç hukukun bir parçasını oluşturmamakla birlikte, devlet Sözleşme ile güvence altına alınmış olan hak ve özgürlüklerin uygulanmasını sağlamak için gerekli önlemleri almak zorundadır. Bu düzende bir sözleşmenin ulusal hukuka aktarılması bir yasama tasarrufu ile olmaktadır. Tekçi görüşe göre ise tek bir hukuk düzeni vardır. Uluslararası ve iç hukuk, bir bütünün parçalarıdır. Uluslararası hukuk alanında yaratılan kural, ulusal kurallar arasında yerini alır ve aldığı yere göre uygulanır. Burada önemli olan, bu iki tür düzenlemeden hangisinin diğersinden üstün olduğu sorunudur. Bu alanda genel eğilim, uluslararası hukukun, iç hukuka üstün olduğu yönündedir. Her ülkenin hukuk sistemi, ulusal hukuk içinde, andlaşmaların yerini belirler. Tekçi sistemin egemen olduğu ülkelerde, andlaşmaların yerini saptamak için her devletin durumunu, kendi koşulları ve anayasa sistemi içinde değerlendirmek gerekir. Bu konuda evrensel bir kural yoktur.¹⁹²

Uluslararası hukuk, Devletleri, kendi uluslararası yükümlülüklerini nasıl yerine getirecekleri ve uygun uluslararası kuralları kendi ulusal hukuk sistemleri içinde nasıl uygulayacakları konusunda karar vermekte serbest bırakmaktadır. Devletlerin uluslararası sorumluluğu ancak bu uygulamanın nihai sonucu açısından ortaya çıkacaktır¹⁹³.

¹⁹² GÖLCÜKLÜ, A.Feyyaz; GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, a.g.e. 2003, s.19.

¹⁹³ DİJK, Van a.g.e. s.9.

Sözleşme ile güvence altına alınan temel hak ve özgürlüklere uygun hareket edilmemesi halinde Devletlerin uluslararası sorumluluğu gündeme gelecek ve bunun neticesinde Sözleşme hükümlerine aykırı hareket eden âkit devletler yaptırımla karşılaşabilecektir.

İnsan haklarının korunması, temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmasına yönelik olan AİHS'ne göre âkit devletler kendi iç hukuk düzenini ve buna bağlı olan yetkilerini Sözleşme hükümleri gereğince düzenlemeleri, yani iç hukuk normlarını uluslararası normlara ters düşmeyecek şekilde düzenlemesi gerekecektir.

AİHS'nin iç hukukumuzdaki yerine gelecek olursak, Anayasanın (m. 90) da "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir. Bu antlaşmalar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz" hükmü yer almaktadır. Anayasamızın 90. maddesine göre antlaşmalar yasa gücünde olmasına karşın Anayasa'ya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz hükmü gereğince öğretide değişik yorumlara gidilmiştir. Kimilerine göre yasa gücünde, kimilerine göre ise yasanın üzerindedir.

Yine sözleşmenin iç hukuka uygulanabilmesi için onaylanması gereklidir. Bu kural Anayasanın 90. maddesinde; "Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak andlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır. Türk kanunlarına değişiklik getiren her türlü andlaşmaların yapılmasında birinci fıkra hükmü uygulanır" denmektedir. Ayrıca 07.05.2004 tarih ve 5170 sayılı kanunun 7. maddesiyle Anayasanın 90. maddesinde değişiklik yapılarak; "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır" hükmü eklenmiş, tartışmaların biraz da olsa önüne geçilmiş, temel hak ve özgürlükler konusunda uluslararası sözleşmeler daha üstün tutulmuştur.

Tekçi hukuk düzenlerinde, uluslararası sözleşmeler usulüne uygun onaylandıklarında, ayrıca bir işleme gerek olmaksızın ulusal hukuk kuralı niteliği kazanırlar ve doğrudan uygulanabilirler. Anayasanın 90. maddesinin ifadesi de, antlaşmaların usulüne göre yürürlüğe konulduklarında iç hukukun bir parçası haline geldiğini anlatmaktadır. Dolayısıyla, bu hüküm dikkate alındığında, Türk hukukunda AİHS'nin iç hukukun bir parçası olduğu ve doğrudan uygulanabilir bir nitelik taşıdığı görülmektedir¹⁹⁴.

5- TÜRKİYE'DEKİ UYGULAMALAR

Ülkemizde Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün, idari birimlerce belirlenen yerlerde kullanılabildiğinden bahsetmiştik. Gerek Türk yargı organları ve gerekse AİHM'nin Türkiye ile ilgili kararları doğrultusunda toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün Türkiye'deki uygulama alanını değerlendirelim.

a- AİHM Kararları Doğrultusunda

Türkiye'de toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünü AİHM kararları çerçevesinde konuyla ilgili belli başlı davaları örnek verecek olursak:

Oya Ataman / Türkiye Davası: 22 Nisan 2000 tarihinde İstanbul Sultanahmet Parkında F tipi cezaevlerini protesto etmek amacıyla basın açıklaması ve bir yürüyüş düzenlenmiştir. Polis izinsiz gösteri yaptıkları gerekçesiyle gruba dağılması yönünde uyarıda bulunmuştur. Grup uyarıları dinlemeyerek yürüyüşlerine devam etmiş, güvenlik güçleri biber gazı kullanmış ve aralarında başvuranların da yer aldığı 30 kişiyi gözaltına almıştır. Başvuran Cumhuriyet Başsavcılığına İstanbul Emniyet Müdürlüğü ve ilgili polisler hakkında biber gazı kullanarak kötü muamelede buldukları ve yasadışı olarak gözaltına alındıkları iddiası ile şikâyette bulunmuşlardır. Cumhuriyet Savcılığı suç oluşturan unsurların yok olduğu gerekçesiyle takipsizlik kararı vermiş, bu karara yapılan itiraza ise Ağır Ceza Mahkemesi takipsizlik kararını onamıştır. Dava AİHM'ye taşınmıştır. Mahkeme

¹⁹⁴ ÖZDEK, Yasemin, a.g.e. s.85.

AİHS'nin 3. maddesine aykırı muamele iddiaları ile ilgili bir belge bulamadığı için 3. maddenin ihlal edilmediği sonucuna varmış, ancak 11. madde ile ilgili olarak halka açık gösterilerin düzenlenmesi için hiçbir izne gerek olmadığını gözlemlediği için barış yanlısı toplanmalara hoşgörüyle yaklaşılması gerektiğinden dolayı polisin zor kullanarak müdahale etmesinin orantılı olmadığına ve kamu düzeninin korunması için gerekli bir tedbir olmadığına karar vermiş dolayısıyla 11. maddenin ihlal edildiğine hükmetmiştir¹⁹⁵.

Protopapa / Türkiye Davası: Eliade Protopapa Lefkoşa'da yaşayan bir Kıbrıs vatandaşıdır. 1989 tarihinde Birleşmiş Milletler tampon bölgesi sınırında yer alan Lefkoşa Okullar Bölgesinde Türkiye karşıtı bir gösteride yer almıştır. Bayan Protopapa'nın ifadesine göre Türk Polisi tarafından tutuklama sırasında kaba kuvvet kullanılmış, elektrikli copla dövülmüş, tıbbi bir yardım görmeden sıcak bir odada kilitli tutulmuş, daha sonra Lefkoşa'daki yerel mahkeme Bayan Protopapa'nın mahkeme gününe kadar gözaltında tutulmasını onamıştır. 2 gün hapis, para ve tazminat ücreti ödeme cezasına çarptırılmıştır. Kendisinin kötü muameleden dolayı omurgasında ciddi hasarlar meydana geldiğini iddia etmiştir. Türk Hükümeti ise Bayan Protopapa'nın şiddetli bir gösteriye katıldığını, Birleşmiş Milletler Tampon Bölgesini ihlal edip Kıbrıslı Türkler tarafından kontrol edilen bölgeye girdikten sonra Kıbrıs Türk Polisi tarafından tutuklandığını bildirmiştir. Bayan Protopapa kötü muameleye maruz kalmamış ve kullanılan güç kabul edilebilir seviyededir. Bayan Protopapa yargılanmış ve suçlu bulunmuş, hapis cezasına çarptırılmıştır.

Bayan Protopapa 3. 5. 6. 7. 11. 13. 14. maddelere dayanarak AİHM'de dava açmış, kötü muameleye maruz kaldığını, yasadışı olarak gözaltında tutulduğunu, adil olmayan bir mahkemede yargılandığını, suç olmayan eylemlerden dolayı cezalandırıldığını, barışçıl bir kurulda yer almadığını, temel hakların ihlaline karşı etkili yerel bir çarenin emrinde olmadığını, etnik kökenin ve dini inanışları doğrultusunda farklı muamele gördüğünü iddia etmiştir. AİHM tüm bu iddiaları incelemiş ve tüm bu iddialarla ilgili olarak hiçbir hakkının ihlal edilmediğine karar vermiştir. Kısaca burada mahkeme 11. maddenin ihlali ile ilgili olarak Türk veya

¹⁹⁵ <http://www.yargitay.gov.tr/aihm/upload/74552-01.pdf>

Kıbrıslı Türk güçlerinin gösterinin siyasi nitelikleri yüzünden değil de gösterinin şiddet içeren yapısı ve KKTC sınırı ihlali üzerine müdahale ettiği belirlenmiş ve 11. maddenin ihlal edilmediğine hükmetmiştir¹⁹⁶.

Saya ve Diğerleri Davası: 30 Nisan 1999 tarihinde Adıyaman Valisi İşçi Bayramı kutlamalarının Hasancık Beldesinde bulunan Adıyaman Amfiteyatrosu'nda yapılması için yetki vermiştir. 1 Mayıs günü grup sağlık işçileri sendikasında toplanmış ve kutlamalar için amfiteyatroya doğru yürümeye başlamıştır. Grup polisler tarafından durdurulmuştur. Vali tarafından izin alındığını beyan eden grup yürüyüşe devam etmek istemiştir. Polis grubu dağıtma için müdahale etmiştir. Başvuranlar yaralandıklarını iddia etmişler ve başvuruların da aralarında bulunduğu 38 kişi yakalanmıştır. Daha sonra başvurular gözaltına alınmıştır. Başvuranlar yakalanmaları sırasında aşırı güç kullanıldığı gerekçesiyle Cumhuriyet Savcılığına suç duyurusunda bulunmuşlardır. 4483 sayılı Kanun uyarınca dosya Valiliğe gönderilmiş ve Adıyaman İl İdare Kurulu sanık polis memurları hakkında cezai kovuşturma başlatmak için yeterli delilin mevcut olmadığına karar vermiştir. Başvuranlar bu kararı temyiz etmiş ise de Yüksek İdare Kurulu, İdare Kurulu kararını onamıştır. 1 Haziran 1999 tarihinde Adıyaman Cumhuriyet Savcısı göstericiler hakkında takipsizlik kararı vermiştir. Kararda ayrıca 2911 sayılı Kanununun 24. maddesi uyarınca polisin gruba dağılması için yüksek sesle uyarıda bulunma yükümlülüğü olduğu halde polisin bunu yapmadığını belirtmiştir. Cumhuriyet Savcısı göstericilerin 2911 sayılı Kanunu ihlal etmediklerine karar vermiştir.

Başvurucular 3. madde uyarınca AIHM'ye müracaat etmişlerdir. AIHM yaptığı incelemeler sonucunda 3. maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir. Başvurucular ayrıca toplantı esnasında yapılan polisin müdahalesinin toplantı özgürlüğünü ihlal ettiğini iddia etmişlerdir. AIHM polisin müdahalesinin ve sonrasında başvuruların toplantıya katılmaktan dolayı yakalanmalarının başvuruların 11. madde uyarınca olan haklarına başlı başına müdahale oluşturduğunu değerlendirmiştir. Mahkeme müdahalenin demokratik toplumlarda

¹⁹⁶ <http://www.avrupakonseyi.org.tr/aihmk/2009.208.htm>

zorunlu olmadığı görüşüne varmıştır. Ayrıca mahkemeye göre devletler sadece toplantı hakkını korumakla kalmamalı aynı zamanda bu hakka makul olmayan dolaylı kısıtlamalar getirmekten kaçınmalıdırlar. Mahkeme grubun kamu düzeni için tehlike oluşturmadığını veya şiddet eylemlerine girişmediğini kaydetmiştir. Mahkeme güç kullanımını içeren müdahalenin orantısız olduğunu ve direnişin bozulmasını önlemek için gerekli olmadığını değerlendirmiş ve 11. maddenin ihlal edildiğine hükmetmiştir¹⁹⁷.

Djavit An / Türkiye Davası: Başvuru sahibi, Türk kökenli bir Kıbrıs vatandaşı olup çocuk doktorudur ve KKTC'de yaşamaktadır. Aynı zamanda, Kıbrıs Türklerinin ve Yunanlıların üyesi bulunduğu, "Bağımsız ve Federal Kıbrıs Hareketi" derneğinin Türk tarafı koordinatörüdür. Başvuru sahibi, değişik tarihlerde Güney Kıbrıs'ta düzenlenen iki toplumlu görüşmelere katılmak için KKTC yetkililerine müracaat etmesine rağmen, yapılan 46 müracaattan ancak 6 tanesinde "yeşil hattan" adanın güneyine geçmesine izin verilmiştir.

Başvuru sahibi, yetkililerin, "yeşil hattı" geçerek iki toplumlu toplantılara katılmasına izin verilmemesinin, bilgi edinme ve bilgi açıklamayı da kapsayan, Sözleşmenin 10. maddesinde korunan ifade ve 11. maddesinde korunan toplantı yapma ve dernek kurma özgürlüğünün ihlali anlamına geldiğini iddia etmiştir.

Mahkeme, başvuru sahibinin Güneydeki adı geçen toplantılara katılmasının engellenmesinin, Sözleşmenin 11. maddesinde korunan barışçıl amaçla düzenlenen bir toplantıya katılma hakkı üzerinde bir sınırlama olduğunu düşünmektedir. Mahkeme'ye göre Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin güneye geçişini düzenleyen bir hukuk kuralının mevcut olmadığı gözükmektedir. Bu sebeplerle Mahkeme 11. maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir¹⁹⁸

Samüt Karabulut / Türkiye Davası: 8 Nisan 2002 tarihinde saat 21.15 ve 21.30'da düzenlenen resmi polis belgelerine göre, güvenlik güçleri, İnsan Hakları Derneği'nin bu tarihte Tünel Meydanı'nda İsrail'in Filistin'e yönelik operasyonlarına

¹⁹⁷ <http://www.inhak-bb.adalet.gov.tr/aihm/karar/sayavedigerleri18.11.2008.doc>

¹⁹⁸ İŞGÖREN, Ali, a.g.e. s.197-202'den özetlenmiştir.

ilişkin izinsiz gösteri ve basın açıklaması yapacağı istihbaratını almıştır. Polis, sözkonusu yerde saat 19.00 itibarıyla gerekli önlemleri almıştır. Saat 20.00 da mumlar, resimler ve üzerinde “Bütün dünya Filistin, Hepimiz Filistinliyiz”, “İşgale son, özgür Filistin”, ve “Aranıyor Ariel Sharon Savaş Suçlusunu” şeklinde sloganların yazılı olduğu afişler taşıyan yaklaşık 30-35 kişi meydanda toplanmıştır. Kalabalık, caddede oturma eylemi yapmıştır. Polis, birçok kez dağılmaları için göstericileri uyarmış ve alanı terk etmeleri için koridor oluşturmuştur. Grup dağılmaya başlamış, ancak uyarılara rağmen, başvuran dahil iki kişi yerde oturmaya ve slogan atmaya devam etmiştir. Polis bu şahısları yakalamak için zor kullanmıştır. Başvuran bu sırada göstericilerden birini polisin yakalamaya çalıştığını görmüş, onu niye yakaladıklarını sorduğunda da Emniyet Müdürü ve 5-6 polis sinirlenerek başvurana vurmuş ve ardından kendisini de yakalamıştır. Başvuran kendisine tekme ve yumruk atıldığını ve başı ve sırtı dahil olmak üzere, vücudunun çeşitli yerlerine copla vurulduğunu iddia etmiştir. Polis başvurunu hastaneye götürmüş ve muayenede darp izlerine rastlanmıştır.

Bu bağlamda soruşturma açılmış, İstanbul Valiliği tarafından polisler hakkında soruşturma izni verilmemesi kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine başvuru itiraz etmiş ancak İstanbul Bölge İdare Mahkemesi polislerin kovuşturulmasında ön şart bulunmadığı için dosyayı Beyoğlu Cumhuriyet Savcılığına göndermiştir. Cumhuriyet Savcısı polisler hakkında takipsizlik kararı vermiştir. 2911 sayılı kanununun 24. maddesine uygun müdahale edildiğini belirtmiştir. Bunun üzerine başvuran tekrar itirazda bulunmuş İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi başvuranın itirazını reddetmiştir. Bunun üzerine başvuran AİHM’de dava açmış, AİHM bu davada gösteriye yapılan polis müdahalesinin, AİHS’nin 11. maddesinin ikinci paragrafı kapsamında, orantısız olduğu ve düzensizliği önlemek ve kamu emniyetini korumak için gerekli olmadığı kanısına vararak ihlal kararı vermiştir¹⁹⁹.

¹⁹⁹ <http://www.inhak-bb.adalet.gov.tr/aihm/karar/samutkarabulut09.03.2009.doc>

b- Yargıtay ve Danıştay Kararları Doğrultusunda

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü hakkında Yargıtay'ın ve Danıştay'ın da vermiş olduğu kararlar bulunmaktadır. Bu kararlardan bazılarını bakacak olursak:

Yargıtay 8.C.D. 27.06.2002, 2002/949 E., 2002/7518 K.: Dosyaya yansıyan bilgi ve belgelere göre; Bergama ilçesi Ovacık Köyünde siyanürle altın arama faaliyetini sürdüren Eurogold şirketinin çalışma alanına, bir kamyonun, siyanür maddesi getirdiğine ilişkin duyum alınması üzerine, idari yargı kararlarıyla bu şirketin faaliyetlerinin durdurulmasına karşın, siyanürle altın arama çalışmalarının sürdürdüğü düşüncesi ve siyanürün insan yaşamını ve çevreyi olumsuz yönde etkileyeceği inancının ortaya çıkardığı ani tepkiyle, yörenin değişik köylerinden gelenlerle birlikte sanıkların, İzmir-Çanakkale karayolundaki önceden kararlaştırılmaksızın, duyarlılık kazanmış bir konuda toplamsal refleks sonucu trafiği aksatmadan tek sıra halinde yürümekten ibaret eylemlerinde 2911 sayılı Yasanın 28/1: madde ve fıkrasında tanımı yapılan kanunsuz toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme veya yönetme suçunun unsurlarının oluşmadığı gözetilmeden, dosya içeriğine uymayan bir kabulle beraatları yerine yazılı şekilde mahkumiyetlerine karar verilmesi,²⁰⁰ bozmayı gerektirmiştir.

Yargıtay 8.C.D. 14.11.2003, 2002/12173E., 2003/6172 K.: Davacının arkadaşları ile birlikte Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasasına aykırı davranmaktan yakalanıp bir süre gözaltında kaldığı, hakkında açılan dava sonunda beraat ettiği iddiasıyla dava açılmış olması ve Gazi Polis Karakolunun 19.10.1998 günlü yazısında davacı ve arkadaşlarının “yakalandıklarından” söz edilmesi karşısında, tüm kanıtlar toplanarak iddianın doğruluk derecesi araştırılıp haksız yakalama ve göz altı söz konusu olduğunda tazminata hak kazanacağı gözetilerek buna göre karar verilmesi gerekirken, böyle bir araştırma ve inceleme yapılmaksızın eksik soruşturma ile yazılı biçimde hüküm kurulması,²⁰¹ bozmayı gerektirmiştir.

²⁰⁰ İŞGÖREN, Ali, a.g.e. s.158.

²⁰¹ İŞGÖREN, İdem, s.180.

Yargıtay 8.C.D. 23.01.2004, 2002/12823E., 2004/323 K.: Selüloz-İş Sendikası genel başkanı ve yöneticileri olan sanıkların SEKA Dalaman İşletmesi'nin o gün özelleştirilmesine tepki duyan ve olay günü vardiya çıkışında, fabrika önünde kendiliğinden toplanan işletme işçileri ile birlikte hareket ederek yapılan özelleştirme işlemi dağılmaları için müdahalede bulunmayan ve uyarı yaparak olayı izlemekle yetinen polisin hoşgörüsü altında protesto etmekten ibaret eylemlerinde, 2911 sayılı Yasanın 28/1. madde ve fıkrasında tanımı yapılan yasadışı toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme ve yönetme suçunun unsurlarının bulunmadığı, olayın adı geçen sendikayı doğrudan ilgilendiren bir konuda demokratik bir tepki niteliğinde kabul edilmesinin gerektiği gözetilmeden yazılı biçimde mahkûmiyet kararı verilmesi,²⁰² bozmayı gerektirmiştir.

Danıştay 10. Daire 1995/300 E.N, 1997/909 K.N.: Davacı dernek şubesinin, sanatçılar, halk oyunları ekibi ve ozanların katılacağı bir şenlik düzenlemek için 16.12.1993 tarihinde Malatya Valiliğine başvurduğu, Malatya Valiliğince, düzenlenmek istenen bu şenliğin, ilin huzur ve güvenini bozacağı, devlet aleyhine yıkıcı faaliyet göstermek için düzenleneceğinden söz edilerek izin verilmediğinin anlaşıldığı, davacı derneğin bu tür bir şenlik düzenleyebileceği, henüz işlenmemiş ve işleneceği yolunda da ciddi ve inandırıcı kanıtlar bulunmayan suçun işlenebileceği ihtimalinden hareketle, varsayıma dayalı olarak tesis edilen işlemde hukuka uygunluk bulunmadığı, davalı idarece, her ne kadar ilgili derneğin bir terör örgütünü desteklediği ve devlet aleyhine yıkıcı faaliyet göstermek için bu şenliği düzenlemek istediği ileri sürülmekte ise de, düzenlenecek şenlikte suç işlenmesini önlemenin davalı idarenin görevinde olması, herhangi bir suç işlenmesi durumunda ise suçu işleyenler ve dernek hakkında gerekli yasal işlemlerin yapılacağına açık olması karşısında bu iddianın yerinde görülmediği gerekçesiyle dava konusu işlemi iptal etmiştir²⁰³.

Danıştay 10. Daire 2000/5570 E.N , 2003/108 K.N.: Deng Dergisi Van irtibat bürosunda çalışanların bu derginin kuruluş yıldönümü kutlama toplantısına izin verilmesi talebini Van Valiliği reddetmiştir. İdare Mahkemesi'nde açılan dava

²⁰² İŞGÖREN, Ali a.g.e., s.158.

²⁰³ <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr> sitesinden indirilen UYAP mevzuat programından alınmıştır.

üzerine; davacı kuruluş çalışanlarının yapacak olduğu kuruluş yıldönümü kutlamalarının Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununda Cumhuriyetin ana ilkelerini yok etme amacını güden fiillerin işlenmesinin kuvvetle muhtemel haller ile devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünü bozucu amaçlı toplantıları yasaklama yetkisi veren 17 inci maddesine istinaden yasaklandığı, ancak idarenin toplantıyı yasaklamayıp bu olaylar meydana geldikten sonra toplantıyı dağıtabileceği belirtilmiştir. Van Valiliği işlemi Van İdare Mahkemesi'nce iptal edilmiştir. İptal kararı Van Valiliği'nce temyize götürülmüştür. Danıştay tarafından dava dosyasının incelenmesiyle, davalı idarece, Deng isimli derginin kuruluş yıldönümünü kutlamak amacıyla, bu derginin Van irtibat bürosu çalışanlarından oluşan düzenleme kurulu tarafından kapalı salonda gerçekleştirilmek istenilen toplantıya; bölgede aynı amaçla yapılan toplantılarda muhtelif olaylar olduğu, düzenleme kurulu üyelerinin hakkında, yasadışı örgütler adına faaliyette bulunmak yolunda bilgi fişleri bulunduğu, toplantıda gösterilecek slayt asıllarının verilmediği ve yapılacak konuşma metninin de incelenmesinden toplantının milli güvenlik gereklerini ihlal edici nitelik taşıdığı gerekçesiyle izin verilmediği anlaşılmaktadır. Olağanüstü halin uygulanmakta olduğu İlde şiddet hareketlerini önlemek ve ilgili tedbirleri almakla yükümlü idarenin bu amaçla yetkisini kullanarak tesis ettiği işlemde hukuka aykırılık bulunmamakta olup aksi yolda verilen İdare Mahkemesi kararında yasal isabet görülmemiştir. Dolayısıyla Danıştay bu kararı bozmuştur²⁰⁴.

c- Ülkemizin İçinde Bulunduğu Durum

Ülkemizin içinde bulunduğu ekonomik koşullar, ideolojik olarak pek çok fikir ve görüşlerin olması, ülkemizde yaşayan insanların çeşitli etnik kökenlerinin bulunması, çeşitli dinlere mensup pek çok vatandaşın olması, farklı siyasi ve görüş ve fikirlerde insanların bulunması sebebiyle pek çok farklı düşünce ve fikirlere sahip insanlar ve gruplar bulunmaktadır. Dolayısıyla bu durum bir hak arama şekli olan toplandı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğüne de yansımıştır. Herkes ya da her grup kendi fikir ve düşüncelerinin haklılığını savunmak ve seslerini duyurabilmek amacıyla sokaklara dökülmektedir. Tabi bu durum demokrasinin bir gereğidir. Ancak

²⁰⁴ <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr> sitesinden indirilen UYAP mevzuat programından alınmıştır.

burada ülkemizin içinde bulunduğu şartlar itibari ile de zaman zaman fikir çatışmaları yaşanabilmektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken kendilerine tanınan bu özgürlüğü kullanırken başkalarının haklarına saygı göstermeleri gerektiğidir. Devlet toplumsal barışı korumak adına bazı önlemler almak zorundadır. Kolluk kuvvetleri burada hem kamu düzenini hem de gösteriye katılanların güvenliğini sağlamakla görevlidir.

Özellikle 1 Mayıs ve Nevruz Kutlamaları ile üniversite olaylarında farklı düşünce ve görüşlere sahip kişilerin bazı provakotörlerin de etkisiyle toplantı ve gösteri yürüyüşleri esnasında toplumun düzenini bozan davranış ve tutum içerisine girdikleri görülmektedir. Dolayısıyla başta uluslararası hukuk kuralları ve Anayasa ve yasalarla düzenlenen kuralların dışına çıkılarak yapılan toplantı ve gösteri yürüyüşü kanunsuz hale dönüşmekte, bu durum polis ve göstericileri karşı karşıya getirmektedir. Polis bu durumda kanunsuz toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyen kitleye müdahale etmekte ve kanunen üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmektedir. Ancak bu durumda yapılacak olan müdahale orantılı olmalı, müdahaleyi gerektirecek sebep ortadan kalkar kalmaz müdahaleye son verilmelidir. Yapılacak olan müdahale orantılı güç kullanımı şeklinde olmalıdır.

Yine üniversite olaylarında da farklı görüş ve düşünceye sahip grupların seslerini duyurabilmek için kanunsuz toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenledikleri görülmekte, polis ile göstericiler karşı karşıya gelmektedir. Burada da dikkat edilmesi gereken toplantı ve gösteri yürüyüşünün uluslararası ve ulusal mevzuat çerçevesinde yapılması ve kanunsuz toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde polisin müdahalesini toplantı ve gösteri yürüyüşünü dağıtmaya yetecek oranda güç kullanımı ile sağlanması gerektiği, orantısız güç kullanımının demokrasi ve insan hakları ile bağdaşmayacağıdır. Kolluk kuvvetleri burada ulaşılmak istenen amaç ile kullanılan araçlar arasındaki dengeyi sağlamalı, aşırı güç kullanımından kaçınmalı, orantılı güç kullanımına azâmi dikkat etmelidir.

d- Basında Çıkan Bazı Haberler

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü ile ilgili olarak Türkiye uygulaması ile ilgili basında çıkan bazı olaylara da göz atmakta fayda vardır. Bu olaylardan birkaçına bakacak olursak;

“1 Mayıs’ı Dolmabahçe’de kutlamak isteyen bir gruba polis tazyikli su ve biber gazı ile müdahale etti. Kabataş’ta toplanan ve ellerinde “Sine-sen” pankartı taşıyan bir grup, “Yaşasın 1 Mayıs” sloganları atarak Dolmabahçe’ye gelmek istedi. Geniş güvenlik önlemi alan emniyet güçleri, gruba önce tazyikli su ile müdahale etti. Ardından da grubun dağılması için biber gazı kullandı. Bu sırada bazı göstericiler gözaltına alındı. Dolmabahçe’de İnönü Stadyumu önüne toplanan gruba da polis tarafından izin verilmedi. Grup, daha sonra gözaltına alındı. Beşiktaş İhlamurdere Caddesi ve Barbaros Bulvarı üzerinde toplanan gruplar, İnönü Stadi’na gitmek üzere Dolmabahçe Caddesi’ne doğru slogan atarak yürüyüşe geçti. Gruba polis ekiplerince biber gazı da kullanılarak müdahale edildi. Gruptakiler ara sokaklara girerek kaçmaya çalışırken, polis ekiplerine taş ve şişe attı. Olaylarda çok sayıda gösterici gözaltına alındı. Ortabahçe Caddesi üzerinde toplanan başka bir grup slogan atarak Taksim’e çıkmak üzere Dolmabahçe’ye yürümek istedi. Polis, grubun yürüyüşüne izin vermezken, biber gazı sıkarak müdahalede bulundu ve çok sayıda eylemciyi gözaltına aldı. Bu arada, Taksim’de çıkmak isteyen gruptan birinin taşlı saldırısına uğrayan polis, Harbiye Orduevi önünde grubun dağılmasını sağlamak amacıyla havaya “uyarı ateşi” açtı. Divan Oteli yakınlarında ortaya çıkan ve polisin müdahale ettiği bir gruptakiler, yeniden toplanarak Harbiye istikametine doğru yürüyüşe geçti. Harbiye Orduevi önüne gelen gruptakiler, burada bekleyen polis ekiplerine taşlı saldırıda bulundular. Bunun üzerine polis tarafından grubun dağılmasını sağlamak amacıyla havaya birçok kez “uyarı ateşi” açıldı.”²⁰⁵.

“İzmir Valiliği, DTP’nin Gündoğdu Meydanı’ndaki Nevruz Kutlama taliplerine müsaade etmedi. Nevruz kutlamalarının uygun görülmeşiş sebebini de açıklayan Valilik, aynı yer için daha önceden İzmir Tarımını Destekleme ve

²⁰⁵ <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/406860.asp#storyContinues>

Geliştirme Derneği'nin müracaat ettiğini ve bu isteğin kabul edilerek kendilerine bildirildiğini açıkladı. Buna rağmen aynı alanda iki gösterin olmayacağını bildiren valilik, izinsiz gösteri yapılması halinde güvenlik güçlerinin müdahale edeceğini ifade etti. Konuyla ilgili yapılan yazılı açıklamada şu görüşlere yer verildi: "DTP İzmir İl Başkanı Mehmet Bayraktar başkanlığındaki (11) kişilik düzenleme kurulu tarafından 11.03.2008 günü Valiliğimize müracaatta bulunularak; 23.03.2008 günü 11.00-18.00 saatleri arasında 2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununa göre İlimiz Konak İlçesi Gündoğdu Meydanında, 'Nevruz Bayramı' adı altında gösteri yürüyüşü ve açık hava toplantısı düzenleyecekleri bildirilmiştir. 23.03.2008 günü 11.00-18.00 saatleri arası Konak Gündoğdu Meydanında 'Çiftçilerin sorunları ve Hükümetin tarım politikası' konulu miting için İzmir Tarımını Destekleme ve Geliştirme Derneği tarafından 05.03.2008 tarihinde Valiliğimize müracaat yapıldığından; 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun 10. maddesi, 'Aynı yerde, aynı gün toplantı yapmak üzere ayrı ayrı düzenleme kurullarınca bildirim verilmişse ilk verilen bildirim geçerlidir. Diğerlerine durum yazılı olarak bildirilir" hükmü doğrultusunda, DTP İzmir İl Başkanı Mehmet Bayraktar başkanlığındaki (11) kişilik düzenleme kurulu tarafından yapılan müracaatın 2911 Sayılı Kanunun 10. maddesi uyarınca Vilayet Makamınca uygun görülmediği 17.03.2008 tarihli tebligat sözlü ve yazılı olarak Tertip Komitesine bildirilmiştir. Ayrıca; Düzenleme Kurulu üyelerine de aynı şekilde sözlü olarak bahse konu Vilayet kararı tebliğ edilmiştir. 23.03.2008 günü 11.00-18.00 saatleri arasında düzenlenmek istenilen ancak 2911 Sayılı Kanunun 10. maddesine göre Valiliğimizce uygun görülmeyen gösteri yürüyüşü ve açık hava toplantısı için Konak Gündoğdu meydanındaki toplanmalara Valiliğimizce kesinlikle müsaade edilmeyeceği, toplanılması halinde güvenlik kuvvetleri tarafından kanunlarca verilmiş olan yetki çerçevesinde kararlılıkla gerekli yasal müdahale ve işlemlerin yapılacağı, vatandaşlarımızın provakatif grupların telkinlerine itibar etmemeleri ve mitinge katılmak amacıyla Gündoğdu meydanına gelmemeleri hususu kamuoyuna duyurulur." denildi²⁰⁶.

²⁰⁶ <http://www.haberler.com/izmir-valiligi-nevruz-kutlamalari-icin-gundogdu-haberi/>

“İstanbulu bir grup üniversite öğrencisi Ankara’daki karşıt görüşlü öğrenciler arasında yaşanan olayları protesto etti. Galatasaray Meydanı’nda basın açıklaması yapan öğrenciler, olaylar sonrası tutuklanan arkadaşlarına mektup atmak için Galatasaray Postanesi’ne yürümek isteyince çevik kuvvet engel oldu. Yapılan görüşmelerin ardından polis, öğrencilere slogan atmadan pankartlarını indirmeleri karşılığında yürümelerine izin verdi. Postaneye gelen öğrenciler yere oturarak arkadaşlarına destek içerikli mektup yazdı. Öğrenciler cezaevine mektup göndermenin ardından olaysız dağıldı.”²⁰⁷

Ülkemizin içinde bulunduğu durum itibari ile değişik etnik kökenlerden insanlar yaşamaktadır. Bu durum farklı görüş ve düşünceleri de beraberinde getirmektedir. Ülkemiz tarih boyunca birçok kültür ve medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bunun neticesi olarak toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde farklı görüş ve düşünceler ortaya atılabilmektedir. Özellikle büyük kentlerde bu tür hareketliliğin sıklıkla yaşandığı gözlemlenmektedir. Ülkemiz açısından aslında bu durum yadırganmamalıdır. Çünkü demokratik toplumlarda bir hak arama şekli olan toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü gelişmişliğin ve çağdaşlaşmanın en önemli unsurları arasında yer almaktadır. Ancak ülkemizde zaman zaman toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin amacın dışına çıkılarak kanunsuz hale dönüştüğü ve kolluk güçleri ile göstericilerin karşı karşıya geldikleri bilinmektedir. Bunda toplantı ve gösteri yürüyüşünün amacı dışına çıkmasını sağlayan provokatörlerin de etkisi vardır. Bu durumda kolluk güçleri göstericilere müdahale etmektedir. Toplantı ve gösteri yürüyüşleri barışçıl amaçlı olmalıdır. İdare toplantı ve gösteri yürüyüşünün güvenli bir şekilde yapılabilmesi için gerekli tedbirleri almalı ve zorunlu bir neden olmadıkça müdahalede bulunmamalıdır.

AİHS’de konu ile ilgili ülkemiz aleyhine açılmış çeşitli davalar bulunmaktadır. İnsan hak ve ihlalleri ülkemizin uluslararası alanda saygınlığı ve prestiji açısından son derece önemlidir. Dolayısıyla temel hak ve özgürlükler arasında yer alan toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü ile ilgili olarak AİHS, Anayasa ve yasaların çizdiği çerçevede hareket edilmesi gerekmektedir. Bu hak ve

²⁰⁷ <http://www.tumgazeteler.com/?a=5178436>

özgürlüğün kullanımı ile ilgili olarak gereksiz sınırlandırmalardan kaçınılmalı, özgürlüğün asıl, sınırlandırmanın ise istisna olduğu unutulmamalıdır. Kolluk kuvvetlerine burada önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir. Özellikle kanunsuz toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde müdahale esnasında ölçülü olunmalı, orantılı güç kullanılmalı ve aşırı güç kullanmaktan kaçınılmalıdır.

SONUÇ

Demokrasinin ve İnsan Haklarının uygulandığı ülkelerde fikir ve düşüncelerin açıklanması ve bu amaçla toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlenmesi yadırganan bir durum değildir. Aksine gelişmişliğin ve ilerlemenin temelinde toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün fonksiyonu oldukça fazladır.

Çağdaş demokratik ülkelerde bir hak arama şekli olan toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlenmesi demokratikleşme insan hakları ve hukukun üstünlüğü açısından büyük önem taşır. Özellikle teknolojik gelişmelere bağlı olarak iletişim ve bilgi akışının hızla ilerlediği günümüzde fikir ve düşünceleri diğer insanlara açıklama ve kamuoyu oluşturma açısından toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü ön plana çıkmıştır.

İnsanları aydınlatmak, etkilemek ve kendi fikir ve düşüncelerini karşısındakilere sunarak bir kamuoyu oluşturmak bu özgürlüğün kullanımı ile mümkün olabilmektedir. İnsanların temel hak ve özgürlükleri arasında yer alan bu özgürlük başta Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde güvence altına alınmış ve demokratik Anayasalarda yerini almıştır.

İkinci Dünya Savaşı İnsan Haklarına büyük zarar vermiş bunun sonucu olarak sürekli bir barışın kurulması isteği doğmuştur. 1945 yılında kurulan Birleşmiş Milletlerin 10 Aralık 1948 'de İnsan Hakları Evrensel Bildirisini kabul etmesiyle İnsan Hak ve Özgürlükleri açısından yeni bir dönem başlamıştır. Ancak Birleşmiş Milletler tarafından bildiride yer alan hak ve özgürlükleri uygulamaya koyacak bir düzen kurulamamıştır. Savaş sonrası dönemde Birleşmiş Milletler Teşkilatının yanı sıra bölgesel düzeyde örgütler kurulması fikri benimsenmiş ve bu fikir Avrupa Kongresi gündeminde ele alınarak Avrupa Konseyi kurulması kararlaştırılmıştır.

Bu gelişmeler ışığında Avrupa'nın ilk siyasal kuruluşu olan Avrupa Konseyi 1949 yılında kurulmuştur. Avrupa Konseyi Avrupa İnsan Haklarını Sözleşmesini imzalamış ve sözleşmenin ön sözünde amacının “Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirisini ve Bildiride yer alan hakların her yerde ve etkin olarak tanınmasını ve uygulanmasını sağlamayı hedef aldığını” açıkça belirtilmiştir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile insan hakları uluslararası alanda güvence altına alınmıştır. Sözleşmenin önemi hak ve özgürlükleri güvence altına almasında yatmaktadır. Hak ve özgürlüklerin büyük bir kısmı sözleşmede bazıları da sonradan çıkartılan ek protokollerde yer almış böylelikle sözleşmenin kapsamı genişletilmiştir. Sözleşmede yer alan hak ve özgürlüklere uyulup uyulmadığı âkit devletlerin sözleşme hükümlerini uygun hareket edip etmediği bir yargı organı olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarıyla denetim altına alınmış böylece sözleşme hükümleri âkit devletler açısından bağlayıcılık özelliği kazanmıştır. Sözleşme hükümlerine aykırı hareket edilmesi halinde âkit devletler yaptırım ile karşılaşabileceklerdir.

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 11. Maddesinde düzenleme alanı bulmuştur. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde sınırlandırma nedenleri ulusal güvenlik, kamu emniyeti, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, ahlâk ve sağlığın korunması, başkalarının hak ve özgürlüğünün korunması olarak sıralanmıştır. Ancak yapılacak olan sınırlandırmanın kanunla olması, demokratik toplum için gerekli olması, meşru bir amaca yönelik olması, geçici bir süre için olması ve hakkın veya özgürlüğünün özüne dokunulmaması gerekmektedir. Sınırlandırmanın sınırı olan hakkın ve özgürlüğünün özünden uzaklaşmadan sınırlandırma yapılmalıdır. Yine burada ölçülülük ilkesi son derece önem taşımaktadır. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü ile ilgili müdahale yapılırken ölçülü olunmalı, durumun gerektirdiği ölçüde önlem alınmalıdır. Yani hafif önlemler alınarak bertaraf edilebilecek bir durumda ağır önlemlere başvurulmamalıdır. Sınırlandırma ile ulaşılması gereken amaca ulaşılmaz sınırlandırmaya derhal son verilmelidir.

Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü ile ilgili düzenlemeler Anayasanın 34. maddesinde 2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kanunu ve buna bağlı olarak çıkan yönetmelikte düzenlenmiştir. Ayrıca konu ile ilgili çeşitli düzenlemeler diğer bazı kanun ve yönetmeliklerde yer almaktadır. Nitelik itibariyle toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü negatif statü (koruyucu) hakları arasında yer almaktadır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi iç hukukumuzun bir parçası konumundadır. Anayasanın 90. maddesine göre usulüne göre yürürlüğe girmiş Uluslararası Sözleşmeler yasa gücündedir ve bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurulamaz, ayrıca kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda Uluslararası Sözleşme hükümleri esas alınır hükmü çerçevesinde Uluslararası Sözleşmeler daha üstün tutulmuştur. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü ile ilgili Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde açılmış olan davalarda ülkemiz aleyhine kararların çıktığı görülmektedir. Bu da uluslararası alanda ülkemizin prestijini olumsuz yönde etkilemektedir.

Uluslararası Sözleşmelerle sınırları çizilen ve ülkemiz açısından bu sınırlar çerçevesinde düzenleme alanı bulan mevzuat hükümlerine göre hareket edilmelidir. Ulusal mevzuatımız Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine uygun olarak yeniden yapılandırılmış ve gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Ancak burada üzerinde durmamız gereken sadece mevzuatın uygun olup olmadığı değil uygulamaların da buna göre olması gerektiğidir. Sadece yasal düzenlemelerin gerçekleşmesi ile uyumlu hale gelmekten söz edilemez. Burada devletin idari mekanizmasında görevli olan herkese ve özellikle de kolluk kuvvetlerine büyük görev ve sorumluluklar düşmektedir.

Kolluk kuvvetlerin toplantı ve gösteri yürüyüşü ile ilgili gerekli emniyet tedbirlerini alması gerekmektedir. Kolluk kuvvetleri toplantı ve gösteri yürüyüşünün güvenli bir şekilde geçmesi için gerekli tedbirleri almalı, kanunsuz toplantı ve gösteri yürüyüşleri veya usulüne uygun olarak başlayan ancak sonradan kanunsuz hale

dönüşen toplantı ve gösteri yürüyüşleri için de orantılı güç kullanılmalıdır. Yani yapılacak olan müdahalenin olması gerektiğinden daha fazla güç kullanılarak yapılmaması gerekmektedir. Burada devletin uluslararası alanda sorumluluğu ortaya çıkmaktadır.

Buna mukabil olarak da özgürlüklerin korunması ve kamu düzeninin sağlanmasında önemli görev ve sorumlulukları bulunan kolluk kuvvetlerinin bu doğrultuda eğitim alması son derece önemlidir. Günümüzde özellikle Çevik Kuvvet Şube Müdürlüğünde görev yapan kolluk kuvvetlerinin buna yönelik eğitim aldıkları bilinmektedir. Çağdaş demokrasilerde özgürlüklerin asıl olduğu sınırlamaların ise istisna olduğu unutulmamalıdır. Ancak özgürlükler kullanılırken başkalarının hak ve özgürlüklerine saygılı olunmalıdır. Burada herkesin üzerine düşen görev ve sorumluluklar vardır.

KAYNAKÇA

- ABADAN, Yavuz SAVCI, Bahri** *Türkiye 'de Anayasal Gelişmelere Bir Bakış,* AÜSBF Yay, Ankara, 1959
- AKGÜNER** 1961 Anayasasına Göre Millî Güvenlik Kavramı ve Millî Güvenlik Kurulu
- AKIN, İlhan F.** *Kamu Hukuku,* Beta Yay., 6. Baskı; İstanbul,1993
- AKIN,İlhan F.** *Toplanma Özgürlüğü,* İÜHF., C.XXX, S.3-4, 1965
- AKTAN, Hamdi Yaver** *Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü ve Özgürlüğü ile İlgili Değişiklikler ve AİHM ve Yargıtay Uygulaması,* Türkiye Barolar Birliği İHAUM Sempozyumu, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Adli Yargı, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2004
- ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz** *İnsan Haklarının Anayasal ve Uluslararası Düzeyde Korunması,* IX. Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansı Paris 10-13 Mayıs 1993, Ankara, 1994
- ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz** *Türk Anayasası Açısından Temel Hakların Kapsamı ve Sınırlandırılması,* TBMM Anayasa Hukuku, 1. Uluslararası Sempozyumu Bildiri Metni, TBMM Başkanlığı Yay.,No:1, Ankara,2003,
- ANAYURT, Ömer** *Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti,* Kazancı Yay., İstanbul, 1988
- ARTUKMAÇ, Sadık** *Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti Kanunu,TİD. Y.1964-34,S.298*
- ATALAY, Esra** *Türkiye 'de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü,* DEÜHF Yay., İzmir, 1995
- AYGEN, Cemal** *Toplantı Hürriyeti, Yüzüncü Yıl Armağanı.* AÜSBFM, 1959
- CAN, Osman** *Demokratikleşme Serüveninde Anayasa ve Siyasi Partilerin kapatılması,* Seçkin Yay., Ankara,2005

- CARR, E.H.** *Tarih Nedir*, 2.Baskı, İletişim Yay.,İstanbul,1987
- ÇELİKCAN, Sevtap** *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuzdaki Yeri (Yüksek Lisans Tezi)*, Muğla, 2004
- DİJK, Van** *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türkiye'nin Bireysel Şikâyet Hakkını Kabul Etmesi*, (Çev. Ömer MADRA), Bilar A.Ş. Yay., Ankara,
- DİKİCİ, M. Fatih** *Anayasa Hukuku*, Seçkin Yayıncılık; Ankara, 2005
- DOĞAN, Musa** *Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İle İlişkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Muğla, 2001
- DOĞAN, Naci** *İnsan Hak ve Hürriyetleri Açısından Avrupa Konseyi (Yüksek Lisans Tezi)*, İzmir, 1989
- DOĞAN, Naci** *İnsan Hakları Hukuku*, Altın Nokta Yay., İzmir, 2005
- DOĞRU, Osman** *İnsan Hakları Avrupa İçtihatları*, Beta Yay., İstanbul, 1996
- DOEHRING, Karl** *Genel Devlet Kuramı/Genel Kamu Hukuku*, Çev: MUMCU, Ahmet İnkılap Yay, İstanbul,,2002
- DUFF,P.** *The Police and the European Convention on Human Rights*, Strasbourg, 1992
- DUMAN, İlker Hasan** *İnsan Haklarına Saygılı Devlet*, İnkılâp Kitabevi Yay., İstanbul, 1997
- DÜNDAR, Coşkun** *Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hürriyeti ve 171 Sayılı Kanun*, Askeri Adalet Dergisi, Y.1970-14
- ELSTER-WEBER-WEISER** *Vereins-und Versammlungsfreiheit, Handwörterbuch der Staatswissenschaften*, 4 auf. Bd. VIII
- ERDOĞAN, Mustafa** *Anayasa Hukuku*, Orion Yay., Ankara,2005,

- ERMUMCU, Osman** *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 11. maddesinin Tahlili*,
http://www.aydinbim.adalet.gov.tr/MAKALELER/A%C4%B0HS.11.MADDES%C4%B0N%C4%B0N%20TAHL%C4%B0L%C4%B0%20O.ERMUMCU.htm
- EREN, Abdurrahman** *Özgürlüklerin Sınırlandırılmasında Demokratik Toplum Düzeninin Gereklere*, BETA Yay., İstanbul 2004
- ESEN, Bülent Nuri** *Anayasa Hukuku ve Siyasi Hukuk*, Nebioğlu Matbaası, 5. Baskı, Ankara, 1957
- GEMALMAZ, Mehmet Semih** *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Anayasal Sistemine Etkileri*, İÜHF Yay., İstanbul, 1993
- GEMALMAZ, Mehmet Semih** *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, Beta Yay, 4. b, İstanbul, 2003
- GOMİEN, Donna** *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi El Kitabı*, (Çev. Serkan CENGİZ- Utku KILINÇ), İzmir Barosu Yay. , İzmir, 2008
- GOMİEN, Donna, HARRİS, David, ZWAAK, Leo** *Law and Practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter*, Council of Europe Publishing, Germany, 1996
- GÖKSU, Turkut; KÖKTAŞ, Arif; ÖZCAN, Mehmet; ERZURUMLUOĞLU, Bayram** *Polisi İlgilendiren Toplumsal Olayların Yönetimini (PİLTOY) Etkileyen Faktörler*, Polis Bilimleri Dergisi, Polis Akademisi Başkanlığı Yay., Cilt:5 Sayı:2; Ankara, 2003
- GÖLCÜKLÜ, A. Feyyaz; GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref** *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, Turhan Kitabevi Yay., Genişletilmiş 2.Baskı, Ankara, 1996
- GÖLCÜKLÜ, A.Feyyaz; GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref** *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002

- GÖLCÜKLÜ, A.Feyyaz;**
GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması,* Turhan Kitabevi, Ankara, 2003
- GÖREN, Zafer** *Anayasa Hukukuna Giriş,* Dokuz Eylül Üniversitesi Yay., İzmir, 1999
- GÖZE, Ayferi** *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler,* Beta Yay.,Genişletilmiş 7.b. İstanbul,1995
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref** *Anayasa Hukuku,* Turhan Kitabevi, Ankara,1995
- GÜLHAN, Ozan** *Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu Kapsamındaki Suçlar (Yüksek Lisans Tezi),* İstanbul, 2006
- GÜNDÜZ, Aslan** *Milletlerarası Hukuk, Temel Belgeler – Örnek Kararlar,* Beta Yay., İstanbul, 2003
- GÜNGÖR-KAVALALI** *Uygulamada Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yetkin Yay. Ankara 1990*
- IBING, Stefan** *Die Einschränkung der europäischen Grundrechte durch Gemeinschaftsrecht-Anwendbarkeit der Einschränkungs Voraussetzungen der EMRK un der Europäischen Gerundrechte-Charta auf Gemeinschaftsrechtsakte,,Nomos,Nordheim,2006*
- İŞGÖREN, Ali** *Avrupa Birliği Sürecinde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü,* Seçkin Yay., Ankara, 2005
- JELLINEK, G.** *L'Etat moderne et son droit (Trad. G. Fardis-Paris.1913), c.II*
- KABOĞLU, İbrahim Özden** *Kolektif Özgürlükler,* DÜHF Yay., Diyarbakır, 1989
- KALABALIK, Halil** *İnsan Hakları Hukuku (Ders Notları),* Değişim Yay., İstanbul, 2004
- KAPANI, Münci** *Kamu Hürriyetleri,* Yetkin Yay.,7.Baskı, Ankara, 1993
- KARA, Çağlayan** *Düşünceyi Açıklama ve Yayma Özgürlüğünün Aracı Olarak Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı (Yüksek Lisans Tezi),* Antalya, 2005

- KARAASLAN, Erol** *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Yapısı ve Yargılama Yöntemi*, <http://www.inhakbb.adalet.gov.tr/aihmm/400.doc>
- LEWIS-ANTHONY** *S. The Right to Freedom of Peaceful Assambly and to Freedom of Association as guarenteed by Article 11 of the European Convention on Human Rights*, Strasburg 1992
- MERAY, Seha L.**, *Devletler Hukukuna Giriş*, C.II, 4.Baskı, AÜSBF Yay., Ankara, 1975
- METİN, Yüksel**, *Ölçülülük İkesi: Karşılaştırmalı Bir Anayasa Hukuku İncelemesi*, Seçkin Yay.,Ankara,2002,
- METİN, Yüksel;
ASLAN, Gamze** *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Dernek Özgürlüğü*, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi; Y.2007, C.12, S.3
- MUMCU, Ahmet;
KÜZECİ, Elif** *İnsan Hakları- Kamu Özgürlükleri*, Savaş Yay., Ankara, 2003
- OĞUZALICI, Kadrettin** *Mer'iyetteki Osmanlı Mevzuatı*, Umay Yay., İstanbul, 1953
- OKANDAN, R.G.** *Umumi Amme Hukuku*, İÜHF Yay.,İstanbul,1966,
- ORDU, Özgecan** *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanma Nedeni Olarak Kamu Düzeni(Yüksek Lisans Tezi)*, İzmir, 2008
- OZANALP, Şevket** *İdare Hukukunda Toplanma Hürriyeti- Toplantılar ve Gösteri Yürüyüşleri*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1957
- ÖZBUDUN,Ergun** *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yay.,7.Baskı, Ankara, 2003
- ÖZDEK, Yasemin** *İnsan Hakları Hukuku ve Türkiye*, TODAİE Yay., Ankara, 2004
- PAZARCI, Hüseyin** *Uluslararası Hukuk Dersleri*, Turhan Kitabevi Yay.,Ankara, 1997
- REİSOĞLU, Safa** *Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları*,Beta Yay., İstanbul, 2001

- SAVCI, Bahri** *İktidarla Münasebeti Bakımından Hürriyet Problemi*, AHFM.XIX. No2,
- SEVER, Orhan** *İnsan Hakları ve Toplumsal Olaylar Boyutu ile Kamu Asayışı Polisliği Konulu Seminer Raporu*, Polis Dergisi, Sayı:22, Ankara, 1999
- SEZER, Tijen Dünder,** *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Dernek Kurma Özgürlüğü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2004
- SOYSAL, Mümtaz** *100 Soruda Anayasanın Anlamı, Gerçek Yayınları*, 8.b., İstanbul, 1990
- STELZER, Manfred** *Das Wesensgehaltsargument und der Grundsatz der Verhaeltnismaessigkeit*, Springer Verlag, Wien-New York, 1991
- ŞEKER, Aziz;
ERDİL, Mehmet** <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/ifadeozgurlugu2.htm>
- ŞEKER, Güven** *Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu Çerçevesinde Polisin Müdahale Sorumluluğu ve Sınırları*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2002
- TANILLİ, Server** *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası*, C.III., Say Yay., İstanbul 1987
- TANILLİ, Server** *Devlet ve Demokrasi, (Anayasa Hukukuna Giriş)*, 6.Baskı, İstanbul, 1990
- TANÖR,Bülent** *İki Anayasa :1961-1982*, İstanbul,1986
- TANÖR,Bülent** *İki Anayasa*,Beta Yay.,İstanbul,1994
- TEKİNALP, G.** *Türk Yabancılar Hukuku*”, 4. baskı, İstanbul, 1992,
- TEZCAN, Durmuş;
ERDEM, Mustafa Ruhan;
SANCAKDAR, Oğuz** *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye 'nin İnsan Hakları Sorunu*, Seçkin Yay., 2. Baskı, Ankara, 2004
- TEZCAN, Durmuş;
ERDEM, Mustafa Ruhan;**

- SANCAKDAR, Oğuz;
ÖNOK, Rifat Murat** *İnsan Hakları El Kitabı*, Seçkin Yay.,Ankara, 2006
- ÜNAL, Şeref** *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*, TBMM Kültür ve Sanat Yayın Kurulu Yay., Ankara,1995
- ÜNAL, Şeref** *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yay., Ankara, 2001
- ÜNAL, Şeref** *Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku*, Yetkin Yay., Ankara, 1997
- YARSUVAT, Duygun** *Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hürriyeti ve İlgili Ceza Hükümleri*, Doktora Tezi, İÜHF Yay., İstanbul, 1968
- YAŞAR, Yılmaz** *Açıklamalı Polis Meslek Hukuku*, Başkent Klişe Matbaacılık, 20.Baskı, Ankara, 2005
- YILMAZ, Ejder** *Hukuk Sözlüğü*, Yetkin Yay.,Ankara, 1996
- YOKUŞ, Sevtap** *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde ve 1982 Anayasası'nda Hak ve Özgürlüklerin Kötüye Kullanımı*, Yetkin Yay., Ankara, 2002,
- YÜKSEL, Mehmet** *Toplumsal Olaylarda Çevik Kuvvet*, Çağın Polisi Dergisi, Poyraz Ofset Matbaacılık, Ankara, Ocak 2003

DİĞER KAYNAKLAR

COOPER, Jonathan *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İdari Yargı Sempozyumu, 24-25 Ekim 2003, Ankara, Dernek, Toplantı ve Anlatım Özgürlükleri, Tebliği*, Jonathan Cooper'in tebliği. Türkiye Barolar Birliği Yay., Ankara, 2006

ERDOĞAN, Mustafa, *İnsan Hakları, adlı kitabın İnsan Hakları ve Özgürlükleri adlı II. Bölümü*, Matus Basımevi Reklam ve Yayıncılık Tic. Ltd. Şti 1. Baskı, Ankara, 2006

European Commission of Human Rights, Stock-taking on the European Convention on Human Rights, A Periodic Note on the Concrete Results Achieved Under the Convention, The First thirty years: 1954 until 1984, Strasbourg 1984

Digest of Case –Law Relating to the European Convention on Human Rights (1955-1967), Heule-Belgium 1970

http://www.yargitay.gov.tr/aihm/upload/35832_97.pdf;

<http://www.avrupakonseji.org.tr/aihm/2009.208.htm>

<http://www.inhak-bb.adalet.gov.tr/aihm/karar/samutkarabulut09.03.2009.doc>

<http://www.inhak-bb.adalet.gov.tr/aihm/karar/sayavedigerleri18.11.2008.doc>

<http://www.yargitay.gov.tr/aihm/upload/74552-01.pdf>

<http://www.mevzuat.adalet.gov.tr> sitesinden indirilen UYAP mevzuat programından alınmıştır.

<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/406860.asp#storyContinues>

<http://www.haberler.com/izmir-valiligi-nevruz-kutlamalari-icin-gundogdu-haberi/>

<http://www.tumgazeteler.com/?a=5178436>

Yargıtay 8. Ceza Dairesi, E.1996/19782, K.2000/1554, T. 03.02.2000

RG.T. 29.07.1953, S.8470

RG. 19.03.1954/8662

RG. 02.08.1988/23421

RG. 09.04.2002/24721

RG. 09.08.2002/24841

RG. 07.08.2003/25192

RG. 08.02.2008/26781